

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BİR DİRENİŞ HAREKETİ OLARAK HAMAS

ERSİN DOYRAN
05716002

TEZ DANIŞMANI: Prof. Dr. FULYA ATACAN

İSTANBUL, 2006

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	vi
GİRİŞ.....	1
1. KOLONİZASYON ve BİR YÖNETİM REJİMİ OLARAK APARTHEİD: İSRAİL ve GÜNEY AFRİKA.....	5
2. “FİLİSTİN MESELESİ’NİN” TOPLUMSAL TARİHİ.....	18
2.1 “FİLİSTİNLİLERİN KISA TARİHİ”.....	18
2.1.1 Osmanlı Filistin’i ve Şark Meselesi.....	18
2.1.2 Manda Yönetimi Altında Filistinliler.....	23
2.1.3 II. Dünya Savaşı Sonrası: İsrail’in Kurulması ve “Filistin’e Veda”.....	27
2.1.4 1967 Savaşı’ndan Günümüze Filistin Toplumunu ve “Filistinli” Kimliği.....	32
2.2 İŞGAL ALTINDA FİLİSTİN.....	45
2.2.1 İşgali Sürdürmek Üzere İsrail’in Baskı Politikaları ve Araçları.....	45
2.2.2 İşgal Altındaki Topraklarda Günlük Yaşam.....	50
2.2.2.1 İşgal Altındaki Topraklarda Ölüm: Niye “Şehadet Eylemleri?”.....	56
2.2.3 Mülteci Kampları.....	60
2.2.3.1 İçerdeki Mülteci Kampları.....	61
2.2.3.2 Dışardaki Mülteci Kampları.....	63
3. BİR İSLAMİ DİRENİŞ HAREKETİ OLARAK HAMAS.....	68
3.1 TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDE HAMAS.....	68
3.1.1 Müslüman Kardeşler Hareketi ve “Filistin Meselesi”.....	68
3.1.2 İşgale Karşı Bir Direniş Hareketi Olarak İntifada ve HAMAS’a Geçiş.....	72
3.2 OSLO SÜRECİ ve SONRASINDA HAMAS.....	78
3.2.1 Oslo Süreci ve HAMAS.....	78
3.2.2 El Aksa İntifadası (II. İntifada) ve HAMAS.....	82

3.3	HAMAS'IN ÖRGÜTLENMESİ.....	89
3.3.1	Formel ve Enformel Örgütlenme.....	90
3.3.2	Sosyal Hizmet Ağları.....	96
3.4	SEÇİMLER ve HAMAS.....	104
3.4.1	HAMAS'ın Seçim Zaferi.....	104
3.4.2	HAMAS İktidarı ve Sorunlar.....	109
	SONUÇ.....	117
	KAYNAKÇA.....	124

ÖNSÖZ

Filistin Sorunu, çok uzun bir süredir gerek siyaset gerekse akademik çevrelerde sıkça tartışılan ve çözüm yolları bulunmaya çalışılan bir konudur. Bu sorun Ortadoğu coğrafyasındaki diğer birçok sorunun ortaya çıkmasında da başlıca nedenlerden biridir. Ancak Filistin sorunu ile ilgili yapılan tartışma ve analizlerde Filistin siyasetindeki iç dengeler ve farklı aktörler üzerinde yeterince durulmadığı görülmektedir. Filistin siyaseti genellikle tek bir blok olarak ele alınmakta ve yapılan değerlendirmelerin merkezine uluslararası aktörler oturtulmaktadır. Oysa sorunun anlaşılmasında Filistin içi dengeler en az uluslararası boyut kadar önemlidir.

Bu çalışmada Filistin siyasetinde en azından 1990'lardan itibaren önemli bir rol oynayan aktörlerden biri olan HAMAS (İslami Direniş Hareketi) analiz edilecektir. HAMAS 1987'de resmen kurulmasından bugüne kadar farklı evrelerden geçerek dönüşmüştür. Bugün HAMAS denildiğinde ciddi bir örgütsel tabana ve yapılanmaya sahip, 2006 yılında yapılan demokratik seçimleri kazanarak Filistin'de iktidar olan bir hareketten bahsedilmektedir.

Tez çalışması sırasında bölgeden ve bölgeyi bilen çeşitli kişilerle görüşülmüştür. Bu kişilerden özellikle bana bildiklerini ve yaşadıklarını aktarmakta gayet samimi ve cömert davranan Filistin Büyükelçiliği İstanbul Temsilcisi Konsolos Sayın Abdel Kerim Alkhatip'e şükranlarımı sunuyorum.

Tez boyunca yazdıklarımı büyük bir sabır ve emekle okuyup düzelten, konuya hakimiyeti ve duruşuyla da bana örnek olan tez danışmanım Prof. Dr. Fulya Atacan'a çok teşekkür ediyorum.

ÖZET

Bu çalışmada Filistin siyasetinde El-Fetih ile birlikte iki önemli hareketten biri olan HAMAS (İslami Direniş Hareketi) çeşitli boyutlarıyla analiz edilmiştir.

HAMAS incelemesine geçilmeden önce HAMAS'ın hangi tarihsel ve sosyo-politik süreç sonucu ortaya çıktığının önemli olduğu düşünüldüğünden, Filistin Sorunu tartışılmıştır. Filistin Sorunu 60 yıla yakın bir zamandır Ortadoğu coğrafyasındaki en temel sorun olma özelliğini sürdürmektedir. Sorunun temelinde İsrail'in Filistin topraklarını işgal etmesi ve bu işgal dolayısıyla milyonlarca Filistinlinin yersiz yurtsuz edilmesi yatmaktadır. Ayrıca İsrail 1967 yılından beri sistematik bir biçimde Güney Afrika'daki ırk ayırımına dayanan Apartheid rejiminin temel araçlarını kullanmaktadır. İsrail, işgali kalıcılaştırmak için suikastlerden, sürgüne, Filistin topraklarında yasadışı yüzlerce Yahudi yerleşim yeri açmaktan Filistinlilerle İsrailileri ayıran duvar ve tel örgüler yapmaya kadar birçok Apartheid yöntemini uygulamaya koymuştur.

Tezin ilk iki bölümünde sırasıyla İsrail işgalinin mahiyeti ve özellikleri ile 20. yüzyıl boyunca Filistin halkının sosyal tarihi incelendikten sonra, bu temel bilgiler üzerine üçüncü ana bölümde HAMAS hareketi analiz edilmiştir. Filistin 1930'lardan itibaren Müslüman Kardeşler Hareketi temelinde bir İslami harekete sahip olmuştur. 1987 yılına gelene kadar Müslüman Kardeşler'in Filistin'de örgütlü olan kolu Filistin siyaseti ve İsrail'e karşı direnişte ön planda olmamış, daha çok toplumsal hizmetler ve toplumun İslami yönde dönüşümü ile ilgilenmiştir. Ancak 1987 yılında İsrail işgaline karşı başlayan I. İntifada (Direniş) ile birlikte önemli bir dönüşüm geçiren Filistin'deki Müslüman Kardeşler Hareketi'nin kolu, HAMAS adını alarak işgale karşı aktif ve silahlı direnişi benimsemiştir. Üçüncü bölümde bu tarihsel arkaplan tartışıldıktan sonra Oslo Süreci (1993-2000) ve 2000'de başlayan II. İntifada (El-Aksa İntifadası) boyunca HAMAS'ın izlediği yöntem ve siyaset analiz edilmiştir. Bu bölümün son kısmında ise HAMAS'ın son yıllardaki yükselişi ve gerek yerel seçimlerde gerekse Ocak 2006'da gerçekleştirilen genel seçimlerde HAMAS'ın elde ettiği zaferin nedenleri ve iktidara gelen HAMAS'ın karşılaştığı çeşitli zorluklar değerlendirilmiştir.

HAMAS bugün Filistin'de iktidar olan, ancak bir yandan İsrail işgaline karşı direniş yürütürken diğer yandan Filistin halkı için temel önemdeki bazı ihtiyaçları kurduğu sosyal hizmet ağları ile sağlayan bir harekettir. İslami bir dile sahip olan HAMAS hareketi, öte yandan belli bir toprak parçası üzerinde (İsrail'in 1967'de işgal ettiği Doğu Kudüs, Gazze

Şeridi ve Batı Şeria'dan oluşan topraklarda) bağımsız bir Filistin ulus-devleti için İsrail işgaline karşı mücadele veren bir direniş hareketidir.

ABSTRACT

The goal of this thesis is to analyze HAMAS (Islamic Resistance Movement) that is one of the most influential movements in Palestinian politics.

Firstly, the Palestine Issue was discussed since it is important to understand in which context HAMAS has existed. The Palestine Issue has been the most fundamental problem in the Middle East for nearly 60 years. At the core of the problem lie the invasion of the Palestinian territories by Israel and the dispossession of the Palestinians because of this invasion. Since 1967, Israel has systematically used the similar mechanisms of the Apartheid regime in South Africa. With the aim of creating de facto realities on Palestinian territories, Israel has constructed hundreds of illegal Jewish settlements. Like settlements, the Apartheid Wall that has been constructing by Israel since 2002 separates the Palestinians and the Israelis.

In the first and second parts of the thesis, the characteristics of the Israeli colonization of Palestinian territories and the social history of the Palestinian people were examined. In the third main part, the HAMAS Movement was analyzed. Palestinian territories have always had an Islamic movement since 1930s. However, until 1987 the Palestinian Muslim Brothers, the main Islamic movement in Palestinian territories, had not been active against the Israeli invasion. With the first Intifada (1987-1993) the Palestinian Muslim Brothers changed both its name and strategies. Beginning with the first Intifada, the “new” HAMAS movement embraced active and armed struggle against the Israeli invasion. In the third part, firstly, this historical background was discussed; then the tactics and policies of HAMAS during the Oslo Process (1993-2000) and the Second Intifada (Al-Aqsa Intifada) that began in September 2000, was analyzed in detail. In the last section of the third part, the reasons behind the HAMAS’s rise and the election triumph in January 2006 was analytically examined. In this section, the difficulties that HAMAS has encountered during its government were elaborated on.

Today, HAMAS is a movement that is governing the Palestinian people, but at the same time resisting against the Israeli invasion of the Palestinian territories. Additionally, this movement provides the main social services for the Palestinian people. HAMAS is a resistance movement that has an Islamic discourse, but struggles for an independent Palestinian nation-state in the certain territories, the occupied Palestinian territories in the 1967 Arab-Israel War, including East Jerusalem, West Bank and Gaza Strip.

GİRİŞ

İçinde yaşadığımız coğrafyaya bakıldığında, kalıcı bir bölgesel barışın önündeki en büyük engellerden birinin “Filistin Sorunu” olduğu görülmektedir. Bu sorun, devam edebildiği elli yıldan fazla bir zaman diliminde çok karmaşık bir hal almış ve çok boyutlu bir hüviyete bürünmüştür. Dolayısıyla bu konu üzerine düşünenler yıllar boyunca önemli bir literatür oluşturmuşlardır. Bugün “Filistin Sorunu” ya da “Arap-İsrail Çatışması” diye bir arama yapıldığında birçok çalışma ile karşı karşıya gelmek mümkündür. Ancak, bu çalışmaların önemi yadsınmamakla birlikte, üzerinde durulması gereken bazı noktalar vardır.

Öncelikle çalışmaların bir bölümü meseleyi sadece bir “uluslararası ilişkiler sorununa” indirgemişlerdir. Böylesi bir yaklaşım meselenin belirleyicilerinin görmezden gelinmesine sebebiyet verebilir. Başka bir ifadeyle bu tür çalışmalarda toplum içi dinamikler ve dengeler yeterince dikkate alınmamıştır. Dolayısıyla meselenin “uluslararası ilişkilerin realist paradigmalarıyla” kavranmaya çalışılması bazı durumlarda yetersiz kalmaktadır.

Bu türden bir yaklaşımın gözden kaçırabildiği en önemli nokta Filistin diye bir devletin henüz var olmadığı gerçeğidir. 1990’lı yıllara gelene kadar Filistinliler üzerinde Mısır, Ürdün gibi birçok Arap devleti söz sahibi olmaya çalışmış, onlar adına söz söyleme yetkisine sahip olmuştur. Bir başka deyişle, 1990’lı yıllardaki Oslo Süreci’ne kadar İsrail’in karşısında ikinci bir ulus olarak Filistinliler “yok sayılmışlardır”.

Yapılan çalışmalarda genel eğilim, çatışmanın sanki iki eşit tarafı varmış gibi bir yaklaşımın oluşturulmasıdır. Ancak bu yaklaşım birçok yönlerden hatalıdır. Birkaç cümleyle ifade etmek gerekirse çatışan iki taraftan biri kolonyal bir devlet yapısına sahipken, diğer taraf, Filistinliler, kolonileştirilmeye çalışılan bir halkın karakteristiklerini ve onun ulusal kurtuluş mücadelesini yansıtmaktadır. Dolayısıyla İsrail sadece Filistinlileri ve toprağı kolonize etmemekte, aynı zamanda Filistin’in tarihini de kolonileştirmektedir.¹ Bu çalışmada yukarıda belirtilen hakim yaklaşım yapıbozumuna uğratılmaya çalışılacak ve

¹ Ilan Pappé, “New Historiographical Orientations in the Research on the Palestine Question”, Ilan Pappé (ed.), *The Israel/Palestine Question* içinde, Londra, New York: Routledge, 1999, s. 2.

ikinci bölümde çatışmanın toplumsal tarihi anlatılırken, Beshara Doumani'nin kelimeleriyle, Filistinlilere Filistin tarihinin içinde tekrar yer açılmaya çalışılacaktır.²

Bir başka önemli nokta da; “İsrail-Filistin Çatışması” denildiğinde “Filistin”den ne anlaşıldığı ile ilgili olarak ortaya çıkmaktadır. Nitekim mevcut literatür içinde önemli bir bölüm adeta Filistin’i veri olarak alır ve “Filistinli kimdir?” sorusunu sormaz. Bir başka deyişle Filistin toplumu içindeki değişik gruplar ve bunların meseleye bakışları çoğu kez araştırmayı daha kolay yapabilmek adına gözardı edilir. Nitekim Filistin deyince son yıllara kadar anlaşılan FKÖ (Filistin Kurtuluş Örgütü) ya da El-Fetih Hareketi idi. Tabi ki HAMAS (İslami Direniş Hareketi) ya da diğer gruplar üzerine yapılmış çalışmalar yok değildir. Ancak bu çalışmaların da bir kısmı diğer grupları marjinal göstererek onları daha da marjinalleştirmeye çalışmış; bir kısmı ise yukarda da değinildiği gibi “uluslararası ilişkiler” açısından HAMAS ya da diğer grupların ne ifade ettiğini açıklamaya çalışmışlardır. HAMAS mevcut literatürün önemli bir kısmında ya marjinal bir örgüt olarak “es geçilmiş” ya da “hakim uluslararası ilişkiler paradigması ya da sistemi” içinde(n) tanımlanamadığı için “terörist bir oluşum” olarak nitelendirilmiştir. Ancak HAMAS’ın oluşumu ile toplumsal dinamikler arasındaki ilişki çoğu kez çalışılmaya değer görülmemiştir. Bunda Filistin Sorunu’nun toplumsal tarihinin yeterince analiz edilmemesi de rol oynamaktadır. Sosyal bilimlerde çoğu kez kurumları ya da belli başlı elit grupları ve onların tarihlerini çalışmak daha çekici gelmiştir. Ancak bu metod, o kurumların içinde bulunduğu toplumsal koşulları anlayabilmek açısından yetersiz kalabilmektedir.

Bu çalışma HAMAS örgütü ile ilgilidir. HAMAS denince, 2006 yılı ocak ayında yapılan Filistin seçimlerinde demokratik yollarla ve ezici bir zaferle iktidara gelen ancak Başbakan Yardımcısı dahil, birçok bakan ve üyesi İsrail hapishanelerinde olan bir oluşum akla gelmektedir. Bu oluşum bir siyasi parti midir? Yoksa Filistin toplumu ile olan ilişkilerine bakılarak bir sosyal hareket ya da bir çeşit sivil toplum örgütü olarak mı tanımlanmalıdır? Ya da çeşitli eylemler düzenleyen askeri-militarist bir oluşum mudur? Yoksa hepsini de içinde barındıran yeni tip bir örgüt müdür?

² Beshara B. Doumani, “Rediscovering Otoman Palestine: Writing Palestinians into History”, Ilan Pappé (ed.), *The Israel/ Palestine Question* içinde, Londra, New York: Routledge, 1999, ss. 11-41; ve Beshara Doumani, *Rediscovering Palestine: The Merchants and Peasants Jabal Nablus 1700-1990*, Berkeley: University of California Press, 1995.

Yukardaki sorulara ek olarak HAMAS'a bakıldığında farklı bir örgütlenme yapısına sahip olduğu görülmektedir. Bu yapılanmanın daha esnek ve ağ şeklinde bir örgütlenmeye sahip olduğu açıktır. Bu çalışmada HAMAS'ın toplumsal meşruiyet kaynaklarını nasıl oluşturduğu da incelenmeye çalışılacaktır.

Bu çalışmanın başta gelen amaçlarından biri de "Filistin Sorunu" ile ilgili mevcut literatürle yüzleşerek, bu literatürdeki hakim bir takım yaklaşımları en azından belli sorularla tartışmaya açabilmektir. Bu çerçevede literatürde yaygın bir biçimde varolan HAMAS ve benzeri oluşumların bir krizin ürünü oldukları yaklaşımı da değerlendirilecektir. Böyle bir yaklaşım HAMAS gibi aktörleri edilgen bir duruma indirgeyerek konunun anlaşılmasında yetersiz kalmaktadır. HAMAS'ın varoluşunu kendi dinamikleri dışında başka faktörlerin başarısızlığına bağlamak çok yaygın bir yaklaşım olarak mevcut literatürdeki yerini almıştır. Örneğin Arap milliyetçiliği düşüncesinin "başarısızlığı" ile İslami hareketlerin yükselişi arasında bir neden-sonuç ilişkisi kurmak oldukça kolay ve açıklayıcı bir yaklaşım olarak görülebilir. Ancak bu noktada şöyle bir soruyu gözden kaçırma riski doğmaktadır: Arap milliyetçi düşüncesinin İslam dini ile ilişkisi ne idi? Bu iki düşünce tarzı birbirinin zıttı ya da alternatifi olarak mı varolabilirler?

Bu çalışmanın temel savlarından biri de HAMAS'ın Filistin toplumu içinde kazandığı meşruiyetin kendi dinamikleriyle ve yaptıklarıyla yakından ilişkili olduğu yönündedir, başka faktörlerin başarısızlığı ancak HAMAS'ın yükselişini daha kolaylaştırabilir; ancak onun varoluşunda temel belirleyici neden bu değildir.

İlk bölümde İsrail ve onun kolonizasyon politikaları belli bir teorik çerçeveye oturtulacaktır. İkinci bölümde ise Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinden günümüze kadar Filistinlilerin toplumsal tarihi anlatılmaya çalışılacak, öte yandan işgal altındaki Filistin topraklarındaki gündelik yaşam analiz edilecektir. Bu iki bölüm nasıl bir bağlam içerisinde HAMAS'ın ortaya çıktığını ve varlığını devam ettirdiğini anlayabilmek açısından, HAMAS ile ilgili üçüncü bölüme bir temel teşkil edecektir. Üçüncü bölümde ise sırasıyla HAMAS'ın tarihsel arkaplanı, I. İntifada ile birlikte ortaya çıkışı, Oslo Süreci ve II. İntifada sırasında izlediği yöntemler ve geçirdiği dönüşümler analitik bir biçimde tartışılacaktır. Bu bölümde ayrıca HAMAS'ı Filistin siyasetindeki diğer örgütlerden farklılaştıran örgütlenme yapısı ve sağladığı sosyal hizmetler de incelenecektir. Son olarak

ise 2006 Ocak ayında yapılan seçimler sonrası HAMAS'ın demokratik bir biçimde tek başına iktidara gelmesinin nedenleri ve iktidarı sırasında karşılaştığı çeşitli zorluklar ele alınacaktır.

1. KOLONİZASYON ve BİR YÖNETİM REJİMİ OLARAK APARTHEİD: İSRAİL ve GÜNEY AFRİKA

“... Batı Şeria, Gazze ve Doğu Kūdüs’te, Filistin topraklarında,... Apartheid en adi ve alçak formlar içersinde mevcuttur ki, Filistinliler en temel insan haklarından mahrum bırakılmışlardır. Toprakları İsraili yerleşimciler tarafından işgal edilmiş, el konulmuş ve sonra kolonileştirilmiştir. Ve sadece Batı Şeria’da şu an 205’ten fazla Yahudi yerleşim bölgesi vardır...”³

Jimmy Carter

“Kutsal Toprakları ziyaretimde çok derin bir ızdırap duydum, bana Güney Afrika’da biz siyahlara ne olduğunu hatırlattı. Genç beyaz polisler bizim hareket etmemizi engelledikleri zamanlarda çektiğimiz acılar gibi, kontrol noktalarında aşağılanan Filistinlilerin acı çektiklerini gördüm.”⁴

Rahip Desmond Tutu

Filistin Meselesi gibi karmaşık, çok boyutlu ve kendine özgü birçok karaktere sahip bir konu üzerinde çalışırken kullanılabilir teorik çerçeve(ler) üzerinde düşünmenin zorlu bir iş olduğu açıktır. Ancak bir adım daha ileriye geçip HAMAS hareketi üzerine birşeyler söylemenin zorluğu daha da aşıkardır. Bu zorluk temel olarak birkaç nedenden kaynaklanmaktadır.

İlk olarak, gerek Filistin Meselesi, gerekse HAMAS örgütü, kendine has birtakım özelliklere haizdir. Dolayısıyla bu çalışmanın konusu olan HAMAS, içinde doğduğu kendi özgün sosyal ve tarihsel koşulları dikkate alınmadan tam olarak anlaşılabilir.

³ Jimmy Carter’in Democracy Now adlı Amerikan radyo / TV programında “Palestine: Peace Not Apartheid” adlı yeni kitabı üzerine Amy Goodman ile yaptığı röportajı; bkz. “Palestine: Peace Not Apartheid...Jimmy Carter In His Own Words”, *Democracy Now*, 30 Kasım 2006, <http://www.democracynow.org/article.pl?sid=06/11/30/1452225> .

⁴ Desmond Tutu, “Apartheid in the Holy Land”, *The Guardian*, 29 April 2002.

İkinci olarak HAMAS üzerine var olan görece “az” sayıdaki çalışma örgütü “eli kanlı bir avuç terörist” olarak tanımlamakta; bunun ötesinde çok az şey söylemektedir.⁵ Aslında mevcut literatüre hakim olan bu yaklaşım yeni değildir. “Kolonyalist-oryantalist bir tarih yazıcılığının” yeniden üretilmesidir. Julie Peteet’in belirttiği gibi, “Kolonileştirilmiş ve boyun eğdirilmiş bölgelerin yerleşik halkları, barbar, ilkel... gibi isimlerle, ancak son zamanlarda ise “terörist” diye nitelendirilmeye başlamışlardır”.⁶ Bir başka deyişle İsrail işgaline karşı direnişin adı, genellikle ve sorgulanmaksızın, “terörizm” olarak kabul edilmiş ya da ettirilmiştir.

Üçüncü olarak, genelde Filistin Meselesi, özelde ise HAMAS ile ilgili çalışmalarda toplumsal ve insani boyuta yeterince önem verilmemekte, daha çok yüksek siyaset olarak tanımlayabileceğimiz konular üzerinde durulmaktadır. Dış politika, elitler, İsrail ile olan ilişkiler her zaman daha ön planda tutulmaktadır. Bu çalışmada HAMAS incelenirken onun çok geniş olan sosyal örgütlenmesi ve sosyal hizmet ağları üzerinde durulmaya çalışılacaktır. Bu da bir noktaya kadar “sosyal hareketler” literatürünü bu çalışma için yararlı kılacaktır.

Ancak İsrail-Filistin meselesi düşünüldüğünde HAMAS’a sadece sosyal hareket literatürü içerisinden bakmak konuyu dar bir çerçeve içerisine hapsetmek anlamına gelecektir. Dolayısıyla Filistinlilerin sosyal ve tarihi koşulları dikkate alındığında işgal ve işgale karşı direniş üzerine kurulacak bir yaklaşım daha açıklayıcı olabilir.

Elia Zureik, Filistinlileri ve Filistin Meselesi’ni anlamak için şöyle bir teorik çerçeve önermektedir: “*Filistinlilerin içinde yaşadıkları bölgeler arası farklılıklara rağmen,*

⁵ Genel olarak Arap Müslümanları ya da İslam Dünyası’ndaki Hizbullah ve HAMAS benzeri direniş hareketlerini ve onların eylemlerini irrasyonel, sorumsuz, ihtiraslarına kapılmış dini fanatik eylemler olarak resmeden ve bu bakış açısına dayanan birkaç çalışma için bkz.; Bernard Lewis, *What Went Wrong? Western Impact and Middle Eastern Response*, New York: Oxford University Press, 2002; Fouad Ajami, “Iraq and the Arabs’ Future”, *Foreign Affairs*, 82, No. 1, Jan.-Feb. 2003, ss. 2-28; Barry Rubin, *The Tragedy of the Middle East*, New Haven: Yale University Press, 2003; Joan Lachkar, “The Psychological Make-up of a Suicide Bomber”, *Journal of Psychohistory*, No. 20, 2002, ss. 349-367; John Rosenberger, “Discerning the Behavior of the Suicide Bomber”, *Journal of Religion and Health*, 42, No. 1, Spring 2003, ss. 13-20; Raphael Israeli, “Islamikaze and Their Significance”, *Terrorism and Political Violence*, 9, No. 3, Autumn 1997, ss. 96-121.

Yukardaki çalışmalardaki yaklaşımı sorgulayan ve HAMAS hareketini anlamada farklı araçlar sunan birkaç çalışma için bak.; Shaul Mishal, ve Avraham Sela, *The Palestinian HAMAS: Vision, Violence and Coexistence*, New York: Columbia University Press, 2000; Glenn Robinson, “HAMAS as Social Movement”, *Islamic Activism: A Social Movement Theory Approach* içinde, Wictorowicz, Quintan(ed.). Bloomington, Ind.: Indiana University Pres, 2004; Roana Carey (der.), *Yeni İntifada: İsrail’in Apartheid Politikasına Direnmek*, İstanbul: Everest, 2002; Edward W. Said ve Christopher Hitchens (der.), *Blaming the Victims: Spurious Scholarship and the Palestinian Question*, Londra, New York: Verso, 2001; John Voll, ve Amjad Atallah, “HAMAS: Past and Present”, *The Palestine Center Reports*, No: 258, 12 July, 2006.

⁶ Julie Peteet, “Words as Interventions: Naming in the Palestine-Israel Conflict”, *Third World Quarterly*, Vol. 26, No. 1, 2005, s. 155.

*boyun eğdirilmiş azınlık statüsü ortak tarihi bir tecrübe ve bir Filistinli kimliğinin kristalleşmesini üretmiştir. Bu nedenle Filistinlilerin sosyolojisi, azınlıkların sosyolojisi üzerine bina edilmelidir. Daha özelden, Filistinlilerin geniş bir kesimi düşünüldüğünde, onların kolonileştirilmiş olanların sosyolojisidir”.*⁷

Zureik, bir başka yerde de yukardaki iki yaklaşımı bir araya getirerek kendi çabasını “kolonileştirilmiş azınlığın sosyolojisi”⁸ olarak nitelendirir. Özellikle 1967 sonrası Filistinlilerin durumuna baktığımızda onların hem azınlık durumuna düşmüş olduklarını hem de Yahudi yerleşimlerinin ve işgal altındaki topraklarda İsrail hükümetlerinin kolonyal bir genişleme siyaseti izlediği görülebilir. Filistin meselesine bu iki düzeyde bakıldığında Zureik’in geliştirdiği yaklaşım konuyu anlamak için birtakım elverişli araçlar sunmaktadır. Bir başka deyişle mevcut durumu anlayabilmek için; “...Siyonizm’deki kolonizasyon fikrinin süregelen merkeziliğini aydınlatan teorik ve kavramsal bir perspektif...”⁹ gereklidir.

Diğer yandan Zureik’in yaklaşımında vurguladığı “azınlıkların sosyolojisi” herhangi bir demokratik ülkedeki azınlıkları ve onların toplumsal durumlarını analiz etmemektedir. Bahsettiğimiz azınlıklar, *azınlıklaştırılmış* ve toprakları işgal edilmiş ve doğrudan askeri işgal altında yaşayan Filistinlilerdir. Bu noktada askeri işgal ve direniş literatürü Zureik’i destekleyici mahiyette mevcut durumu anlamaya yardımcı olabilecektir.

Öte yandan Siyonist kolonyalizm, Avrupa tarzı klasik kolonyalizmden de ayrılmaktadır. Waines bu önemli farkı şöyle özetlemektedir: “...Kuzey Afrika’daki Fransız ya da Doğu Hindistan’daki Hollanda örneğinde olduğu gibi klasik kolonyalizmin savunucuları yerli nüfusu baskı altına alıp sömürmeyi ileri sürerek uygulamaya geçirdiler. Tam tersine, Yahudi ulusal vatanının oluşturulması teoride üstü örtülü bir biçimde ama pratikte açıkça Filistinlilerin sürülmesini beraberinde getirdi”.¹⁰

Yerli nüfusun yerlerinden edilerek başka bir yere transfer edilmeleri fikri İsraili tarihçi Tom Segev’in de belirttiği gibi Siyonist kolonyalizme “en başından beri eşlik

⁷ Elia Zureik, “Toward a Sociology of Palestinians”, *Journal of Palestine Studies*, vol. 6, no. 4, 1977, s. 3.

⁸ A.g.m., s. 10.

⁹ Gershon Shafir, “Zionism and Colonialism: A Comparative Approach”, Ilan Pappé (ed.), *The Israel/Palestine Question* içinde, Londra, New York: Routledge, 1999, s. 83.

¹⁰ David Waines, “The Failure of Nationalist Resistance”, *The Transformation of Palestine: Essays on the Origin and the Development of the Arab-Israeli Conflict* içinde, (der.) İbrahim Ebu-Lughod, Evanston: Northwestern University Press, 1987, s. 213.

etmiştir”.¹¹ Hatta 1930’lu yıllarda sağcı Siyonist lider Vladimir Jabotinsky, Hitler’in Polonya’daki Leh ve Yahudileri zorla yerlerinden etmelerini “örnek göstererek” Filistin’de de böyle bir uygulamayı meşrulaştırıyordu.¹² Siyonist kolonyalizmin temel karakteristiklerinden biri olan bu yaklaşım Siyonistler dışındaki çevrelerde de kabul görmekteydi. İngiliz İşçi Partisi 1944’te toplanan platformda “Arapların Filistin dışına çıkmalarının cesaretlendirilmesi”ni kabul ederken; diğer yandan Bertrand Russell gibi hümanist filozoflar da Siyonizmin bu yaklaşımına yakın duruyordu.¹³

Söylemek istenen, Filistin’deki Siyonist kolonyalizmi ve onun Filistin toplumu üzerindeki etkilerini incelerken; Siyonist kolonyalizmin bu kendine has özelliklerine dikkat edilmesi gerektiğidir. Bir başka deyişle, İsrail’in uyguladığı kolonyalist ve askeri işgal siyaseti klasik işgal değildir.¹⁴ Yukarda da belirtildiği üzere, silah zoruyla işgal edilen topraklardan yerli Filistinlilerin yine silah zoruyla kovulması ve onların yerine yeni bir devlet kurulması sürecidir.¹⁵ Bu devletin karakteristiği ise Siyonist zihniyetin kendi kendini doğrulayan kehanetine dönüşecektir. Bir başka deyişle; “...*Siyonist hareket kendisini, Filistin’i “tek dinli bir Yahudi devletine” dönüştürmeye adanmış için, bu hareketin başarısı, yerli Arap toplumunun yok edilmesi isteğini gerektirecektir...*”¹⁶

Siyonist kolonyalizmin Avrupa kolonyalizminden bir başka farklı yönü de, her ikisi de “medenileştirici” bir misyon üstlenirken, Siyonistlerin bu misyonu geliştirdikleri bir “ana ülkeye”¹⁷ sahip olmamalarıdır. Bu da Siyonist kolonyalizmin tamamlayıcı yönlerinden biri olan askeri işgali kalıcı hale getirmede önemli bir paya sahip olmuştur.

Diğer yandan Siyonist kolonyalizm en başından beri bir başka kolonyalizm tarafından desteklenmiştir. Milletler Cemiyeti’nin 1920 yılında onayladığı Manda Yönetimi

¹¹ Norman G. Finkelstein, *Image and Reality of Israel-Palestine Conflict*, Londra, New York: Verso, 2001, Giriş Bölümü, s. xii.

¹² A.g.e., s. xiv.

¹³ A.g.e., s. xiv; ve Erskine B. Childers, “The Wordless Wish: From Citizens to Refugees”, *The Transformation of Palestine: Essays on the Origin and the Development of the Arab-Israeli Conflict* içinde, (der.) İbrahim Ebu-Lughod, Evanston: Northwestern University Press, 1987, s. 176.

¹⁴ Nathan Weinstock, Siyonist kolonyalizmden “kolonyalizmin sapkın (deviant) bir formu” olarak bahsetmektedir; Nathan Weinstock, “The Impact of Zionist Colonization on Palestinian Arab Society Before 1948”, *Journal of Palestine Studies*, 2, Winter 1973, s. 50.

¹⁵ Ahmet Güney, *İntifada Gerçeği*, İstanbul: Ceylan Yayınları, 2002, s. 13.

¹⁶ Edward Said, İbrahim Abu-Lughod, Janet Abu-Lughod, Muhammed Hallaj, Elia Zureik, “A Profile of the Palestinian People”, *Blaming the Victims: Spurious Scholarship and the Palestinian Question* içinde, Edward W. Said ve Christopher Hitchens (der.), Londra, New York: Verso, 2001, s. 238; ayrıca bak., Simha Flapan, *Zionism and the Palestinians*, London: Croom Helm, 1979, özellikle s. 55-6 vd.

¹⁷ Waines, a.g.e., s. 215.

ile birlikte Filistin'in İngiliz kolonyalizmine açılması, Siyonist kolonyalizmin İngiliz kolonyalizminden sonra Filistin'de kalıcı hale gelmesini kolaylaştırıcı araçlar sağlamıştır. Teorik ve pratik olarak diğer kolonyalizmlerde bu türden ikinci bir kolonyal gücün desteği yoktur. Siyonist kolonyalizme has bu durum, daha sonraki Filistin direnişini şekillendirecek ve bazı yönleriyle zaafa uğratacaktır. Zureik, çalışmasında Filistinli Arapların 1948 öncesi durumlarını incelerken Anglo-Siyonist ittifaka özel bir vurgu yapar. Bu ittifakın belki bazı görece önemsiz taktik noktalarda bozulduğunu, ancak prensip olarak mevcut olduğunu özellikle belirtir.¹⁸ Waines ise, Siyonist ve İngiliz kolonyalizmi arasındaki ortak bağın ve stratejik amaçların Balfur Deklerasyonu (1917) ile somutlaştığının altını çizer.¹⁹

Yukarda söylenenlerin şekillendirdiği çerçeve ihmal edilmemek kaydıyla, Said'in İsrail-Filistin çatışmasını açıklamada kullandığı yaklaşım önemli ve dikkate alınması gereken bir yaklaşımdır: "...İsrail ve Filistinliler arasındaki çatışmalar eşzamanlı olarak iki düzeyde sürmektedir:...açıkça kolonyal bir hareket (ki Siyonizm her zaman böyleydi...) ile milli bir diriliş arasındaki mücadele. İkinci düzeyde, ideolojik, siyasal ve kültürel açıdan, bir yanda ekonomik bağımlılık, kolonyal işgal, yükselen militarizasyon problemlerinin...batağına saplanmış bir hareket ile diğer yanda çeşitli Üçüncü Dünya Bağımsızlık Hareketleriyle yakından ilişkili bir biçimde bilinçlenen...ve hızla yükselen devrimci bir blok arasındaki mücadele"²⁰

Bu noktada bir başka kavram daha devreye sokulmalıdır: Apartheid. Görece eski bir tarihe sahip olan kolonyalist mantığın özel bir uygulaması olan apartheid, daha önce yerli halkın elindeki toprakların alınarak onların kolonizasyona ve yabancı yerleşime açık hale getirilmesine dayanan ırkçı bir yönetim rejiminin adıdır. Bu tarz kolonyal bir mantık İsrail'de uzun süredir devam etmektedir. Dolayısıyla Siyonist kolonyalizmin sonucu olarak sürekli genişleyen işgal ve işgal rejimi Güney Afrika Cumhuriyeti'nde 1948-1994 arası uygulanan ırkçı Apartheid rejiminin benzeridir. Ancak bu tezi açıklayabilmek için öncelikle Güney Afrika Cumhuriyeti'nde uygulanan Apartheid rejiminin kendisine ve temel karakteristiklerine bakılmalıdır.

1948'de Güney Afrika'da Ulusal Parti'nin iktidara gelmesiyle sistematik bir biçimde uygulanmaya başlanan Apartheid rejimi, tanımsal olarak, etnik-ırksal siyasal bir

¹⁸ Zureik, a.g.m., s. 8.

¹⁹ Waines, a.g.m., s. 210 ve 215-216.

²⁰ Edward Said, "Introduction", *Blaming the Victims: Spurious Scholarship and the Palestinian Question* içinde, Edward W. Said, ve Christopher Hitchens (der.), Londra; New York: Verso, 2001, s. 8.

hegemonyayı, farklı etnik-ırksal grupların zorunlu bir biçimde ayrılmasını ve geniş ölçekli bir ırksal emek sömürsünü içermektedir.²¹ Biraz daha analitik bir biçimde ifadelendirilirse, Apartheid rejiminin devamını sağlayan belli mekanizmalar vardı. Bu mekanizmalar temel bazı değerlerin olumsuzlanması ve ortadan kaldırılması üzerine oturmaktadır. Bu değerler; siyahların hareket, örgütlenme ve yerleşim özgürlüğü, siyah ve beyazlar arasındaki eşitlik ve demokrasi olarak sıralanabilir.

İlkin Güney Afrika'daki beyaz olmayan çoğunluğun hareket, yerleşim ve örgütlenme serbestileri Apartheid rejimi tarafından önemli ölçüde kısıtlanmış ve kontrol altına alınmıştı. Değişik ırkların, ya da siyah ve beyazların, aynı yerde yaşamalarına izin verilmiyor, aynı okullarda eğitim görmeleri engelleniyor ve aynı imkanları kullanmaları yasaklanıyordu.²² Bir başka deyişle bazı ırkların hareket özgürlüğü Apartheid rejimi tarafından olumsuzlanarak, bu özgürlüğü engelleyici mekanizmalar geliştiriliyordu. Bu mekanizmaların başında *bantustanlar* gelmekteydi. Bantustanlar, ülkenin çok küçük bir kısmında siyahların beyazlardan ve diğer siyahlardan yalıtılmış bir biçimde “özyönetimsel,, olarak yaşamak zorunda bırakıldıkları adacıklardı. Bu adacıkların su veya elektrik gibi temel ihtiyaçlarının kontrolü ülkedeki beyaz azınlığın denetimindeydi.²³ Bantustanların temel işlevi iki farklı ırkın fiziksel olarak birbirinden ayrılmasını ve “aşağı ırkın,, (siyahlar) daha kolay denetim ve gözetim altında tutulmasıydı.

İkinci olarak, Apartheid rejimi siyah ve beyazların eşitliği değerini inkar etme üzerine dayanmaktaydı. Bir başka deyişle rejimin mantığı “beyazların üstünlüğü“ üzerine kurulmuştu. Bu ırkçı zihniyet sadece mekansal ve fikirselsel olarak kabul görmekle kalmamış, aynı zamanda kurumsallaşmıştı.

“Kapitalizmin işleyişi ile ilgili çok geniş çaplı eşitsizlikler ve Avrupa kökenli olanların sahip olduğu tarihsel avantajların üzerine, apartheid bu yaygın eşitsizlikleri daha da pekiştiren, bir kat daha arttıran resmi eşitsizlikler getirdi. Siyahlar daha aşağı eğitim ve ...devlet hizmeti aldılar, belirli mesleklere ve sendikalara girmeleri yasaklandı, ve ekonomik merkezlerde iş yapmaları engellendi...İrklar sadece ayrılmış değildiler, fakat aynı zamanda kurumsal olarak eşitsizdiler.,”²⁴

²¹ Daryl J. Glaser, “Zionism and Apartheid: A Moral Comparison”, *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 26, No. 3, May 2003, s. 404.

²² Merle Lipton, *Capitalism and Apartheid South Africa, 1910-1986*, Cape Town: David Philip, 1986, ss. 14-35.

²³ Marwan Bisara, *Filistin / İsrail: Barış veya İrkçılık*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2003, s. 102.

²⁴ Glaser, “Zionism and Apartheid: A Moral Comparison”, s. 405.

Apartheid rejiminin dayandığı üçüncü temel ayak ise demokrasinin yokluğu idi. Güney Afrika beyaz azınlığın siyasal hegemonik sistemi ile yönetiliyordu. Buna karşı çıkan muhalif organizasyonlar yasaklanıyor, bu organizasyonlarda çalışanlar tutuklanıyor, işkence görüyor ve hatta öldürülüyorlardı.²⁵ Apartheid rejiminde bazı siyahlar oy kullansalar dahi, bunların ülkenin siyasal hayatındaki rolleri marjinal olmanın ötesine geçememekteydi.

Bu üç temel ayağa ek olarak, Apartheid rejimi sahip olduğu bütün araçlarla siyah yerlilerin yaşam koşullarını mümkün olduğunca ağırlaştırarak, onların yaşadıkları yerleri terk etmelerini sağlamaya çalışıyordu.

İsrail işgali ve uyguladığı kurumsal politikalar, Güney Afrika'da uygulanan Apartheid rejiminin temel yaklaşımlarıyla paralellik arz etmektedir. İronik olarak, "Güney Afrika'nın apartheid sisteminden vazgeçtiği sırada, İsrail kendi ırk ayrımcılığı sistemini kurmuştur,"²⁶ ve giderek bu sistemi kalıcı hale getirmektedir. Yukarıda Apartheid'e dönük olarak çizilen çerçeve içerisinde İsrail işgalinin daha net bir analizinin yapılması mümkün görünmektedir.

Öncelikle İsrail'in 1967 yılında işgal ettiği Gazze Şeridi, Batı Şeria ve Doğu Kudüs'teki Filistinlilerin yaşam alanları ve hareket kabiliyetleri dikkate alındığında, bu yerleşim yerlerini Güney Afrika'daki bantustanlarla karşılaştırmak mümkündür. Bugün gelinen noktada, Gazze Şeridi gerek diğer Filistinlilerin yaşadığı yerlerden gerekse dış dünyadan tamamen yalıtılmış bir durumdadır. Batı Şeria'da ise birbirinden kopuk ve etrafları yasadışı Yahudi yerleşim yerleriyle çevrili onlarca adacıktan oluşan Filistin yerleşimleri mevcuttur. Doğu Kudüs'te yaşayan Filistinliler ise, yine Yahudi yerleşimleriyle genişletilmiş olan "Büyük Kudüs"ün sınırları içinde kuşatılmış bir durumdadır. İçinde Filistinlilerin yaşadıkları bu adacıklara giriş ve çıkışlar tamamen İsrail kontrolündedir.

"...İki durumda da (hem İsrail işgali altındaki topraklarda uygulanan işgal rejiminde hem de 1948-94 arası Güney Afrika'daki Apartheid rejiminde) merkezi devlet (baskın ırksal grup tarafından kontrol edilen) ırksal olarak boyun eğdirilmiş nüfusun çoğunluğunu fiziki ve siyasi olarak bu topraklara hapsedmenin arayışı içinde olmaktadır/olmuştur...Her iki boyun eğdirilmiş grubun üyelerine, sıkı bürokratik kontroller altında, baskın grubun yaşadığı yerlere işgücü olarak

²⁵ A.g.m., s. 406; ayrıca bkz. Daryl Glaser, *Politics and Society in South Africa: A Critical Introduction*, London: Sage, 2001.

²⁶ Marwan Bisara, a.g.e., s. 104.

girmelerine izin verilmektedir...Ve iki durumda da merkezdeki devlet, boyun eğdirilmiş grubun elitlerinden radikal grupların bastırılarak yönetmesini beklemiştir....,²⁷

Oslo Süreci (1993-2000) işgal altındaki Filistin topraklarının “bantustanlaştırılması,, sürecini tamamlamış görünmektedir. İşgal altındaki toprakların tamamında kurulan güvenlik birimleri, Batı Şeria’nın %20’sine ve Gazze Şeridi’nin 420 hektarına kurulan iki yüz karakol ve askeri üs, Filistinliler arasında daha önce görülmemiş boyutlarda engeller oluşturmuştur. İsrail İşçi Partisi’nin “fiziksel ayırma,, politikası İsrail eski Başbakanı Ehud Barak tarafından, “Biz burada, onlar orada,, şeklinde ifade edilmiştir.²⁸ Rahip Desmond Tutu, Oslo Anlaşmaları ile başlayan süreçte yaşanan gelişmeler ile Güney Afrika’daki durumu karşılaştırırken, Güney Afrika’da 1990’larda iyileşmelerin başlamasına rağmen İsrail’de durumun aynı yıllarda daha kötüye gittiğini vurgulamaktadır.²⁹ Bu konuda yaşanan en son gelişme, yapımına 2002’de başlanan ve uluslararası tüm karşı çıkışlara rağmen büyük ölçüde tamamlanan, Batı Şeria’nın içinden geçen 8 metre yüksekliğinde ve 1000 km. uzunluğundaki Duvar inşasıdır.³⁰ Duvar sadece Filistinlilerle İsrail’i ayırmakla kalmayıp, Filistinlileri Filistinlilerden ayırmakta ve daha da ötesinde Filistinlileri kendi topraklarından ve tarlalarından ayırmaktadır. Bu Apartheid Duvarı İsrail’de ırk ayrımına dayalı yönetim rejiminin ne derece ileri boyutlara vardığını göstermektedir.

Toprağın kolonizasyonu ve kontrolü Güney Afrika’daki durumla benzerlik göstermektedir. Tarihi süreç içerisinde Güney Afrika’da toprağın %87’sinin kontrolü beyazların eline geçmişti. Siyah çoğunluk kalan %13’lük bir kesime hapsedilmişti.³¹ Filistin coğrafyasında da İsrail 1948-49 Savaşı’nda toprağın %78’ini ele geçirmiş ve 1967 yılına kadar bu toprakların, gerek kanunlarla gerekse zor kullanarak, kolonizasyonunu tamamlamıştır. 1967 yılında kalan Filistin topraklarının (Batı Şeria, Doğu Kudüs ve Gazze Şeridi) işgal edilmesiyle birlikte geçen 40 yılda bu %22’lik kesimin de önemli bir bölümü yaşadışı yerleşim yerlerinin kurulmasıyla kolonileştirilmiştir. Bu da Filistinlilerin tıpkı

²⁷ Glaser, “Zionism and Apartheid: A Moral Comparison”, s. 415; ayrıca bkz. Michael Shalev, “Jewish Organized Labor and the Palestinians: A Study of State/ Society Relations in Israel”, Baruch Kimmerling (ed.), *The Israeli State and Society: Boundaries and Frontiers* içinde, Albany: State University of New York Press, 1989, ss. 93-133.

²⁸ Marwan Bisara, a.g.e., s. 108-9.

²⁹ Desmond Tutu, “Foreword”, Michael Prior (ed.), *Speaking the Truth: Zionism, Israel and Occupation* içinde, Northampton: Olive Branch Press, 2005, s. 9.

³⁰ Ran HaCohen, “The Apartheid Wall”, 21 Mayıs 2003, <http://www.antiwar.com/hacohen/h052103.html> .

³¹ Address by Ronnie Kasrils MP, Minister of Water Affairs and Forestry, South Africa, to Palestine Solidarity Conference, London, 30 November 2002, s. 2. http://www.palestinecampaign.org/pdf/ronnie_kasrils.pdf

Güney Afrika'daki siyahlar gibi toprağın çok küçük bir bölümünde hapsolmalarına yol açmıştır.

İsrail'in fiziksel ayırma (segregation) politikası, kontrol noktaları, dikenli tellerle çevirme ya da sadece Yahudilerin kullanabildiği by-pass yollar gibi araçlar ile daha da pekişmektedir. Bu durum Jamil Hilal'a göre apartheid rejiminin en temel felsefelerinden biridir: *"Ayırma tek taraflı ve güç kullanarak yapıldığından İsrail-Filistin çatışmasını çözemez...Bundan dolayı, kısa veya uzun vadede, direniş baş gösterecektir ki; bu direniş de bir Apartheid rejiminin yaratılmasını besleyecek yeni baskı araçlarını beraberinde getirecektir. Askeri kontrol ve toplu cezalandırmayı kolaylaştırmak amacıyla daha fazla Filistin toprakları çevrelenecektir. Aslında Bantustanlarla modellendirilen Apartheid rejimi, Filistin topraklarının (Oslo Süreci'nde) A, B ve C diye (üçe ayrılarak) sınıflandırılmasında, yerleşim yerlerini İsrail'e bağlayan by-pass yollarda, hiçbir Yahudi evi yıkılmazken binlerce Filistinlinin evlerinin yıkılmasında ve sadece-Yahudi topluluklarının inşasına dönük çabalarda saklıydı.,"*³²

Fiziksel ayırma ve bu şekilde Filistin halkının hareket ve yerleşme özgürlüklerinin kısıtlanması ve onların üzerindeki denetimin arttırılmasının yanında, tıpkı Güney Afrika'daki Apartheid rejimindeki gibi, aynı coğrafyada yaşayan Yahudi ve Filistinliler eşit değildirler: *"Oslo Süreci'nde Yahudi ve Filistinli İsrailliler arasında Güney Afrika'daki gibi uçurumlar açılmış (hayat düzeyi, eğitim, sağlık, iş fırsatları), hatta birçok örnekte bu farklılıklar iyice derinleşmiştir. İsrail yurttaşı Filistinliler arasındaki işsizlik oranı düşse de, bu oran Gazze Şeridi'nde nüfusun % 40'ını kapsamaktadır (tıpkı Güney Afrika'da olduğu gibi) ve yedi yıl içinde yaşam düzeyi %25 oranında gerilemiştir.,"*³³

Gerek Gazze ve Batı Şeria'da, gerekse de İsrail'de yaşayan Filistinliler ikinci sınıf insan muamelesi görmektedirler. Filistinliler kesinlikle İsrailli Yahudi vatandaşların sahip olduğu haklara sahip değildirler. İsrailli Filistinliler, ki nüfusun %20'sinden fazlasını oluşturmaktadırlar, Güney Afrika'daki rejimin aksine oy hakkına sahiptirler, ancak çıkarılan kanun ve uygulamalarla ırkçı bir ayırma tabi tutulmaktadırlar. Örneğin İsrail'deki Filistinliler askere alınmadıklarından birçok sosyal hizmetten de mahrum bırakılmaktadırlar. İsrail'deki Filistinlilerin toprak veya mülk satın almaları yasaktır. Diğer yandan 100,000 civarındaki İsrailli Filistinlinin yaşadıkları köyler İsrail tarafından tanınmadığı için buralara elektrik ve su gibi temel ihtiyaçlar götürülmemektedir. Bu köyler

³² Jamil Hilal, "Seperation as a Form of Apartheid", *Palestine-Israel Journal*, 2003, s. 43.

³³ Bisara , a.g.e., s. 20.

İsrail haritasında gösterilmediği gibi sık sık İsrail tarafından yıkıma tabi tutulmaktadır.³⁴ Dolayısıyla Filistinlilerin “ikinci sınıf“ telakki edildikleri gerçeği hem İsrail’de hem de işgal altındaki topraklarda geçerlidir.

Diğer yandan İsrail’in kolonizasyon politikası sonucu oluşan geniş yasadışı yerleşimler, İsrail’de mevcut olan ırk ayrımcılığına dayalı idari sistemin³⁵ varoluşsal bir ayağını oluşturmaktadır. Bu yerleşim yerleri bir yandan işgal altındaki topraklarda Filistinlilerin yaşadıkları alanları kuşatıp onları izole ederek Apartheid’in pekişmesine yol açarken, öte taraftan, bu yasadışı Yahudi yerleşimlerinde yaşayanlar, Yahudi Devleti’nin ırk ayrımcılığına dayalı idari sisteminin sürmesinde adeta “gönüllü ordu,, görevini yerine getirmektedirler. Bisara’nın belirttiği gibi; *“Doğu Kudüs’e yerleşenlerle birlikte, yerleşimlerde yaşayan nüfus bugün İsrail’in Yahudi nüfusunun %10’unu oluşturmaktadır. Bunların çoğu tepeden turnağa silahlı tehlikeli fanatiklerdir ve cephanelerini Filistinlilere karşı hedef göstermeden kullanmaları konusunda ordu da onlara yeşil ışık yakmaktadır,,*³⁶

İsrail, bu kolonileştirme ve sürgün politikalarını uyguladıkça, diğer yandan işgal altındaki topraklarda birbirinden kopuk hapishanelere dönüşen yerleşim yerlerinde yaşayan Filistinlilerin mevcut olan her yöntemle bu duruma direnişi şiddetlenmektedir. Başka bir deyişle; “yaşamsal uzamın bu derece ahlaksızca paylaşılması sürdükçe, Filistinliler elektronik uyarıcılarla donatılmış dikenli tellerin ardında sonsuza dek tutulamaz,,³⁷

Nitekim Amerikalıların yönetimindeki uluslararası bir misyon olan Mitchell Komisyonu, Mayıs 2001’de açıklanan raporunda çatışmaların tırmanmasının temel nedeni olarak yasadışı Yahudi yerleşimlerini gösteriyor ve bunların inşasının derhal dondurulmasını öneriyordu. Aynı rapor, Eylül 2000’de başlayan El-Aksa İntifadası’nı da çoğunlukla silahsız Filistinlilerle aşırı ve orantısız güç kullanan İsrail ordusu arasında çıkan bir dizi çatışma olarak tanımlıyordu.³⁸ Dolayısıyla burada tanımlanan Filistin direnişi, bizzat İsrail’in izlediği kolonileştirme ve koloniler arasında kalan Filistinlileri de tecrit etme ve yalıtma stratejisine karşı gelişen bir “protesto hareketidir,, Aynı zamanda bu direnişin uzun tarihsel bir sürece yaşlandığı da açıktır. El-Nakba’dan (Felaket- 1948 yılı) itibaren sürekli bir biçimde kötüleşen yaşam koşullarına ve yok edilen kimliklerine yeniden sahip

³⁴ Hazem Jamjoum, “The need to Boycott Apartheid”, <http://www.endisraeliapartheid.net/jamjoum>

³⁵ Bisara , a.g.e., s. 110.

³⁶ A.g.e., s. 112.

³⁷ A.g.e., s. 117.

³⁸ A.g.e., ss. 119-122.

çıkmanın anlam kazandığı bir dönemde (Oslo Sürecinin başarısız olduğunun anlaşıldığı bir anda) ortaya çıkmıştır.

Buraya kadar İsrail'in izlediği kolonizasyon ve işgal politikalarını anlamlandırmada yararlanılabilecek bir çerçeve kaba hatlarıyla çizilmeye çalışıldı. HAMAS ve onun yapılanmasını anlayabilmek açısından İsrail'in izlediği politikaların, mevcut Apartheid rejiminin ve Filistin toplumunun içinde bulunduğu koşulların tarihsel bir perspektiften değerlendirmesinin yapılması gereklidir. HAMAS ancak böyle bir bağlam içerisinde anlam kazanacaktır. Çalışmada ileri sürülecek argümanlardan biri de HAMAS'ın bizzat kendisinin zikredilen koşullara karşı Filistin halkının verdiği bir "cevap,, olduğu yönündedir. Bu yüzden çalışma boyunca birbiriyle bir nevi "diyalektik bir ilişki,, içerisinde bulunan üç boyut/ safha anlamlandırılmaya çalışılacaktır: İsrail'in işgal ve Apartheid politikaları, Filistinlilerin tarihsel / toplumsal koşulları ve HAMAS'ın ortaya çıkışı, örgütlenişi, ve insani-sosyal boyut.

Bu türden bir tarihsel sürecin ve toplumsal koşulların ürünü olan HAMAS ve yeni liderlik ancak böyle bir çerçeve içinde ele alınabilir. Uzun ve tarihi bir Filistin mücadelesinin ve özellikle Oslo'nun iflasından sonra HAMAS'ın ortaya koyduğu şey Merriman'ın ifadesiyle;

*"Filistinliler, özellikle milyonlarca mülteci hala kendi evlerine dönmeyi beklerken, 1948 yılından beri uygulanagelen mülksüzleştirmeyi kabul ettiklerini ilan etmeye zorlanamazlar; İşgalci güc (İsrail- E. D.) tanımasa da, Filistinliler mümkün olan her yoldan, işgale karşı direnme hakkına sahiptirler"*³⁹

Bir başka önemli nokta da mevcut literatürde hakim olan İslami hareketlerin yükselişini, diğer seküler modernleşme projelerinin başarısızlığına bağlama eğilimidir.⁴⁰ Bu çalışmanın konusuyla ilgili olarak ise; Filistin'deki milliyetçi hareketlerin (özellikle FKÖ içindeki gruplar) başarısızlıkları HAMAS'ın yükselişini açıklamada kullanılmaktadır. Oysa bu türden bir yaklaşım şu sorulara ikna edici yanıtlar verememektedir:

"Baskı koşulları altında, bu hareketler nasıl bireysel sıkıntıları kolektifleştirip katılımcıları mobilize edebilirler? Benzer yapısal şartları, baskı ve sıkıntıları düşündüğümüzde,...İslami mobilizasyondaki yöntemlerin farklılığını nasıl açıklayabiliriz? Aynı siyasal çerçeve içerisinde, hareket-içi taktik

³⁹ Rima Merriman, "The King of the Jungle", *The Electronic Intifada*, 8 Ekim, 2006, <http://www.electronicintifada.net>

⁴⁰ Bu türden yaklaşımlar için bkz., Susan Waltz, "Islamist Appeal in Tunisia", *Middle East Journal* 40, 4 (Autumn), 1986, ss. 651-670; Mahmud Faksh, *The Future of Islam in the Middle East*, Westport: Praeger, 1997.

farklılıkları ne açıklayabilir? Neden bazı gruplar şiddeti kullanırken diğerleri bundan kaçınılmaktadırlar? Ve neden bu kızgın ve mutsuz insanlar liberal demokrasiye, milliyetçiliğe, sosyalizme ya da diğer “izm,, lere değil de İslam’a döndüler?,,⁴¹

Bu çalışmanın temel argümanlarından biri de şu olacaktır: HAMAS hareketi işgal altındaki topraklarda yaşayan Filistinlilerin somut ihtiyaç ve isteklerini yansıtan bir hareket olarak ortaya çıkmıştır. Bir başka deyişle HAMAS, İsrail işgali ve Apartheid rejimi altında bulunan Filistin topraklarının ve Filistin sokaklarının bir gerçeğidir.

Öte yandan bu çalışmada dikkat edilecek hususlardan biri de İslami oluşum ve hareketlerin monolitik bir yapıya sahip olmadığıdır. Aksine yüzyıllar boyunca İslam tarihinin en başlarından itibaren İslam dünyası çoğulcu bir yapıya sahip olmuştur. Her bir İslami hareket farklı bir İslami yorumla ortaya çıkmıştır. Bu temel argümandan yola çıkıldığında günümüzde de İslami oluşumların hepsini aynı kategoride tanımlamak yanlış olacaktır. Örneğin HAMAS ve El-Kaide birbirinden tamamen farklı hedef ve stratejilere sahiptirler. Ayrıca kuruluş amaçları da çok farklıdır. HAMAS hareketinin mücadelesi toprak merkezli (Filistin), belirli, özel işgalci bir düşmana (İsrail) yönelik ve, yine belirli bir halkın (Filistinliler) isteklerini yansıtan bir mücadeledir. El-Kaide’ye bakıldığında ise bu hareketin hiçbir belirli gruba karşı sorumlu olmadığı, çünkü belirli bir toprak parçasına dayanmadığı görülebilir.⁴² El-Kaide benzeri oluşumlar kendi İslam anlayışları dışındaki yorumları daha kolay bir biçimde “sapkın,, addederlerken, HAMAS’ın Beyrut’taki temsilcisi Usame Hamdan bu yaklaşımı *fitne*⁴³ olarak tanımlayarak karşı çıkmaktadır.⁴⁴ Aslında HAMAS, 1990’lardan itibaren Filistin’deki diğer seküler veya İslami gruplarla bir diyalog arayışı içinde olagelmıştır. Böylece toprak temelli bir ulusal bağımsızlık mücadelesi için momentum yaratılmaya çalışılmıştır.⁴⁵ Dolayısıyla HAMAS, El-Kaide’den tamamen farklı olarak, bir ulusal bağımsızlık hareketi olarak ele alınabilir.

Bu çalışma sırasında temelde iki ana kaynaktan yararlanılmıştır. Öncelikle Filistin üzerine yapılan araştırmaların büyük bir çoğunluğu gözden geçirilmiş ve bunlardan

⁴¹ Quintan Wiktorowicz, “Introduction: Islamic Activism and Social Movement Theory”, *Islamic Activism: A Social Movement Theory Approach* içinde, Wiktorowicz, Quintan (ed.), Bloomington, Ind.: Indiana University Pres, 2004, s. 9.

⁴² Anders Strindberg, ve Mats Warn, “Realities of Resistance: Hizballah, The Palestinian Rejectionists and Al-Qa’ida Compared”, *Journal of Palestine Studies*, Vol. 34, No. 3, Spring 2005, s. 26.

⁴³ Fitne, Müslümanlar arasında karışıklık çıkararak onların birbirlerine karşı tavır almalarına yol açan eylemdir.

⁴⁴ Strindberg ve Warn, a.g.m., s. 29.

⁴⁵ A.g.m., s. 29.

faýdalanılmıştır. Bunlar arasında konuyla ilgili akademik çalışma ve monografilerin yanısıra, çeşitli gazete yazı ve haberleri, BM ve uluslararası insan hakları örgütlerinin raporları ve HAMAS yöneticilerinin çeşitli mülakat ve yorumları sayılabilir. İkinci olarak ulaşılabilen 3 Filistinli öğrenci ile mülakatlar yapılmıştır. Bu öğrenciler Filistin’de yaşadıkları için bir şekilde konunun farklı boyutları hakkında da bazı bilgilere sahiptirler. Buna ek olarak Filistin’e sık sık giden Kanal 7 ve NTV’den 3 gazeteci ile de bu konu üzerine görüşme yapılmıştır. Bu arada özellikle Filistin’in toplumsal tarihi ve Filistinlilerin içinde bulunduğu koşullar hakkında Filistin Yönetimi İstanbul Temsilcisi Konsolos Sayın Abdel Kerim Alkhatip ile ikişer saatten iki görüşme yapılmıştır.

2. FİLİSTİN MESELESİ'NİN TOPLUMSAL TARİHİ

2.1 FİLİSTİNLİLERİN KISA TARİHİ

Günümüzde “Filistin Meselesi” değerlendirilirken Osmanlı dönemi genellikle en az atıf yapılan dönemi ifade eder. Oysa, Beshara Doumani'nin de belirttiği gibi, 20. yüzyıl Filistin tarihinin önemli boyutlarını tam anlamıyla kavrayabilmek için, Osmanlı dönemi de dahil olmak üzere, Filistin toplumunun geçirdiği sosyal, ekonomik ve kültürel değişikliklerin detaylı bir analizinin yapılması gereklidir⁴⁶

2.1.1 Osmanlı Filistin'i ve Şark Meselesi

Bugün “Filistin” diye adlandırılan toprakların bu şekilde adlandırılması aslında görece olarak yeni bir olgudur. Başka bir deyişle, idari ve coğrafi olarak Filistin diye tek bir entitenin ortaya çıkması aslında bölgedeki İngiliz varlığının etkisini ifade etmektedir. Osmanlı döneminde Filistin coğrafyası idari olarak üç sancağa bölünmüş durumdaydı. “Galile” olarak adlandırılan topraklar Osmanlı idaresinde *Akka* sancağına dönüşmüştü. Musevilerin *Samaria*, Arapların ise *Bati Şeria* dedikleri bölgenin yeni ismi *Nablus* olmuştu. Yine Musevilerce *Yudea* olarak bilinen *Nablus*'un güneyindeki topraklar Osmanlıların *Kudüs* sancağı olacaktı.⁴⁷

1516-17 yıllarında Yavuz Sultan Selim (1512-1520) tarafından fethedilmesinden 19. yüzyılın başlarına kadar “sakin” bir tarihi olan Filistin toprakları, 19. yüzyılla birlikte hızlı bir dönüşüm sürecinin başlamasına tanık olmuştur.

19. yüzyıldan itibaren Amerika ve İngiltere’de dinin yeniden canlanmasıyla birlikte İncil’de anlatılan Kutsal toprakların yeniden keşfi gündeme gelmiştir. Bu durum Hıristiyan ve Batılı ülkelerde Filistin’e dönük ilginin de giderek artmasına sebep olmuştur.⁴⁸ Osmanlı İmparatorluğu’nun bu yüzyılda giderek gücünü kaybetmeye başlaması, Filistin topraklarının da Şark Meselesi içinde “üzerinde müzakere edilecek topraklar” listesine katılmasına kapı aralamıştır.

⁴⁶ Beshara B. Doumani, “Rediscovering Ottoman Palestine: Writing Palestinians into History”, Ilan Pappé (ed.), *The Israel/Palestine Question* içinde, Londra, New York: Routledge, 1999, s. 13.

⁴⁷ Fatma Sel Turhan, “Diyar-ı Kenan’dan Arz-ı Filistin’e Kutsal Toprakların Kayıp Geçmişi”, *Anlayış*, n. 2, Temmuz 2003, s. 37.

⁴⁸ Butrus Abu-Manneh, “The Rise of the Sanjak of Jerusalem in the Late Nineteenth Century”, Ilan Pappé (ed.), *The Israel/Palestine Question* içinde, Londra, New York: Routledge, 1999, s. 42.

Osmanlı Devleti, Batılı devletlerin giderek kendi içişlerine müdahale etmeye başlaması üzerine bir dizi değişiklik yapmaya karar vermiştir. 19. yüzyılda yapılan hukuki düzenlemeler - reformlar- imparatorluğun birçok yerinde olduğu gibi Filistin topraklarında da köklü değişimlere yol açmıştır.

Sultan II. Mahmud tarafından yapılan düzenlemeler ve 1839 yılında Sultan Abdulmecid tarafından ilan edilen Tanzimat Fermanı ve onunla bağlantılı reformlar imparatorluğun daha önce hiç görülmediği kadar merkezi bir yapıya bürünmesine yol açacaktı. Bu durum nüfusunun çok büyük bir çoğunluğu kırsal bölgelerde yaşayan ve yerel liderlerin kendi bölgelerinde güçlü bir otonomiye sahip olduğu Filistin coğrafyasında artık hükümet görevlilerinin ve kurumlarının doğrudan etkin olması anlamına gelmekteydi.

Ayrıca Abu-Manneh'nin haklı bir biçimde ileri sürdüğü gibi: *“Merkezileşme sadece tek biçimlilik getirmedi, onun da ötesinde şehrin, özellikle de Kudüs'un, kendi hinterlandı üzerinde hakimiyetini kurmasını sağladı. Kırsal bölge daha önce hiç olmadığı kadar şehre bağımlı hale geldi”*.⁴⁹

Kudüs'ün hem Batılı devletlerin hem de Osmanlı reformlarıyla birlikte Osmanlı yönetiminin gözündeki bu denli önemli hale gelmesi, Osmanlı yöneticilerini Kudüs'ün idari statüsünde değişiklik yapmaya teşvik etti. 1870-72 arasında Kudüs Sancağı Şam'ın denetiminden çıkarılarak doğrudan doğruya İstanbul'a bağlandı.⁵⁰ Bu düzenleme daha sonra 20. yüzyılda Filistin siyasetini de belirleyecek olan parametrelerin temel yapıtaşını oluşturacaktı.

Nitekim; *“Kudüs Sancağı'nın Suriye'nin diğer bölgelerinden ayrı bir birim olarak neredeyse iki kuşak boyunca varlığını sürdürmesi, yaklaşık elli yıl sonra Filistin'in oluşumu için büyük öneme sahipti. Bu durum ayrıca Filistin siyasetinin geleceğini belirlemede ve Filistin milliyetçiliğinin, Suriye Arap milliyetçiliğinden ayrı bir şekilde oluşumuna da katkı sağlamıştır”*.⁵¹

Başka bir deyişle, bu durum Filistin'in gerek bugünkü idari şekillenmesinde gerekse de 20. yüzyılda geçirdiği önemli sosyal ve entellektüel dönüşümlerde Osmanlı döneminin izlerini taşıdığı bir göstergesi olması açısından önemlidir.

⁴⁹ A.g.m., s. 46.

⁵⁰ A.g.m., s. 44.

⁵¹ A.g.m., s. 46.

Merkezileşmeye ek olarak, Filistin'deki dönüşüme belki de en fazla etkide bulunan, diğerlerinin yanında, 1858 ve 1867 yıllarında yapılan iki hukuki düzenlemeydi. Bu düzenlemeler de aslında imparatorluğun 1839'dan itibaren izlediği Tanzimat politikalarının uzantısıydı. 1858'de kabul edilen Arazi Kanunnamesi ve 1867'de yabancıların toprak satın alabilmelerini düzenleyen değişiklik Filistin'de de sosyo-ekonomik yapının köklü dönüşümüne kapı aralayacaktı. Toprakların büyük bir kısmının miri arazi olarak devlete ait olduğu Filistin'de bu değişikliklerle birlikte toprak sahipliği ve kullanımında yapısal değişiklikler yaşanacaktı. Filistin'de yıllardır uygulanan geleneksel anlayışa göre topraklar bir nevi komünal bir biçimde sahipleniliyor ve işleniyordu (musa'a)⁵². Ancak yeni Arazi Kanunnamesi ve 1867 düzenlemesi ile birlikte devlet toprak sahiplerinin isimlerini kaydettirmelerini ve işledikleri toprağı satın almalarını şart koşuyordu. Ancak köylülerin büyük kısmının buna maddi açıdan imkanı yoktu ve bundan sonra yavaş bir biçimde Filistinli köylülerin topraktan kopmasını beraberinde getirecek bir süreç işlemeye başladı: *"1858 Arazi Kanunnamesi çoğunlukla toprağın ortak kullanım hakkını görmezden geldi...Üst sınıftan kişiler (genellikle ayan ve eşraf- E.D.) yeni yasal süreci manipule etmede uyum gösterdiler, geniş toprak alanlarını kendilerinin olarak kaydettirdiler...Fellahın (köylüler) tabii olarak toprağı kendilerinin olarak düşünmeye devam ettiler, ve ancak toprak ortada görünmeyen bir toprak ağası tarafından Yahudi yerleşimcilere satılınca, kendilerinin artık toprağın yasal sahipleri olmadığını fark ettiler. Yalnızca topraklar satılmakla kalmadı, aynı zamanda toprağı işleyen Araplar mülksüzleştirilerek, yerlerine Filistin'de politik amaçları olan yabancılar geçirildi"*⁵³.

Bu süreç Filistin toplumsal yapısının da değişimini beraberinde getirdi. Toprakları üzerindeki haklarını yüzyılın sonuna doğru kaybetmeye başlayan Filistinli köylüler ile bu toprakların yeni sahipleri arasında yeni bir yüzyıla girerken sosyal gerilimler de artmaya başlayacaktı.⁵⁴

Osmanlı Devleti'nin Tanzimat'la (1839) birlikte uygulamaya başladığı politikalar imparatorluğun tüm köşelerinde, dolayısıyla Filistin'de de, yeni bir "sınıfın" giderek

⁵² C. D. Smith, *Palestine and the Arab-Israeli Conflict, A History with Documents*, Boston: Bedford/ St. Martin's, 2001, ss. 21-23; ayrıca; Rashid Khalidi, "Palestinian Peasant Resistance to Zionism before World War I", *Blaming the Victims: Spurious Scholarship and the Palestinian Question* içinde, (eds.) Edward Said, ve Christopher Hitchens, Londra; New York: Verso, 2001; Koray Çalışkan, ve Münir Fahreddin, "Yeni İntifada ve Filistin Sorununun Kısa Tarihi", *Birikim 140*, Aralık 2000, ss. 21-22.

⁵³ Khalidi, "Palestinian Peasant Resistance to Zionism before World War I".

⁵⁴ David Waines, "The Failure of Nationalist Resistance", *The Transformation of Palestine: Essays on the Origin and the Development of the Arab-Israeli Conflict* içinde, (der.) İbrahim Ebu-Lughod, Evanston: Northwestern University Press, 1987, s. 217-219.

yükselişini ve güçlenişini doğurdu: ayanlar. Gerçi ayanların yükselişi tarihsel olarak daha önceki dönemlere götürebilirse de, özellikle Tanzimat reformlarıyla birlikte iltizam sisteminde kazandıkları konum ve 1858’de kabul edilen Arazi Kanunnamesi ayanların bir siyasal elit olarak güçlenmelerinde oldukça önemli bir rol oynamıştır. 1839’dan sonra iltizam sisteminde yapılan değişiklikler, Filistin’de aileler halinde yapılanmış ayan gruplarını, Osmanlı başkenti ile yerel topluluklar arasında aracı durumuna getirerek onların hem Filistin toplumu hem de İstanbul üzerindeki nüfuzlarını arttırdı.⁵⁵ Böylece Filistin’deki yeniden sosyal yapılanma içerisinde bir taraftan köylüler özel mülkiyete geçişle birlikte giderek toprak üzerindeki geleneksel haklarını kaybederken, diğer yandan geniş topraklara sahip olarak, güçlü bir siyasal nüfuz kazanmaya başlamış olan ayanlar yükselmeye başlayacaklardı. Bu yeni elit grubu, yirminci yüzyılın başından itibaren bir nevi Filistin’in liderliğini üstleneceklerdi.

Filistin coğrafyasındaki bu somut değişimlerin yanısıra Osmanlı Filistini’ne dair 19. yüzyılda hakim olan algı ve önyargılardan da bahsetmek Filistin’e dair çizilen tabloyu tamamlayıcı nitelikte olacaktır.

Filistin, 19. yüzyılda birçok Avrupalı tarafından “boş” topraklar olarak görüldü. Bu özellikle Avrupa’daki Siyonist Yahudiler için böyleydi. Ancak bu görüş Avrupa entellektüel dünyasına da hakimdi.⁵⁶ 19. yüzyılda Avrupa’daki oryantalist çalışmalarla emperyalist projelerin organik bağı dikkate alınacak olursa Filistin’e dair anlayışın da bu çalışmalarla paralel olduğu görülebilir. Filistin’in “boş” topraklar olduğu, orada insanların olmadığı anlamında değil;

*“...medenileşmiş (civilized) insanların yokluğu anlamındaydı. Tıpkı Amerika ve Afrika’nın dışardan gelenler için hazır bakir topraklar olduğu gibi”.*⁵⁷

Avrupalı ve Siyonistlerin bakış açısına göre Filistin’in geri kalmışlığının sorumlusu da Osmanlı Devleti’nin baskıcı yönetimi ve İmparatorluğun çökmeye başlamasıdır. Nitekim bu bakış açısı çok daha geniş bir coğrafyada “Şark Meselesi”ni gündeme getirecektir. Ancak ilginç olanı, paradoksal bir biçimde daha sonraki yıllarda İngiliz Mandası’na ve Siyonistlere karşı mücadele edecek olan Filistinli milliyetçilerin yazdığı

⁵⁵ Glenn Robinson, *Building a Palestinian State, the Incomplete Revolution*, Bloomington: Indiana University Press, 1997, s. 1-5; Abu-Manneh, “The Rise of the Sanjak of Jerusalem in the Late Nineteenth Century”, s. 46.

⁵⁶ Doumani, “Rediscovering Ottoman Palestine: Writing Palestinians into History”, s. 15.

⁵⁷ A.g.e., s. 15.

tarihte de Osmanlı İmparatorluğu döneminin neredeyse aynı kavram ve dönemlendirmelerle ele alınması ve “Arap kültürünün geri kalmasından” Osmanlı İmparatorluğunun sorumlu tutulmasıdır.⁵⁸ Bu milliyetçi tarih yazıcılığı da en az Avrupa ve İsrail merkezli tarih yazıcılığı kadar Osmanlı dönemi Filistin’i anlamayı zorlaştırmıştır.

Buraya kadar söylenenler başka bir şekilde söyle özetlenebilir. 19. yüzyılda Filistin üç önemli süreçten geçmektedir. Bunlardan ilk ikisi, Osmanlı Devleti’nin bölgede yaptığı reformlarla bölgenin sosyo-ekonomik yapısında köklü dönüşümlere yol açması ve Batılı sömürgeci devletlerin Şark Meselesi’nin de bir parçası olarak Filistin’e dönük ilgilerinin giderek artmasıdır. Ancak çok daha fazla kalıcı etkiye sahip olacak bir başka süreç 1882’den itibaren işlemeye başlar. Bu süreç yukarıda da kısaca başka bir bağlamda değinildiği gibi, Avrupa’dan Siyonist Yahudilerin giderek artan bir şekilde Filistin topraklarına yerleşmeye başlamalarıdır. Avrupa’da yükselen Anti-semitizm ve Rusya’daki Pogrom soykırımının etkisiyle tetiklenen ve Filistin’e dönüşü ifade eden ilk “Aliyah” hareketi 1882-1903, ikinci “Aliyah” hareketi ise 1905-1914 yılları arasında gerçekleşti. Böylece Filistin topraklarında 1881’de 14.000 olan Yahudi nüfusu, 1914’te 38.000’e ulaştı.⁵⁹ 1914’te patlak veren I. Dünya Savaşı Filistin tarihi açısından çok önemli gelişmelere sahne oldu. İngilizler bir yandan bölgedeki Arapları Osmanlı İmparatorluğu’na karşı kıışkırtmak için Şerif Hüseyin ile anlaşıp O’na bağımsız ve büyük bir Arap devleti vaaderken; diğer yandan Mayıs 1916’da Sykes-Picot Anlaşmaları ile Fransa ve İngiltere Şark Meselesi’ne konu olan toprakları paylaşıyorlardı.⁶⁰

Ardından 2 Kasım 1917’de dönemin İngiliz Dışişleri Bakanı Anthur J. Belfour tarafından kendi adını taşıyan deklerasyon ilan edildi. Deklerasyon temel olarak Filistin’de Yahudiler için bir “milli yurt” kurulduğunu ve buna İngiliz desteğinin tam olduğunu açıklıyordu. Hatta Belfour daha da ileri giderek Siyonizm hakkında şunları söylüyordu:

*“Doğru ya da yanlış, iyi ya da kötü olsun, Siyonizmin kökleri yillanmış geleneklere, bugünün ihtiyaçlarına ve geleceğe dair ümitlere dayanır; ki bunlar şu anda antik topraklarda yaşayan 700.000 Arapın heves ve önyargularından daha derin bir öneme sahiptir”.*⁶¹

⁵⁸ A.g.e., s. 18.

⁵⁹ Turhan, “Diyar-ı Kenan’dan Arz-ı Filistin’e Kutsal Toprakların Kayıp Gecmişi”, s. 39.

⁶⁰ Waines, “The Failure of Nationalist Resistance”, s. 215; Sabri Jiryis, “Forty Years since the Seizure of Palestine”, *Journal of Palestine Studies*, vol. 18, no. 1, Special Issue: Palestine 1948, 1988, ss. 86-87.

⁶¹ Aktaran, Koray Çalışkan, ve Münir Fahreddin, “Yeni İntifada ve Filistin Sorununun Kısa Tarihi”, s. 21.

Zaten deklarasyondan bir ay sonra da Filistin, İngilizler tarafından işgal edilecek ve 1920'ye kadar İngiliz Ordusu tarafından yönetilecektir. Böylece “Belfour’un Deklerasyonu”, Filistin’de kurulacak olan İngiliz Mandası’nın “anayasası” hüviyetine bürünecekti.

2.1.2 Manda Yönetimi Altında Filistinliler

“Bir ULUS, ikinci bir ULUSA, üçüncü bir ULUSUN toprağını vaad etti”.⁶²

Arthur Koestler

İngilizler 1920 yılında Filistin’de manda yönetimi kurdular ve bu durum 1922 yılında Milletler Cemiyeti tarafından da resmen tescil edildi. Filistin’de Manda yönetiminin kurulması, hem Siyonist proje, hem de Filistin’in geleceği açısından belirleyici bir olay olacaktı.⁶³ Filistin’de İngiliz yönetiminin asli amacı, 1917’deki Balfur Deklerasyonu’nda da belirttiği gibi burada bir Yahudi yurduna giden yolu kolaylaştırmaktı. Nitekim bu hedef açık bir biçimde Manda Şartı’nın girişinde ve temel maddelerinde söyleniyordu:

“(Britanya) ülkeyi (Filistin’i) Yahudi Ulusal Yurdu kurulmasını sağlayacak siyasi, idari ve ekonomik şartlara hazırlamayı...”⁶⁴ yükleniyordu.

Yukarda belirtildiği gibi daha Osmanlı döneminde Siyonist yerleşimcilerin sayısının artmaya başlamasıyla birlikte sosyal gerginlikler de yükselmeye başlamıştı. Ancak özellikle 1918 baharında bölgenin General Allenby komutasındaki İngiliz Ordusunca işgali Filistin’deki huzursuzluğu daha da arttırmıştı. Daha Filistin’deki İngiliz Mandası resmen kurulmadan önce, 1920 yılının Nisan ayında Kudüs’te Filistinliler ile Yahudi yerleşimciler arasında çatışmalar çıkmış, ancak olaylar çok fazla yayılmadan İngiliz Ordusu tarafından bastırılmıştı. Ancak çok geçmeden 1921 yılı Mayıs ayında Filistinliler İngiliz yönetimine karşı yeniden ayaklanacaklardı.⁶⁵ Ayaklanmaların arkasında Balfur Deklerasyonu (1917) ile ilan edilen politikanın sonunda Filistinli Arapları mülksüzleştireceği ve yerlerinden

⁶² Aktaran, Roger Garaudy, *Siyonizm Dosyası*, İstanbul: Pınar, 1983, s. 67.

⁶³ Jiryis, “Forty Years since the Seizure of Palestine”, s. 87.

⁶⁴ Filistin Mandası, Madde 2, aktaran David Waines, “The Failure of Nationalist Resistance”, *The Transformation of Palestine: Essays on the Origin and the Development of the Arab-Israeli Conflict* içinde, (der.) İbrahim Ebu-Lughod, Evanston: Northwestern University Press, 1987, s. 216; Richard N. Verdery, “Arab ‘Disturbances’ and the Commissions of Inquiry”, *The Transformation of Palestine: Essays on the Origin and the Development of the Arab-Israeli Conflict* içinde, s. 278; ayrıca Manda Yönetimi ile Balfur Deklerasyonu arasındaki ilişki üzerine bak., Arthur Koestler, *Promise and Fulfillment: Palestine, 1917-1949*, New York: Macmillan, 1949.

⁶⁵ Verdery, a.g.m., ss. 276-282.

edeceği korkusu yatmaktaydı. Nitekim bu korku haksız bir korku ya da paranoya değildi. Yıllar sonra İsrail eski başbakanlarından Golda Meir Filistinlilerin korktuklarından da öteye onların hiç “yaşamadıklarını” iddia edecekti:

*“Filistin’de bir Filistinli halkın varolmuş olduğu, bunun böyle sayıldığı ve bizim gelip onları kovup ülkelerine el koyduğumuz diye birşey yoktur. Onlar zaten yoktular”.*⁶⁶

Manda yönetimi boyunca Filistinli Arapların her ayaklanmasından sonra İngiliz yönetimi tarafından bir araştırma komisyonu kurulacak ve bu komisyon birtakım önerilerde bulunacaktı. Öneriler içinde hiç değişmeyen nokta İngiliz Manda Yönetimi’nin Balfur Deklerasyonu ve orada öngörülen Filistin’de bir Yahudi yurdu oluşturulmasına dönük politikaya olan bağlılığı idi. 1921 Arap ayaklanmasından sonra yayınlanacak olan Churchill Beyaz Kağıdı’na (Churchill White Paper) göre de; Balfur Deklerasyonu değişikliğe tabi tutulmadan tekrar onaylanacak, Yahudilerin göçü de Filistin’deki ekonomik durumun onları hazmetme kapasitesini geçmeyecek şekilde devam edecekti.⁶⁷

Bir başka deyişle Manda yönetimi boyunca Filistinliler, Manda Yönetimi’nin Siyonist kolonyalizmine karşı takındığı teşvik edici tavra karşı ayaklanırken, her ayaklanma sonrası Balfur Deklerasyonu’nun İngiliz yönetimi tarafından onaylanması ile ödüllendirileceklerdir.

1921 Ayaklanmasından sonra da 1929, 1933 ve 1936 yıllarında da büyük Arap ayaklanmaları yaşandı⁶⁸ 1936 yılındaki oldukça etkili bir Arap genel grevi üzerine İngiliz hükümetinin kurmak zorunda kaldığı Peel Komisyonu raporu Arap toplumunun içinde bulunduğu durumu gayet veciz bir biçimde özetlemektedir:

“Kanıtları inceledikten ve Savaş’tan (I. Dünya Savaşı) beri Filistin’deki olayların gidişatını çalıştıktan sonra, geçen yılın (1936) ‘huzursuzluklarının altında yatan nedenler konusunda hiçbir şüphemiz yoktur. Bunlar:

i) Arapların milli bağımsızlık arzusu.

ii) Onların bir Yahudi Milli Yurdu kurulmasından duydukları öfke ve korku.

Biz bu iki neden üzerine aşağıdaki yorumları yapıyoruz:

i) Yukardaki nedenler 1920, 1921, 1929 ve 1933’teki “huzursuzlukları” da doğuran aynı nedenlerdi.

⁶⁶ Walter Hollstein, *Filistin Sorunu, Filistin Çatışmasının Sosyal Tarihi*, İstanbul: Yücel Yayınları, 1975, s. 24.

⁶⁷ Aktaran Verdery, a.g.m., s. 283, Churchill White Paper, s. 19’dan.

⁶⁸ Ayrıntılı iki çalışma için bak., John Marlowe, *Rebellion in Palestine*, Londra: Cresset Press, 1946 ve *The Seat of Pilate: An Account of the Palestine Mandate*, Londra: Cresset Press, 1959.

ii) Bu iki neden her zaman birbiriyle ilgiliydi. Balfur Deklerasyonu ve onun uygulanacağı Manda Yönetimi, başında ulusal bağımsızlığın inkarını içeriyordu... Yahudi Milli Yurdu'nun daha da büyümesi Arapların Yahudilere ekonomik olduğu kadar siyasal olarak da boyun eğmesi anlamına geliyordu,...sonunda Manda sona erip de Filistin bağımsız olduğunda, bu bir Arap ulusal bağımsızlığı olmayacaktı...”⁶⁹

Peel Komisyonu Raporu'nun da belirttiği gibi Filistinli Araplar, “anti-semitik” oldukları için Yahudi yerleşimcilere karşı çıkmıyorlar, ancak kendilerinin en doğal hakkı olarak gördükleri self-determinasyon hakkının ihlal edildiğini düşünüyorlardı. Chomsky'ye göre Filistinliler 1936-39 yılları arasında önemsenmeyen bir grevin başarısızlığa uğramasından sonra milliyetçi bir ayaklanma başlattılar. Bu ayaklanma Filistin'in Yahudiler tarafından gasp edilmesine karşılık aktif bir direnişti.⁷⁰

İki savaş arası dönemde Filistin'e yerleşen Yahudilerin sayısı da Filistinlilerin algılamasını doğrulamaktadır. 1918 yılında Manda yönetimi resmen Filistin'de tesis edilmeden hemen önce buradaki Yahudi nüfus 57,000 iken bu rakam Manda Yönetimi'nin sonuna yaklaşıldığında 1946'da 608,000'e yükselmişti.⁷¹ Bu artışın arkasındaki temel neden Nazi Almanya'sından soykırımdan kaçabilen Yahudilerin Filistine göç etmeleriydi. Savaş öncesinde ve savaş sırasında Avrupa'daki Yahudi toplumunun uğradığı soykırım, Yahudilerin Avrupa'dan “kaçmalarına” ve Filistin'e yerleşmelerine neden olmuştur. Dolayısıyla savaştan önce Siyonizme ve Filistin'e göç etmeye soğuk bakan pek çok Yahudi soykırıma maruz kalmamak için Avrupa'dan ayrılmak zorunda kalmıştır. Avrupa'nın işlediği bu “büyük günahın” dolayı içine düştüğü suçluluk onların savaştan sonra Yahudi devleti olarak İsrail'in Filistin'de kurulmasına sempatiyle bakmalarına ya da destek vermelerine yol açmıştır.

Diğer yandan Manda Yönetimi sırasında Filistinlilerin toplumsal yapısını inceleyen Zureik, bu dönemin temel karakteristiği olarak “köylülerin toprağa yabancılaşmasını”⁷² gösterir. Bu durum şüphesiz %80'inin⁷³ köylülerden (fellahın) oluştuğu bir tarım toplumu için çok önemli bir sosyal değişmeyi beraberinde getirecektir. Bir yandan toprak ağaları tarafından toprakların Yahudi yerleşimcilere satılması, diğer yandan Manda Yönetimi

⁶⁹ Aktaran Verdery, a.g.m., s. 298-299, Peel Komisyonu Raporu'ndan (1937), ss. 110-111.

⁷⁰ Naom Chomsky, *Kader Üçgeni- ABD, İsrail ve Filistin*, İstanbul: İletişim, 1993, s. 120.

⁷¹ Jiryis, a.g.y., s. 90.

⁷² Elia Zureik, “Toward a Sociology of Palestinians”, *Journal of Palestine Studies*, vol. 6, no. 4, 1977, s. 7.

⁷³ Waines, “The Failure of Nationalist Resistance”, s. 218.

tarafından toprakların transferi Filistinli köylüleri “işsiz” bırakmıştır. Kendi kendine yeterli tarımsal yapının yerini uygulanan politikalarla birlikte yavaş yavaş kapitalist üretim ilişkileri almaya başlamıştır.⁷⁴ İngiliz yönetiminin uyguladığı vergi politikaları sanayi yönelimli bir ekonomiye ve yoğun tarımsal üretime dönük politikalar olduğu için bu durumdan Yahudiler yararlanmaktadır.⁷⁵ Bu süreç geleneksel küçük ölçekli Arap üretiminin kapitalist Avrupa yapılanmasının girmeye başlamasıyla birlikte çöküşünü de ifade etmekteydi. Bu yeni sosyo-ekonomik yapılanma kendine bir “tüketici-parazit Arap şehirli-toprak ağaları sınıfı”⁷⁶ yaratmayı da başarmıştı.

Aslında tüm bu sosyo-ekonomik değişim süreci Filistin’deki geleneksel yapıyı yerinden etmiş, ancak bunun yerine yeni bir yapılanma da hemen kurulamamıştı. Bu durum her geçen gün artan Yahudi yerleşimcilerle birlikte Filistin’deki direnişin tırmanmasına katkıda bulunmuştur.

Diğer yandan tüm bu ayaklanmalar yaşanırken Filistin’deki Arap liderliğinin ya da elitlerinin çok da etkin olduğunu söylemek doğru olmayacaktır. İngiliz yönetimi bu eski büyük ayan ailelerini (özellikle Huseyni ve Nashasibileri) ya da bir başka deyişle Filistinli Arap elitlerini kendi Manda yönetimini güçlendirmek ve Filistinlileri kontrol altında tutabilmek için gayet “başarılı” bir biçimde kullanmıştır. Bu arada elit gruplar arasındaki ayrılıklar da Filistin toplumunun Manda yönetimi boyunca en tipik özelliklerinden biri olmuştur.⁷⁷ Arap liderliği içindeki bu bölünmüş yapı, Filistin halkının da direnişini sekteye uğratan faktörlerden biri olmuştur. Hatta büyük aileler arasındaki bu “düşmanlık” o noktaya kadar varmıştır ki; Nashasibi ailesi 1937 yılında Arap Ayaklanmasını yürüten Arap Yüksek Komitesi’nden ayrıldıktan sonra ayaklanmayı bastırmaya çalışan İngilizlerle işbirliği yapmıştır.⁷⁸ Bu çekişmeler, aynı zamanda bu grupların temel amacı olan Manda Yönetimi’ni sona erdirip bağımsız bir ulus-devlet kurma mücadelelerinde başarısız olmalarına sebebiyet vermiştir. Başka bir deyişle, Filistin’de Arap liderliği, hiçbir zaman Arap toplumunu oluşturan Arap köylü ve işçilerinin potansiyelini tam anlamıyla

⁷⁴ Zureik, a.g.m., s. 7.

⁷⁵ Bak. Fawwaz Trabulsi, “The Palestine Problem: Zionism and Imperialism in the Middle East”, *New Left Review*, n. 57, Sep./Oct. 1969, ss. 53-90.

⁷⁶ Zureik, a.g.m., s. 8.

⁷⁷ Glenn Robinson, *Building a Palestinian State, the Incomplete Revolution*, Bloomington: Indiana University Press, 1997, s. 5.

⁷⁸ A.g.e., ss. 6-7.

kullanamamıştır.⁷⁹ Zureik'e göre de, "*Filistin'deki Arap liderliği kitlelerle anlamlı bir bağ kuramayı ailevi arzularına asılıp ulusal hedeflere ulaşmada başarısız olmuştur*".⁸⁰

II. Dünya Savaşı yıllarında Filistin Meselesi dondurulmuş bir biçimde varlığını korudu. Savaş sonrası daha önceki dönemden çok daha ağır bir biçimde ortaya çıkacaktı. Ancak, II. Dünya Savaşı, Filistinliler ve Yahudiler açısından bir dönüm noktası olacaktı. Yukarıda kısaca belirtildiği gibi, savaş Avrupadaki Yahudi toplumu için travmatik bir tecrübe yaratacaktı. Bir daha benzer bir tecrübeyi yaşamak istemeyen Yahudiler kitleler halinde Filistin'e göç ettiler. Filistin sorununun savaş sonrasında daha da derinleşerek ortaya çıkması, Nazi Almanya'sı ve Savaş sırasında Avrupa'da yaşananlarla yakından ilgilidir.

2.1.3 II. Dünya Savaşı Sonrası: İsrail'in Kurulması ve "Filistin'e Veda"

İngiltere II. Dünya Savaşı'ndan sonra Filistin'de bizzat var olmanın kendi açısından çok ağır bedeller getireceğinin farkına varmıştı. Bir yandan bölgedeki nüfuzunu korumak isterken diğer yandan bu durumun sorumluluğunu üstlenmek istemiyordu. Bu şartlar altında Filistin Meselesi Şubat 1947'de Birleşmiş Milletler'e havale edilerek uluslararası bir boyut kazanmış oldu.

1947'ye gelindiğinde Filistin'deki Yahudi nüfus, toplam nüfusun 1/3'üne ulaşmıştı, ancak bu nüfusun sahip olduğu topraklar Filistin topraklarının %6'sı idi. Buna rağmen BM'de kabul edilen 181 sayılı taksim kararı görüldüğü kadarıyla bu somut gerçekliği pek de dikkate almayacaktı. Filistin için özel olarak kurulan Birleşmiş Milletler Filistin Özel Komitesi (UNSCOP) bir rapor hazırlayarak, bu raporu Genel Kurul'da oylamaya sunmuştur. 33 lehte, 13 aleyhte ve 10 çekimser oyla 181 (II) sayılı taksim kararı kabul edilmiştir.⁸¹ Buna göre Kudüs milletlerarası statüde olmak üzere, iki bağımsız devlet olarak Arap ve Yahudi devletleri kurulacaktı. Kararla %6'lık toprağa sahip Yahudilere tüm toprakların %55'i bırakılıyordu.⁸²

⁷⁹ Waines, a.g.m., s. 228.

⁸⁰ Zureik, a.g.m., s. 8.

⁸¹ Ali Öner, *Düünden Bugüne Filistin*, İstanbul: Ekin Yayınları, 2006, s. 39.

⁸² Stephen R. Shalom, "Background to the Israel-Palestine Crisis", *Z Magazine*, Mayıs 2002.

Filistinli Araplar bu kararı kabul etmemiştir. Diğer yandan Yahudiler de BM tarafından kendilerine bırakılan toprakları daha İngilizler çekilmeden ele geçirmeye kalkınca büyük çatışmalar çıkmıştır. Topraklarını bırakmayan birçok Filistinli öldürülmüştür.⁸³ Bu karmaşa ortamı içinde İngilizler belirledikleri tarihten önce 15 Mayıs 1948’te apar topar ülkeyi terkederlerken, aynı gün İsrail devletinin kurulduğu ilan edilmiştir.

Çalışkan ve Fahreddin, İsrail’in kurulduğu anda Filistin’deki durumu şöyle analiz etmektedirler:

*“(Taksim) Planin(in) açıklanmasının ertesinde Yahudiler ve Filistinliler arasında ciddi bir askeri/iktisadi güç farkı vardı ve iki ayrı devlet olasılığını hayata geçirecek bir BM gücü oluşturmak mümkün değildi. Yani aslında yaptırımsız, uygulanması hiçbir şekilde mümkün olmayan bu plan, İngilizlerin Filistin’de yaratacağı boşluğu, güçlü tarafın doldurması anlamına geliyordu ve bunun Siyonistler olacağı çok açıktı. Planın hemen ertesinde tüm Filistin’e yayılan Siyonist terörü, psikolojik savaşı ve katliamları 750.000 Filistinlinin vatanlarından bir daha geri dönememesine kaçmalarına/ sürülmelerine...neden oldu. Filistin köylerine yapılan düzenli saldırılarla köylüler yerlerinden sökülüyor, direnenler katlediliyorlardı”.*⁸⁴

181 sayılı BM kararı aslında karardaki haliyle Yahudiler tarafından da kabul görmemiştir. Çünkü kararın uygulanmasına fırsat verilmeden Filistinlilere ait topraklar zorla ellerinden alınmaya başlanmıştır. Eğer kararı uygulayacak mekanizmalar oluşturulsaydı ve BM’nin ciddi bir istek ve denetimi sağlanabilmiş olsaydı 181 sayılı kararın herşeye rağmen uygulanabilme olasılığı olabilirdi. Bu tez, hipotetik bir varsayıma dayansa da karar sonrası Siyonistlerin izlediği stratejinin çatışmaların başlaması ve büyümesine hizmet ettiğini göstermesi açısından önemlidir.

Karar sonrası Siyonistler izledikleri yöntemlerle adeta Filistinlileri çatışmaya kıışkırtmışlardır. Örneğin daha İsrail kurulmadan önce 9 Nisan 1948’de Menahem Begin’in başında bulunduğu İrgün tarafından gerçekleştirilen Deir Yasin katliamında çoğu kadın ve çocuk 254 Filistinlinin⁸⁵ öldürülmesi üzerine çatışma iyice büyürken birçok Filistinli de ülkeyi terketmek zorunda kalmıştır.

⁸³ Oner, a.g.e., s. 40.

⁸⁴ Koray Çalışkan, ve Münir Fahreddin, “Yeni İntifada ve Filistin Sorununun Kısa Tarihi”, s. 24.

⁸⁵ Noam Chomsky ve diğerleri, *Terör Ne? Terörist Kim?*, İstanbul: Ütopya, 2000, s. 125; Dominiove Lapiere ve Larry Collins, *Kudüs ey Kudüs*, İstanbul: E Yayınları, 1994, ss. 300-310.

İsrail'in ilanı ile birlikte Arap ülkeleri de İsrail'e savaş açmışlardır. Ebu Rabi'ye göre, Filistin'in kurtuluşu, Arap milliyetçiliğinin 1967 savaşına kadar en temel hedeflerinden biri olmuştur.⁸⁶ Ancak I. Arap-İsrail Savaşı Filistin'i kurtuluşa değil, yok oluşa götürmüştür.

1948-49 I. Arap-İsrail Savaşı gerek Filistin Meselesi, gerekse Arap milliyetçiliği açısından çok önemli bir dönüm noktasını teşkil etmektedir. Genel olarak Arapların ve tabii ki Filistinlilerin kolektif hafızalarında “**Nakba**” (Felaket) olarak yer eden bu ilk savaş, Filistin Meselesi'nin evrimi açısından da incelenmelidir. Özellikle savaş sonrası İsrail'in savaştan dört Arap devletiyle (Mısır, Ürdün, Suriye, Lübnan) yaptığı ateşkes anlaşmalarında Filistin topraklarının İsrail ve Arap devletleri arasında “paylaşılması” Filistin ve Filistinlilerin “ortadan kaybolmasına”⁸⁷ sebep olmuştur. Bilindiği gibi savaş sonrası Gazze Şeridi Mısır'a verilirken, daha sonra Batı Şeria olarak isimlendirilecek olan merkezi Filistin ve Doğu Kudüs Ürdün'e bırakılmış, buradaki Filistinliler Ürdün vatandaşı olmuşlardır. Bu arada İsrail de kuruluşundan bir yıl sonra Filistin topraklarının %78'ine⁸⁸ hakim olmuştur. Bu oran Batı Şeria ve Gazze Şeridi hariç tüm Filistin toprakları demektir. Savaş sonunda kabul edilen bu paylaşım aynı zamanda coğrafi bir bölge olarak da Filistin isminin giderek ortadan kaybolmasına yol açmıştır. Günümüze kadar 1949 sonrası Yahudilerin hakim olduğu topraklar (%78) İsrail; kalan %22'lik Gazze ve Batı Şeria bölgesi ise 1967'de İsrail'in işgal etmesiyle birlikte “işgal altındaki topraklar” olarak isimlendirilmeye başlanmıştır. Böylece 1948 öncesi tümü Filistin olan coğrafi bölge için artık “Filistin” kelimesi neredeyse kullanılmaz hale gelecektir.

Diğer yandan Arap rejimlerinin (Mısır ve Ürdün) denetimi altında giren Filistin topraklarıyla birlikte BM'nin 1947'deki Taksim planında öngörülen bağımsız bir Filistin devleti fikri de ortadan kalkmıştır. Böylelikle “Filistin Sorunu”, “Filistinli Mülteciler” sorununa dönüşmüş olacaktır.⁸⁹

Hem Siyonistler hem de Filistinliler açısından dönüm noktası niteliğindeki bu I. Arap-İsrail Savaşı ile ilgili tartışmalar hâlâ sürmektedir ve bu tartışmaların birçoğu İsrail

⁸⁶ İbrahim Ebu Rabi, Çağdaş Arap Düşüncesi, 1967 Sonrası Arap Entellektüel Tarihi Araştırmaları. İstanbul: Anka Yay., 2005, s. 117.

⁸⁷ Jiryis, “Forty Years since the Seizure of Palestine”, s. 91.

⁸⁸ Shalom, “Background to the Israel-Palestine Crisis”

⁸⁹ Sabri Jiryis, “Forty Years since the Seizure of Palestine”, s. 91.

devletinin kuruluşuyla ilgili mitlerin üzerini örttüğü bir zeminde yapılmaktadır. En önemli noktalardan biri savaşın başlaması ile ilgilidir. Batı'daki akademik çevrelerde uzun süre hakim olan ve doğruluğu nerdeyse sorgulanmadan kabul edilen Siyonist tarih yazımına göre; bu savaş BM'nin öngördüğü topraklarda kurulan bir İsrail devletini yok etmeyi hedefleyen Arap devletlerinin İsrail'e saldırılarıyla başlayan ve İsrail'in kendini savunmak için verdiği bir "Kurtuluş Savaşı"dır.⁹⁰ Ancak bu söylemin altını biraz kazmaya başladığımızda durumun gayet farklı olduğu görülebilmektedir. Örneğin, Ilan Pappé'nin "Britanya ve Arap-İsrail Çatışması" isimli önemli eserinde belirttiğine ve orada kullandığı dokümanlara göre, 7 Şubat 1948'de Ernest Bevin -daha sonra İşçi Partisi Hükümeti'nde Dışişleri Bakanı olacak- ile gizlice Londra'da buluşan Ürdün Başbakanı Tevfik Ebu-l Huda aralarında Filistin'i paylaşmışlardı. Bir başka deyişle İngiliz güçleri Filistin'den çekilir çekilmez Ürdün de Batı Şeria diye bilinen bölgeye girecek ve kurulacak olan İsrail devletinin "sınırlarına" dokunmayarak Batı Şeria'yi ilhak edebilecekti.⁹¹

Siyonist liderlerin böyle bir duruma yeşil ışık yakması, onların aslında başından beri kurulacak olan bir Filistin devletine karşı olmalarından ileri gelmekteydi. İsrail devletinin kurucusu ve ilk başbakanı David Ben-Gurion 1938'de yaptığı bir konuşmada İsrail devletinin kurulmasından sonra önemli bir güç haline geldiklerinde varolacak olan herhangi bir taksim planını ortadan kaldırıp tüm Filistin'e yayılacaklarını söylüyordu.⁹² Bundan tam on yıl sonra Ben-Gurion, "Filistin'i eski sahiplerinden boşalttıklarını (temizlediklerini)"⁹³ söyleyecekti. Nitekim Bevin'in önerisi de Filistin ve Filistinlileri ortadan kaldıracak ve onları Ürdünlü Araplar kimliğine büründürecekti. Bu şekilde "Filistin Sorunu" da halledilmiş olacaktı. Aslında, Bevin'in planı savaş sonrasında gerçekleşmiş olacaktı. Filistin'in İsrail ve Arap rejimleri arasında (Ürdün ve Mısır) paylaşılmasıyla "Filistin", 1967 savaşına kadar "gözden kaybolacaktı".

⁹⁰ Avi Shlaim, "The Debate about 1948", ", Ilan Pappé (ed.), *The Israel/ Palestine Question* içinde, Londra, New York: Routledge, 1999, ss. 172-173.

⁹¹ Aktaran Shlaim, a.g.m., s. 179-180, Ilan Pappé, *Britain and the Arab-Israeli Conflict 1948-1951*, Londra: Macmillan, 1988; ayrıca bak. Avi Shlaim, "Britain and the Arab-Israeli War of 1948", *Journal of Palestine Studies*, 16, 4, Yaz 1987; Shlaim, *Collusion across the Jordan: King Abdullah, the Zionist Movement and the Partition of Palestine*, Oxford: Clarendon Press, 1988; savaş öncesi Ürdün-İsrail ilişkilerine dair daha farklı bir yaklaşım için bak. Avraham Sela, "Transjordan, Israel and the 1948 War: Myth, Historiography, and Reality", *Middle Eastern Studies* 28, 4, October 1992.

⁹² Jerome Slater, "What Went Wrong? The Collapse of the Israeli-Palestinian Peace Process", *Political Science Quarterly*, v. 116, n. 2, 2001, s. 174.

⁹³ Erskine B. Childers, "The Wordless Wish: From Citizens to Refugees", *The Transformation of Palestine: Essays on the Origin and the Development of the Arab-Israeli Conflict* içinde, (der.) Ibrahim Ebu-Lughod, Evanston: Northwestern University Press, 1987, s. 177.

1948 Savaşı sonrası Filistinliler açısından da Filistin Sorunu'nun ikincil konuma düştüğü görülmektedir. Başka bir deyişle Filistinlilerin geneli Filistin'in kurtuluşuna giden yolun pan-Arabizm idealinin geliştirilmesinden geçtiğini düşünmeye başladılar.⁹⁴ 1948'den sonraki yaklaşık on yıl boyunca Filistinliler, Filistin Meselesi'nin çözümü konusunda ya tek tek Arap devletlerinin ya da Arap Birliği'nin desteğini kazanmaya çalıştılar. Doğal olarak bu süreç, özellikle Manda yönetimi altında diğer Arap devletlerine benzer bir biçimde verilen bağımsız bir ulus-devlet mücadelesinden geri bir adım atılması demektir.

*"Bu dönem boyunca, Filistinlilerin temel olarak arzuladıkları evlerine geri dönmektir. Bu umudun illa ki bağımsız egemen bir anavatana dönme ile ilişkilendirilmesine gerek yoktur"*⁹⁵

Yukarıda bahsettiğimiz durum Filistinlilerin artık bağımsız bir devlet istemedikleri anlamına gelmiyordu. Nitekim birçok Filistinli Kral Abdullah'ın kendileri üzerinde kurduğu denetimden rahatsızdılar. Ancak uluslararası kamuoyunun savaş sonrası Filistin Meselesi'ni Filistinli Mülteciler sorununa indirgemek istemesi bir yönüyle gerçekleşmiş oluyor ve Filistinliler kendi geleceklerine karşı pasif bir davranış içine giriyorlardı.⁹⁶

İsrail'in 1956'da Gazze Şeridi ve Sina Yarımadası'nı işgaliyle birlikte Filistin direnişi bir kez daha canlanmaya başladı. 1957'de kurulan ve daha sonra Filistin Kurtuluş Örgütü'nün çekirdeğini oluşturacak olan El-Fetih Hareketi, ilk bildirisinde bu durumu şöyle özetliyordu: 1948-49'dan sonra El-Fetih, "...fikirler karıştı, umutsuzluk ve çaresizlik beyinleri kapladı...umursamazlık yayıldı...bireycilik ortaya çıktı ve yenilgici anlayış (defeatism) her türlü milliyetçi hareket ve devrimci görüşü aşağılayan ve eleştiren felsefesiyle hakim duruma geldi",⁹⁷ diyerek Filistinlileri Filistin'i kurtarmak için mücadele etmeye çağırıyordu.

1959'da El-Fetih'in, 1964'te de Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKO) kurulması Filistin Meselesine yeni bir canlılık ve dinamizm getirecek ilk adımlardı. Fakat yine de "Filistinlilerin" ön plana çıkması için 1967 Savaşı ve sonrasını beklemek gerekecekti.

⁹⁴ Issa Al-Shuaibi, "The Development of Palestinian Entity Consciousness", *Journal of Palestine Studies*, vol. 9, no. 1, 1979, s. 78.

⁹⁵ A.g.m., s. 79.

⁹⁶ David Waines, "The Failure of Nationalist Resistance", *The Transformation of Palestine: Essays on the Origin and the Development of the Arab-Israeli Conflict* içinde, (der.) İbrahim Ebu-Lughod, Evanston: Northwestern University Press, 1987, s. 207.

⁹⁷ Aktaran Al-Shuaibi, a.g.m., s. 80, *El-Fetih: Hareketimizin Beyanı*'ndan (Our Movement's Statement), s. 11.

2.1.4 1967 Savaşı'ndan Günümüze Filistin Toplumunu ve « Filistinli » Kimliği

1967 II. Arap-İsrail Savaşı Arap Dünyası açısından tam bir trajedydi ve günümüze kadar Arap kollektif hafızasında çok önemli bir yer tuttu. Savaşta İsrail, 1948 yılında aldığı topraklara ek olarak, 1949'da yapılan ateşkes anlaşmalarında Mısır'a bırakılan Gazze Şeridi ve Ürdün'e bırakılan Ürdün Nehri'nin batı yakasındaki Batı Şeria'yı işgal etti. Bunun yanında Mısır'a ait Sina Yarımadası ve Suriye'nin Golan Tepeleri de 6 gün kadar kısa bir süre içinde İsrail işgali altına girdi. Şüphe yok ki bu durum Filistinliler açısından da bundan sonraki dönemde tamamen İsrail işgali altında yaşayacak olmaları bakımından rahatsız edici bir durumdu.

Savaş sonrası 22 Kasım 1967'de BM Güvenlik Konseyi 242 sayılı kararı kabul etmiştir. Bu karar günümüze kadar temel referans noktası olma özelliğini korumuştur. Filistin Meselesi ile ilgilenenler, kararı adil ve kalıcı bir barışın sağlanmasında gayet önemli bir adım olarak değerlendirmişlerdir. 242 No'lu karar gerçekten de savaş yoluyla toprak kazanılamayacağını ve İsrail'in işgal ettiği topraklardan geri çekilmesi gerektiğini vurguladığı için göz ardı edilemeyecek öneme sahiptir; ancak kararın içinde Filistin neredeyse yer almamaktadır:

“Karar mevcut devletler arasında bir uzlaşma çağrısıdır. Filistinlilerin hakları yalnızca “mülteciler meselesinin adil çözümü,, konusunda geçer. BM'nin 242 No'lu kararı bundan dolayı tamamen reddedicidir (rejectionist). Eğer reddediciliği, Filistin'deki iki taraftan birinin (Filistinlilerin) ulusal self-determinasyon hakkının inkarı olarak tanımlayacak olursak ,,⁹⁸

Aslında Chomsky'nin yukarıda vurguladığı durum, bir önceki bölümde de değindiğimiz 1949'dan sonra Filistin Meselesi'nin dondurularak, meselenin bir mülteciler problemine indirgenmesinin 1967 Savaşı'ndan sonra da tescillenerek devam ettirilmek istenmesidir. Komşu Arap rejimlerinin vesayeti ve gözetimi altındaki Filistinlilerin daha kolay kontrol altında tutulacağı gayet açıktır. Ancak 1970'li yıllara gelindiğinde tam tersi bir sonuç ortaya çıkmıştır. Said'e göre: *“1967 bir yıkım yılıydı. Geleneksel Arap düzeninin yenilgisini simgeler. Ancak, Filistinlilerin kendi kendilerine yardım etmeleri, kendi kendilerinden sorumlu olmaları, kendi öz kimliklerinin bilincine varmaları gibi gelişmelerin siyasal örgütlerde neşv-u nema bulmaya başlaması da o yıla rastlar. 1967'ye kadar Arap ülkelerinin her biri, Filistin'i, Filistinlilerin arzularına uygun olmaktan çok kendi devlet anlayışları ve Filistin*

⁹⁸ Noam Chomsky, *World Orders, Old and New*, Londra: Pluto, 1997, s. 207.

*trajedisini içtenlikle benimseyen büyük kitlelerin milliyetçi duygularını tatmin edecek şekilde destekliyorlardı.,*⁹⁹

Filistinliler 1967 Savaşı'ndan sonra Arap rejimlerinin kendi davalarına faydası olmayacağını görmüşler ve giderek ulusal bir kurtuluş mücadelesi içine girmişlerdir. 1964'te Arap devletlerinin girişimiyle ve onların denetiminde kurulan Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ), özellikle 1969'da Yaser Arafat'ın örgütün başına geçmesinden sonra daha bağımsız hareket etmeye başlamıştır. Bu durumun 1967 Savaşı sonrasına gelmesi kuşkusuz tesadüf değildir. Zaten 1970'li yıllarda FKÖ ile bölgedeki bazı Arap rejimlerinin arası da giderek açılacaktır. Paradoksal bir biçimde, 1967 Savaşı'nda Arap rejimlerinin yenilmesi, Filistin Meselesi'nin yeniden "önem kazanmasına,, neden olmuştur. Giderek Filistin Meselesi'nin temel temsilcilerinin Filistinliler olmasıyla birlikte bir Filistinli milli kimliği de oluşmaya başlayacaktır. 1970 ve 1980'li yıllarda Filistinlilerin mücadelelerinde bu kimlik önemli bir dayanışma bağı olarak işlev görecektir. Bunun yanı sıra 1967'den sonra çatışma giderek Arap-İsrail çatışmasından, Filistin-İsrail çatışmasına doğru evrilecektir.¹⁰⁰ "Filistinli,, kimliğinin oluşumunda 1960'lardan itibaren, önce el-Fetih, sonra da FKÖ tarafından, başlatılan silahlı mücadele önemli rol oynamıştır. FKÖ'nun benimsediği bu araç Yezid Sayıgh'e göre: "...silahlı mücadele Filistin ulus inşa sürecinin bütüncül bir parçasını oluşturdu. Milli kimliği canlandırıp güçlendirdi, ortak amaçları tanımladı, insanları ve maddi kaynakları mobilize hale getirmeyi mümkün kıldı,...Benzer bir biçimde bu mücadele Filistinlilerin kendilerini Arap komşularından ayırdetmelerine ve yavaşça ayrı bir Filistin oluşumuna olanak sağladı ,,."¹⁰¹

FKÖ'nün 1970'li yıllarla birlikte bazı Arap devletleriyle arasının açılmaya başladığı söylenmişti. Bunlardan ilk çatışma Ürdün ile yaşananıdır. Bu çatışma Edward Said'in yukarıda Arap devletlerinin Filistin Meselesi'ne bakışıyla ilgili yaptığı değerlendirmeyi doğrular niteliktedir. 1970'e kadar Ürdün'de aktif olan FKÖ, giderek Kral Hüseyin'i rahatsız etmeye başlamıştır. Kral Hüseyin zaten hiçbir zaman bağımsız bir Filistin devletine sempatik bakmamıştır.¹⁰² Filistin halkının temsilcisi olarak kendini gören Kral, FKÖ'nün güçlenmesinden hoşnut değildir. Ürdün nüfusunun yaklaşık yarısını oluşturan Filistinlilerle

⁹⁹ Edward Said, *Filistin Sorunu*, İstanbul: Pınar, 1985, s. 193.

¹⁰⁰ Sabri Jiryis, "Forty Years since the Seizure of Palestine", *Journal of Palestine Studies*, vol. 18, no. 1, Special Issue: Palestine 1948, 1988, p. 94.

¹⁰¹ Yezid Sayıgh, "The Armed Struggle and Palestinian Nationalism", *The PLO and Israel 1964-1994* içinde, Sela Avraham, ve Moshe Maoz (der.), New York: St. Martin's, 1997, s. 33.

¹⁰² Öner, *Dünden Bugüne Filistin*, s. 88.

Kral Hüseyin arasındaki gerginlik ve FKÖ'nün giderek etkin olmaya başlaması; sonunda Kral Hüseyin'in Filistinlilere saldırmasına sebep oldu.

1967'den itibaren Ürdün'de El-Fetih ve diğer Filistinli örgütler Ürdün sınırından İsrail'in işgal ettiği Batı Şeria'ya geçerek buradan İsrail'e karşı yaptıkları eylemleri arttırmışlardır. Bu eylemlere karşılık İsrail, Ürdün'e askeri misillemelerde bulunmuştur. FKÖ'nün fedayan eylemleri başarılı oldukça Kral Hüseyin tedirgin olmuş ve nüfusun yarısının Filistinli olduğu Ürdün'de “sanki iktidar Kral Hüseyin'in elinde değil de FKÖ'nün elinde gibi,¹⁰³ hissetmeye başlamıştır. Ancak belki bundan da önemlisi FKÖ içindeki sol örgütler Ürdün Kralı'nın iktidarda olmasını, kendi devrimci mücadelelerinin önünde engel olarak görüyorlardı. Dolayısıyla önce Kral Hüseyin'i devirme çabalarına hız verdiler. Tahtını kaybetme korkusuyla yüz yüze gelen Kral Hüseyin, bir suikast denemesinden de kıl payı kurtulmuştu.¹⁰⁴ Son olarak George Habbaş'ın başkanlığındaki Filistin Halk Kurtuluş Cephesi gerillaları Amman'a saldırarak burada birçok noktayı kontrol altına almış, uçakları kaçırarak havaalanını basmışlardı. Kral Hüseyin iktidarını tehdit eden bu durum karşısında ülke nüfusunun çok önemli bir kısmını oluşturmasına rağmen Filistinlilere ve FKÖ'ne saldırmaktan başka çare kalmadığını düşündü. En kanlı çatışmaların vuku bulduğu 1970 yılı Eylül ayındaki “Kara Eylül,, diye bilinen çatışmalarda çok sayıda Filistinli ölmüş¹⁰⁵ ve 2300 gerilla tutuklanmıştır.¹⁰⁶

Filistin Meselesi'nin tarihinde bir başka önemli dönüm noktası da 1973 III. Arap-İsrail Savaşı ve sonrasında İsrail'in 1978-79'da Mısır ile imzaladığı Camp David Anlaşmalarıdır. İlk bakışta mesele İsrail ile Mısır arasında görünse dahi İsrail'in bu anlaşmaları imzalamasının ardında temel sorun olarak gördüğü FKÖ ve işgal altındaki topraklarla ilgili problemler yatmaktadır. Bir başka deyişle İsrail, Arap devletleriyle anlaşmalar yaparak onları nötralize etmek, böylelikle FKÖ'yü marjinalleştirerek Arapları bölmeyi hedeflemektedir.

¹⁰³ A.g.e., s. 88; ayrıca bak.; Hussein Sırrıyeh, “Jordan and the Legacies of the Civil War of 1970-71”, *Civil Wars*, Vol. 3, No. 3, Autumn 2000, ss. 74-6.

¹⁰⁴ Çalışkan ve Fahreddin, “Yeni İntifada ve Filistin Sorunu'nun Kısa Tarihi”, s. 27.

¹⁰⁵ Bu sayı çeşitli kaynaklarda 3,000-20,000 arasında ifade edilmektedir.

¹⁰⁶ Öner, a.g.e., ss. 88-89; David Mc Dowall, *Palestine and Israel, the Uprising and Beyond*, Londra: I.B. Tauris, 1989, ss. 73-75.

Diğer yandan 1970’li yıllarda FKÖ’nün uluslararası alanda giderek meşruiyet kazanması ve çeşitli ülkelerin FKÖ ile ilişkiler kurmaya başlaması¹⁰⁷ İsrailileri FKÖ’nün politik bir muhatap olabileceği konusunda korkutmaya başlamıştı. Nitekim 1973 Savaşı’ndan sonra 1974’te BM tarafından da resmen Filistinlilerin yasal temsilcisi olarak tanınan FKÖ, Filistin Meselesi’ni siyasi bir sorun olarak dünya gündeminin ilk sıralarına oturtmayı başarmıştı. İsrail’e göre ise;

“ılımlı... ve politik bir Filistin Kurtuluş Örgütü...şiddete başvuran ve militan bir FKÖ’den daha tehlikeli olabilirdi,,¹⁰⁸

1970’li yıllardan itibaren FKÖ gerçekten de daha ılımlı sinyaller vermeye başlamıştı. Örneğin Ocak 1976’da içinde bizzat hazırlayıcı olarak FKÖ’nün de bulunduğu bir taslak, Arap ülkeleri tarafından başta Sovyetler Birliği olmak üzere diğer devletler tarafından da desteklenerek BM Güvenlik Konseyi’ne sunuldu. Taslak genel olarak 242 No’lu kararı esas alarak bir Filistin Devleti’nin de kurulmasını öngörüyordu. Daha sonra da birkaç defa sunulacak olan bu taslak her defasında ABD tarafından veto edilecekti.¹⁰⁹ FKÖ’nün Filistin Meselesi’nde giderek belirleyici hale gelmesi İsrail’i endişelendiriyordu. 1979’da Mısır’la varılan anlaşma İsrail’in bütün enerjisini FKÖ üzerine sevkmesini kolaylaştırdı. Camp David Anlaşmaları ABD eski dışişleri bakanı Kissinger’ın belirttiği gibi Filistinlileri de diğer Arap rejimlerinden izole etme yönünde önemli bir adımdı. Kissinger 1975’te ülkesinin (ve dolayısıyla İsrail’in) bölgedeki politika önceliklerini şöyle sıralıyordu:

“...Filistinlileri izole etmek, Arap birleşik cephesini kırmak, ve İsrail’in her bir komşusuyla ayrı ayrı mücadele etmesini sağlamak... ,,¹¹⁰

Nitekim, Mısır ile yapılan anlaşma Kissinger’ın hedefleri açısından gayet başarılı bir adımdı. Diğer yandan İsrail, bundan sonra her bir komşusuyla ayrı ayrı mücadele edecekken, işgal altındaki topraklarda da daha rahat hareket etme kabiliyetini yakalıyordu. 1979’daki anlaşmayı yorumlayan İsraili analist Avner Yaniv’e göre İsrail bundan sonra gerek o zaman Lübnan’da bulunan FKÖ’ye karşı daha rahat askeri operasyonlara

¹⁰⁷ Jiryis, “Forty Years since the Seizure of Palestine”, p. 94.

¹⁰⁸ Chomsky, *World Orders, Old and New*, p. 216.

¹⁰⁹ A.g.e., s. 218; Noam Chomsky, *The Fateful Triangle: the United States, Israel and the Palestinians*, Londra: Pluto, 1999, özellikle sayfa 67 vd.

¹¹⁰ Aktaran Chomsky, *World Orders, Old and New*, s. 212-213.

girisebilecek, gerekse de işgal altındaki topraklarda (Doğu Kudüs, Batı Şeria ve Gazze) yerleşim faaliyetlerini genişletebilecekti.¹¹¹

Yorumları doğrular bir biçimde İsrail önce 1978’de ardından da 1982’de Lübnan’ı işgal etti. İşgalin amacı çok açıktı: Güney Lübnan’da bulunan FKÖ’nü yok etmek. Böylece bir yandan Batı Şeria’daki işgal durumu korunmuş olacak, diğer yandan ise FKÖ ile masaya oturma ihtimali ortadan kaldırılacaktı.

1982 sonrası FKÖ’nün Lübnan’dan da çıkarılarak uzaktaki Tunus’a sürülmesi, burada Filistin toplumsal yapısı ile ilgili çok önemli bir durumu tartışmayı gerektirmektedir. 1967 sonrası Filistin toplumunu ve liderliğini etkileyen en önemli bölünmelerden biri de “içerdekiler” (the Interior, insiders) ve “dışardakiler” (the Exterior, outsiders) arasında yaşanmıştır. “İçerdekiler”, 1967 sonrası İsrail’in işgal ettiği Doğu Kudüs, Batı Şeria ve Gazze Şeridi’nde yaşayan Filistinlilerken; “dışardakiler” özellikle 1948’den itibaren Filistin dışında başka bir ülkede mülteci konumuna düşmüş Filistin diasporasını kapsamaktadır. FKÖ kuruluşundan beri bu ayırmadan kaynaklanan bir zorlukla karşı karşıya kalmıştır. Sürgündeki bir liderlik olarak işgal altındaki topraklardaki Filistinlileri temsil etme iddiası, FKÖ’nü işgal altındaki topraklarda etkili olabilecek yollar aramaya sevk etmiştir. Özellikle 1970 sonrası FKÖ’nün hem Arap dünyasında, hem de uluslararası alanda “tüm Filistinlilerin tek yasal temsilcisi” olarak tanınması ve bütün önemli kararların buradan alınması bizzat işgal altında bulunan bazı yerel hareketleri rahatsız etmiştir. 1987 yılında başlayan İntifada bir anlamda “içerdekilerin” ve “alttakilerin” hareketi olması bakımından; “dışardakilere” (uzakta Tunus’ta bulunan FKÖ’ye) bir tepki niteliğinde de okunabilir. Buna daha sonraki bölümlerde değinilecektir. Ancak FKÖ, Oslo “Barış” Süreci ile birlikte “içeriye” döndükten sonra bile “dışardakiler” olarak algılanmaya devam edecektir.¹¹²

1982 sonrasında güç dengesi FKÖ’den işgal altındaki topraklara geçti. FKÖ’nün İsrail tarafından Lübnan’dan çıkarılması bu durumda çok etkili oldu.¹¹³ FKÖ’nün politik ve diplomatik çabalarının bir anlaşmaya varmada ve Filistin’i özgürlüğüne kavuşturmada

¹¹¹ Aktaran Chomsky, a.g.e., s. 213; ayrıca Stephen R. Shalom, “Background to the Israel-Palestine Crisis”, *Z Magazine*, Mayıs 2002.

¹¹² Glenn E. Robinson, “Güçlünün Barışı”, *Yeni İntifada: İsrail’in Apartheid Politikasına Direnmek* içinde, Roana Carey (der.), İstanbul: Everest, 2002, ss. 183-185.

¹¹³ Meir Litvak, “Inside Versus Outside: The Challenge of the Local Leadership, 1967-1994”, *The PLO and Israel 1964-1994* içinde, Avraham Sela, ve Moshe Maoz (der.), New York: St. Martin’s, 1997, s. 179.

giderek başarısız kalmasıyla birlikte 1980'lerin ortalarından itibaren "Filistin Meselesi"nin merkezi işgal altındaki topraklara kaymaya başladı. İntifada, bugüne kadar Filistin halkı adına idari ve siyasi kararlar alan FKÖ'ne karşı, bundan sonra Filistin halkının da bizzat kendi geleceğine karar vermeye başlayacağını bir işaretiydi. Diğer yandan "içerde" İsrail'in giderek artan şiddeti de Filistin halkına yaşamı dayanılmaz kılmaya başlamıştı. Tüm bu duruma bir isyan olarak "aniden" başlayan İntifada "ne FKÖ tarafından başlatıldı, ne de onun tarafından yönetildi".¹¹⁴

İntifada, Filistin halkının kitlesel bir biçimde acı ama bir o kadar kararlı ve haklı çılgılığının bütün dünyanın gözü önünde dile getirilişiydi. Filistin'in toplumsal tarihi açısından bir dönüm noktasını ifade ediyordu. İkinci bölümde tartışılacağı gibi İntifada, bizzat Filistin halkı tarafından başlatılmış ve yürütülmüştü. Bu yönüyle İntifada, «Filistinlileri mağdur konumundan kendi geleceklerinin belirleyicisi»¹¹⁵ konumuna dönüştürmüştür. Bugün Filistinlilerin İsrail işgaline karşı direnişlerini anlatan bir kelime olarak sosyal bilim literatürüne ve halkların mücadele tarihine girmiş olan «İntifada» kelimesi üzerinde kısaca durulmalıdır.

Arapça «nefede» kökünden gelen İntifada ; «mal ve azığın tükendiği, açlık ve yokluğun had safhaya ulaştığı anı» ifade etmektedir. Diğer yandan «titremek, silkinmek, arınmak» anlamına gelmektedir. İntifada kelimesi aynı zamanda «bağın çiçek açması, üretkenlik ve doğurganlık» anlamlarını da içermektedir. Öte yandan «umutların tükendiği anda açan son başak» manası da vardır.¹¹⁶ Bu noktada, ancak bu denli kapsamlı bir kelimenin Filistin direnişini tam anlamıyla tarif edebileceği ileri sürülebilir. Öte yandan bu kelimenin tam karşılığı hiçbir dilde yoktur, çünkü İntifada Filistin'de yaşanan «kendine has bir olguyu, bir yaşam tarzını»¹¹⁷ ifadelendirmektedir.

Filistin topraklarının her yerine yayılmış ve adeta günlük yaşamın sıradan bir parçası haline gelen İntifada, küçük yaştaki çocukların İsrail tanklarına attıkları taşlardan, Filistinli işçilerin yaptıkları toplu grevlere, gösteri ve yürüyüşlerden, atılan sloganlara kadar birçok şeyi içinde barındırıyordu.

¹¹⁴ Litvak, a.g.m., s. 180.

¹¹⁵ Lamis Andoni, "Searching for Answers: Gaza's Suicide Bombers", *Journal of Palestine Studies*, Vol. 26, No. 4, Summer 1997, s. 36.

¹¹⁶ Ali Öner, *Dünden Bugüne Filistin*, İstanbul: Ekin Yay., 2006, s. 14.

¹¹⁷ Ahmet Güney, *İntifada Gerçeği*, İstanbul: Ceylan Yayınları, 2002, s. 7.

İntifada, bir yönüyle İsrail işgaline karşı bir başkaldırı iken, diğer yandan Arap rejimlerinin duyarsızlığı ve ikiyüzlülüğüne de bir tepkidir. Ancak yine de 1990'a gelindiğinde İntifada'nın giderek ilk yıllardaki hızını kaybettiği görülebilir. İntifada'nın başlangıcında İntifada esnasında koordinasyonu sağlamak üzere kurulan İntifada için Birleşik Milli Liderlik'in etkisini kaybetmeye başlamasıyla birlikte FKÖ dışardan yeniden gücünü dayatmaya başlayacaktır.

Nitekim Oslo "Barış" Süreci ile birlikte FKÖ liderliği sürece neredeyse tamamen hakim olacaktır. Litvak'ın belirttiği gibi;

"İçerdeki protesto veya talepleri bastırarak, Filistin delegasyonunun müzakerelere katılıp katılmayacağına karar veren Tunus'taki FKÖ liderliğiydi. Daha da önemlisi, müzakerelerde Filistin'in gündemini ve pozisyonunu da "dışardakiler" belirledi".¹¹⁸

FKÖ'nün bu etkisine rağmen tekrarlanacak olursa 1980'li ve 1990'li yıllar yeni bir siyasal elitin doğmasına ve giderek Filistin Meselesi'nin taşıyıcısı ve temsilcisi olmasına şahit olacaktır. Bu grubun en önemli ortak özelliği "içerden" olmasıydı. 1987 yılında başlayan İntifada da bu yeni elitlerin aktif olarak mücadeleyi yürütecekleri bir platform olacaktır.

1990'lı yıllar bir yandan bu yeni elitin nüfuzunu arttırırken, diğer yandan da Oslo Süreci ile FKÖ'nün Filistin Yönetimi (FY)'ne dönüşmesini beraberinde getirmiştir. Oslo Süreci, başlangıçta barışa dair belli bir umudun oluşmasını sağlamıştır. Ancak bu çok uzun süreli olmamıştır. Oslo'da ve daha sonra FKÖ ile İsrail arasında imzalanan anlaşmaların içeriği ortaya çıkmaya başlamasıyla bunun bir barış süreci ile hiç alakası olmadığı, aksine İsrail'in işgalini kalıcılaştıracak bir süreç olduğu anlaşılmıştır.

1991'deki Körfez Savaşı'ndan sonra uluslararası düzeyde Filistin Sorunu'nun çözümüne dönük çabalar artmıştır. İsrail ve FKÖ'nün de içinde buldukları şartlar itibariyle bir «barışa» duydukları ihtiyaçtan dolayı 30 Ekim 1991'de Madrid'te uluslararası bir konferans toplanmıştır. Bu konferansın amacı İsrail ile Suriye, Lübnan, Ürdün gibi Arap devletleri arasında barış anlaşmaları yapmak ve Filistin sorununa kalıcı bir çözüm bulmaktı. Ancak bu konferanstan sonuç çıkmamış, İsrail ve FKÖ arasında süren dolaylı görüşmelerde 1993 Eylül ayına kadar bir başarı elde edilememiştir. 13 Eylül 1993'te

¹¹⁸ Litvak, a.g.m., s. 189.

Washington'da İsrail ile FKÖ arasında imzalanan ve her iki tarafın birbirini tanıdığı Oslo İlkeler Deklerasyonu yeni bir sürecin de başlangıcını işaret etmişti. Oslo Süreci olarak adlandırılan bu süreçte 1993'ten 2000 yılına kadar bir dizi anlaşma imzalanmıştır.¹¹⁹ 1995'te imzalanan Gazze-Eriha Anlaşması, 1997'deki Oslo-II Anlaşması, 1998'de imzalanan Wye Nehri Anlaşması gibi anlaşmalar Oslo Süreci'nin temel taşları konumundaydı.

Oslo Sürecinde işgal altındaki topraklarda İsrail'in kolonizasyona ve ırk ayrımına dayalı yönetim rejimi sistemli hale getirilmiştir. Bu Apartheid rejimini anlamak için Oslo Süreci'nin temelleriyle ilgili iki noktaya işaret etmek gereklidir. Öncelikle 1997 yılında artık iyice belirginleşen duruma göre, Batı Şeria ve Gazze Şeridi üç parçaya bölünüyordu. A bölgesi denilen işgal bölgelerinin %3'lük ve tüm Filistin'in sadece %0.0069'u olan bölge Filistinlilerin yani yeni oluşturulan Filistin Yönetimi'nin kontrolüne bırakılıyordu. Ana kentlerin etrafındaki köyleri içine alan ve işgal topraklarının %24'ünü, yani tüm Filistin'in %0.06'sı olan B bölgesi, Filistin idaresi altında kalıyor, ancak İsrail ve Filistin Yönetimi'nin ortak askeri denetimi altına bırakılıyordu. Öte yandan C bölgesi ise İsrail'in işgal ettiği toprakların %73'üne tekabül ediyordu. Bu bölge tamamen İsrail egemenliği altında kalacaktı. Bu bölgede 140 Yahudi yerleşim alanı da mevcuttu.¹²⁰ Dolayısıyla BM'nin 242 ve 338 sayılı, İsrail'in işgal ettiği tüm topraklardan çekilmesi gerektiği yönündeki kararları neredeyse tamamen ihlal ediliyor ; işgal altındaki toprakların ¾'lük kısmı İsrail'e bırakılıyordu. Kalan topraklar da birbirinden parçalar halinde ayrılmışlardı. Bu durum İsraililer ile Filistinliler arasında «onlar orada, biz burada» şeklinde ırka dayalı mekansal bir ayrıma yol açarken, Filistinlileri de birbirinden kopuk adacıklarda, ki bu adacıklar Güney Afrika'daki bantustanları andırmaktadır, yaşamak zorunda bırakmıştır. Nitekim Oslo Süreci sırasında Filistinlileri birbirinden fiziki olarak ayıran yasadışı Yahudi yerleşim yerleri inşası daha önce hiç olmadığı bir hızda devam etmiştir.

İkinci olarak, Filistin meselesinin temel ayaklarından neredeyse hiçbiri Oslo Süreci'nde müzakere edilmemiştir. Kudüs ve Kutsal Mekanlar, Mülteciler Sorunu, Yerleşimciler Sorunu ve muhtemel bir Filistin devletinin topraksal bütünlüğü ve sınırları konuları müzakere dışı bırakılmıştır. Bu konular Oslo Süreci'nde imzalanan anlaşmalar

¹¹⁹ Yunus Sönmez, ve Ömer Faruk Kalaycı, "1990 Sonrası Dönemde Ortadoğu Barış Sürecine Bakış", *Filistin Çıkılmazdan Çözümü* içinde, Ahmed Davutoğlu ve diğerleri, İstanbul: Küre, 2003, ss. 49-63.

¹²⁰ Çalışkan, ve Fahreddin, a.g.m., s. 32.

süresince her defasında ertelenmiştir. Dolayısıyla meselenin temel boyutlarının konuşulmadığı bir süreçten kalıcı bir çözüm beklemek de hayalcilik olacaktır. Ancak bu süreçle hedeflenen sonuç tam da bu noktada belirgin hale gelmekteydi. Çünkü süreç sonunda öngörülen «Filistin Devleti» birbirinden kopuk birkaç parçadan oluşacak ve tıpkı Güney Afrika'daki özyönetimsel bantustanları andıran oluşumlara dönüşecekti. Daha açık bir ifadeyle oluşacak olan «Filistin Devleti» bir bantustan olacaktır.

İsrail Yüksek Mahkemesi'nde de Filistinliler adına görev yapmış bir avukat olan Allegra Pacheco, bir makalesinde¹²¹ Oslo'daki ciddi hukuksal hataları ve Cenevre Sözleşmesine aykırı olan onlarca maddeyi analiz ettikten sonra şöyle demektedir:

“(Cenevre) Sözleşme(si)’ni hazırlayanlar Oslo’ya benzer durumları açıkça öngörmüşler ve bunları yasaklamışlardır....

47. madde

İşgal altındaki topraklardaki kişiler, ne olursa olsun, hiçbir durumda veya hiçbir koşulda...İşgalci güç ile işgal altındaki toprakların yönetimi arasında imzalanan anlaşmalarla Sözleşme'den yararlanmaktan mahrum edilmeyecektir....

*İlke açıktır: Filistinli sivillerin Cenevre Sözleşmesi çerçevesindeki hakları korunmaktadır. Hiçbir resmi makam, Filistin Özerk Yönetimi bile bunlardan taviz verme hakkına sahip değildir. Toprak, su, yerleşimler, yollar ve tutuklular üzerindeki egemenlikten vazgeçecek Sözleşme'nin ihlalidir. Buna yönelik anlaşmalar...bu yüzden gayri meşrudur ve uygulamaya zorlanamaz”.*¹²²

Oslo Süreci'nde imzalanan anlaşmalarla Filistinlilerin işgal altındaki topraklar üzerindeki hakları dahi tartışmaya açılmıştır. Oysa böyle bir durum Cenevre Sözleşmesi'ne göre işgali kalıcılaştırmak anlamına gelir ve dolayısıyla yasaklanmıştır. Örneğin Doğu Kudüs'ün ilhakı tartışmaya açılmış ve nihai görüşmelere bırakılmıştır.¹²³ Oysa Doğu Kudüs işgal altındadır ve nihai olarak Filistinlilerindir. Bir başka örnek daha verilecek olunursa Batı Şeria'nın bile %60'ı tamamen İsrail kontrolüne bırakılmış ve nihai durumu müzakereye açılmıştır. Ancak Sözleşme'ye göre Batı Şeria'nın müzakere edilecek bir yönü olamaz; burası zaten Filistin toprağıdır. Yani Oslo Süreci¹²⁴ ile İsrail 1967 sınırlarını dahi

¹²¹ Allegra Pacheco, “Cignenen Ahit: Oslo Anlaşmaları”, *Yeni İntifada: İsrail'in Apartheid Politikasına Direnmek* içinde, Roana Carey (der.), İstanbul: Everest, 2002, ss. 295-343.

¹²² A.g.m., ss. 332-334.

¹²³ A.g.m., ss. 311-313.

¹²⁴ Oslo “Barış” Süreci ile ilgili olarak daha fazla ayrıntı için bkz.: Marwan Bishara, *Filistin/ İsrail: Barış veya Irkçılık*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2003; Ahmet Davutoğlu ve diğerleri, *Filistin Çıkmazdan Çözümüne*, İstanbul: Küre, 2003; Glenn Robinson, “Güçlünün Barışı”, *Yeni İntifada: İsrail'in Apartheid Politikasına Direnmek* içinde, Roana Carey (der.),

kabul etmediğini tüm dünyaya ilan etmiş; ancak daha da vahimi bu durum neredeyse tüm dünya tarafından kabullenilerek meşrulaştırılmıştır. Öte yandan Oslo’da 1993’te imzalanan anlaşmalardan sonra Arafat ile İsrail Başbakanı İzak Rabin arasında yapılan karşılıklı mektup teatisinde Arafat İsrail’i tanıyıp, silahlı direnişi kınarken, Rabin Filistin devleti olasılığından bile söz etmemiştir.¹²⁵

Diğer yandan Edward Said, Oslo Süreci’ne ilişkin muhtemel bir barışın önündeki şu önemli engeli dile getirmektedir sormaktadır :

«Hal böyleyken, barış sürecini övmüştük, neye yarar? Neyi başarmıştır ve nasıl oluyor da isminde barış kelimesi geçen bir süreçte, Filistinlilerin koşulları ve can kayıpları Oslo Barışı’nın imzalandığı 1993 yılından önceye nazaran daha da ağırlaşabilmiştir?... Oslo öncesinde Gazze ve Batı Şeria’da 110.000 Yahudi yasadışı yerleşim yerlerinde yaşarlarken Oslo Sürecinden itibaren Doğu Kudüs’ün Araplara ait bölümüne yerleşen Yahudiler (150.000’i aşkın) hariç bu rakam 195.000’e yükselmiştir. Tüm dünya aldatılmış mıdır, yoksa “barış” retoriği kocaman bir palavradan mı ibarettir?»¹²⁶

Said bu soruyu 2000’de El-Aksa İntifadası henüz başladığında soruyordu. Said’in belirttiği gibi kesin olarak söyleyebiliriz ki; yukarda bahsedilmeye çalışılan nedenlerden ötürü “Barış” Süreci denilen yedi uzun yıl aslında işgalin kalıcılaştırılma ve Apartheid rejiminin görünürleşme sürecidir.

Oslo Süreci’nin başlaması ile birlikte kurulan Filistin Yönetimi giderek İsrail’in işgal altında tuttuğu topraklardaki bir güvenlik aygıtına dönüşecektir. Başkanlığını Yaser Arafat’ın yaptığı Filistin Özerk Yönetimi, Filistinlilerin temsilcisi olarak kabul edilecekti. Temel eksenini FKÖ’nün oluşturacağı Filistin Yönetimi (FY) Filistin Ulusal Konseyi, Filistin Yürütme Komitesi ve Filistin Yasama Konseyi’nden oluşmaktadır. 1994 yılında imzalanan Gazze-Eriha Anlaşması (Kahire Anlaşması) ile FKÖ, Filistin Yönetimi’ni temsil edecek, onun yerine müzakerelerde bulunabilecek ve uluslararası anlaşmalara imza atabilecek organ olarak kabul edilmiştir. Böylece FKÖ, hem Filistin halkını hem de FY’ni

İstanbul: Everest, 2002, ss. 175-201; Edward Said, *The End of Peace Process: Oslo and After*, New York: Pantheon, 2000; Edward Said, “What Price Oslo?”, *Al Ahram Weekly* 577, 14-20 Mart, 2002.

¹²⁵ Stephen Shalom, “Background to the Israel-Palestine Crisis”, *Z Magazine*, Mayıs 2002.

¹²⁶ Edward Said, “Filistinliler Kuşatma Altında”, *Yeni İntifada: İsrail’in Apartheid Politikasına Direnmek* içinde, Roana Carey (der.), İstanbul: Everest, 2002, s. 41.

temsil eder duruma gelmiştir.¹²⁷ Farklı oluşumları içinde barındıran FKÖ uzun yıllar bir şemsiye örgüt olarak önemini korumuştur. FKÖ'nün ve daha sonra oluşacak bahsedilen FY'nin belkemiğini ise El-Fetih (Filistin Ulusal Bağımsızlık Hareketi) oluşturacaktır. 1957'de kurulan, 1965'te silahlı direnişe başlayan ve 1968'de başına Yaser Arafat'ın getirildiği örgüt, Filistin'deki ve dışardaki mülteci kamplarındaki en büyük toplumsal tabana ve örgütlenmeye sahip oluşumlardan biridir. Filistin Yönetimi oluşturulurken El-Fetih üyeleri Yönetim içerisinde önemli yerlere gelmişlerdir. Öte yandan iç güvenliği sağlamak ve İsrail'e karşı düzenlenecek olan direniş eylemlerini önlemek amacıyla 9 bin kişiden oluşacak bir polis gücü belirlenecektir.¹²⁸ El-Fetih'e bağlı direnişçiler bu polis gücünün çekirdeğini oluşturacaklardı. Polis gücünün sayısı ilerleyen yıllarda bir hayli artacaktı.

1993'te imzalanan Oslo İlkeler Bildirgesi'nin 4 ve 6. maddelerine göre, Filistinliler Filistin Yönetimi aracılığıyla eğitim, kültür, sosyal refah, doğrudan vergilendirme ve turizm konularında yetkilerini kullanabilecekti. Bir başka deyişle sivil hizmetlerin Filistin Yönetimi'ne devredilmesi öngörülürken, askeri, güvenlik ve sınır konuları İsrail'in yetkisinde bırakılmaktadır.¹²⁹ Bu arada daha önce belirtildiği gibi işgal altındaki topraklar A, B, ve C olmak üzere üç bölgeye ayrılıyor, A bölgesi denilen işgal bölgelerinin %3'lük ve tüm Filistin'in sadece %0.0069'u olan bölge Filistin Yönetimi'nin kontrolüne bırakılıyordu. Ana kentlerin etrafındaki köyleri içine alan ve işgal topraklarının %24'ünü, yani tüm Filistin'in %0.06'sı olan B bölgesi, Filistin idaresi altında kalıyor, ancak İsrail ve Filistin Yönetimi'nin ortak askeri denetimi altına bırakılıyordu. Öte yandan C bölgesi ise İsrail'in işgal ettiği toprakların %73'üne tekabül ediyordu. Bu bölge tamamen İsrail egemenliği altında kalacaktı.

Bishara'ya göre bu süreçte Filistin Yönetimi "İsrail'in pis işlerini gördü".¹³⁰ Müzakerelerin ilerlemesi de çoğu kez bu güvenlik aygıtının "görevlerini yerine getirme" şartına bağlanmıştır. Açıktır ki bu "görev" İsrail işgaline karşı direnişin yok edilmesidir. Nitekim giderek otoriter ve baskıcı bir karakter kazanan Filistin Özerk Yönetimi Frisch'in tespitiyle bir "neopatriarchy" haline dönüşmüştür. Filistinli Hisam Sarabi'ye göre:

¹²⁷ Amin M. Husain, "Who is the Legitimate Representative of the Palestinian People?", *Chinese Journal of International Relations*, 2003, s. 210, dipnot 16.

¹²⁸ Çubukçu, *Bizim Filistin, Bir Direnişin Tarihçesi*, s. 89.

¹²⁹ A.g.e., ss. 87-9.

¹³⁰ Marwan Bishara, *Filistin/ İsrail: Barış veya Irkçılık*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2003, s. 25.

“...Yeni- ataerkil (neopatriarchal) bir devletin en gelişmiş ve fonksiyonel yönü (hem muhafazakar hem de “ilerici” rejimlerde) onun muhaberat diye bilinen iç güvenlik aygıtıdır. Bütün yeni-ataerkil rejimlerde iki-devletli bir sistem vardır, gizli bir polis teşkilatı yanında askeri-bürokratik bir yapı, birincisi yani gizli bir polis yapılanması sivil ve siyasal varoluşun nihai düzenleyicisi olarak günlük yaşamı domine eder.”¹³¹

Frisch’in tespitiyle “yeni-ataerkil” bir rejime dönüşen FKÖ, bu arada giderek toplumsal kesimlerin desteğini kaybediyordu. Bu durum Filistin’de halkın kendine daha yakın gördüğü yeni bir elitin yükselişiyle paralel bir durumdu. Mervan Barguti, El-Fetih’in Batı Şeria sorumlusu, 1995’e gelindiğinde Yaser Arafat’tan şu şekilde şikayet ediyordu: “Yaser Arafat neredeyse Filistin liderliği oradadır, çünkü bu tarihsel olarak böyledir ve son birkaç yılda Yaser Arafat’ın gücü onu tek lider ve Filistin halkı adına tek karar veren kişi yaptı”.¹³²

1990’lı yılların sonuna doğru sözde barış umutlarının dahi suya düşmesiyle birlikte Filistinliler bir kez daha seslerini tüm dünyaya duyuracaklar ve hem yozlaşmış kendi yönetimlerine hem de İsrail’in ırkçı politikalarına karşı ayaklanacaklardı. İkinci İntifada Camp David’te İsrail ile Filistin Yönetimi arasında son bir umutla yapılan görüşmelerden sonra yükselecekti. Camp David Zirvesi II. İntifada’ya (El-Aksa İntifadası) giden yolda önemli bir köşe taşıydı. Camp David’te Filistin Meselesi’nin mülteciler, yerleşimciler, sınırlar gibi temel konularına eğilindiyse de görüşmelerde ortaya çıkan tablo barış için hiç de elverişli değildi. Öncelikle İsrail Kudüs konusunda hiçbir taviz vermeye yanaşmamıştı. Müzakerelerin tıkanmasında da başlıca nedenlerden biri Kudüs olacaktı. Oysa BM Güvenlik Konseyi’nin daha önce de zikredilen 242, 338 sayılı kararları Doğu Kudüs’ü de Gazza Şeridi ve Batı Şeria ile birlikte işgal altındaki topraklardan bir parça olarak kabul ediyor ve İsrail’in buradan çekilmesini talep ediyordu. Kudüs’e ek olarak görüşmelere katılan İsrail Başbakanı Ehud Barak, 1967 sınırlarına çekilmeye, tüm yerleşimlerin boşaltılmasına, Filistin’in askeri bir varlığının olmasına ve mültecilerin Filistin’e geri dönmelerine “hayır” diyordu.¹³³ Nitekim bu “hayırlara” cevap Filistin halkından gelecekti. Pacheco’ya göre Eylül 2000’de başlayan yeni ve ikinci İntifada’nın “başarılarından biri de

¹³¹ Aktaran, Hillel Frisch, “From Palestinian Liberation Organization to Palestinian Authority: The Territorialization of ‘Neopatriarchy’”, *The PLO and Israel 1964-1994* içinde, Sela Avraham, ve Moshe Maoz (der.), New York: St. Martin’s, 1997, s. 55.

¹³² A.g.m., s. 62.

¹³³ Mouin Rabbani, “Envai Çeşit Başarısızlık: Oslo ve El-Aksa İntifadası”, *Yeni İntifada: İsrail’in Apartheid Politikasına Direnmek* içinde, Roana Carey (der.), İstanbul: Everest, 2002, ss. 124-125.

Oslo Süreci'ni, Filistin'in uluslararası insani hukuktan tavizleri ve boyun eğişlerini acı bir feryatla askıya almış olmasıdır".¹³⁴

28 Eylül 2000'de aşırı sağ Likud Partisi başkanı ve 1982'de Lübnan'da Şabra ve Şatilla mülteci kamplarında yapılan katliamlardan sorumlu Ariel Şaron'un yanında birçok silahlı korumasıyla Müslümanların kutsal mekanlarından biri olan Harem-üş Şerif'e zorla girmesi ve burada adeta "gövde gösterisinde" bulunması bardağı taşıran son damla olmuştu. Şaron'un verdiği mesaj aslında çok açıktı: Mescid-i Aksa'nın da içinde bulunduğu Doğu Kudus bizimdir ve burada tasarruf hakkına sahibiz. Ancak Filistinlilerin hafızalarında hiç de iyi bir yere sahip olmayan Şaron'un bu eylemine, Filistinliler yeni bir İntifada ile karşılık vereceklerdi. Diğer yandan El-Aksa İntifadası yeni bir liderliğin de iyice kristalleşmesine ve giderek Filistin'de iktidara gelmesine yol açacak gelişmelere de kapı aralayacaktı. Bu oluşum HAMAS (İslami Direniş Hareketi) etrafında şekillenecekti. Daha sonraki bölümlerde iki İntifada ve HAMAS'ın yükselişi üzerinde durulacaktır.

¹³⁴ Allegra Pacheco, "Çiğnenen Ahit: Oslo Anlaşmaları, s. 340.

2.2 İŞGAL ALTINDA FİLİSTİN

1967 yılında İsrail'in tüm Filistin topraklarını işgal etmesinden sonra bu topraklar üzerinde uyguladığı yönetim politikaları, İsrail'in buradaki varlığını kalıcılaştırmaya dönüktür. Irk ayrımcılığına yönelik bu politikalar süreç içinde sistematik bir hal alarak İsrail'in yönetim rejimini Apartheid'a dönüştürmüştür. Bu bölümde öncelikle işgali devam ettirmek üzere kullanılan politika ve araçlar analiz edilecektir.

2.2.1 İşgali Sürdürmek Üzere İsrail'in Baskı Politikaları ve Araçları

*“Gazze Şeridi'nin güneyinde ve kuzeyinde Filistinlilere kapalı olan deniz (sahil) üzerine birşeyler yazıldığında, cevap “ONLAR TERORİSTTİR” olacaktır”.*¹³⁵
Amira Hass (İsraili gazeteci- Ha'aretz Muhabiri)

*“Bütün dünyanın bildiği gibi...Filistinliler yaklaşık 60 yıldır topraksız, hiçbir hakka sahip olmadan ve umutsuz bir şekilde İsrail'in askeri işgali altında yaşamaktadırlar”.*¹³⁶

Bruce Dixon

2006 yılının Haziran ayında Gazze Şeridi'nde Beyt Lahiye plajında piknik yapan 7 kişilik bir Filistinli aile, beş küçük çocukları ile birlikte, “terorist” oldukları için öldürülmüş ve aileden yalnızca küçük Hüda şok olmuş bir biçimde sağ olarak kurtulabilmişti. İsrail günler geçtikten sonra üzüntülerini bildirmişti.¹³⁷

İsrail'in kuruluşundan bugüne kadar geçen süre zarfında işgal altında yaşayan kuşaklar ve onları yöneten İsraililer değişse de değişmeyen noktalardan biri “İsrail'in Filistinlilere karşı hâlâ sömürgeci bir efendi gibi davranıyor olmasıdır”¹³⁸ Bu bölümde işgal altındaki Filistin topraklarında İsrail'in işgali sürdürme amacıyla izlediği baskı politikaları ve araçlarına değinilecektir. Bu politika ve araçlar İsrail'in ırk ayrımına dayalı Apartheid rejiminin temel dayanak noktalarıdır.

¹³⁵ Amira Hass, “Words Have Failed Us”, *Ha'aretz*, Mart 9, 2004.

¹³⁶ Bruce Dixon, “Israel's Apartheid”, *The Black Commentator*, 20 July, 2006.

¹³⁷ Emine Hammutoğlu, “Beyt Lahiye Plaj Katliami”, *Cihannüma*, sayı 2, Temmuz-Eylül 2006, s. 27.

¹³⁸ Çubukcu, *Bizim Filistin*, s. 121.

Öncelikle işgal altındaki topraklarda ırk ayrımına dayanan iki ayrı hukuk olduğunu belirtmek gereklidir. Biri Yahudiler için hukuk, diğeri Filistinliler için hukuk(suzluk). Marwan Bishara bunu şöyle açıklar:

*“Yahudiler dolaşım, inşaat ve genişleme özgürlüğüne sahipti; Filistinliler ise bantustanlara yığıldı. İsraililere toprak dağıtılıp daha fazlasını da musadere etme hakkı tanınırken, dolaşım yasaklarıyla eli kolu bağlanan Filistinliler bu topraklara ulaşamıyorlardı.”*¹³⁹

Diğ er yandan İsrail’in baskı araçlarından en önemlilerinden biri İsrail hapishaneleridir. Buralarda tutuklu bulunan Filistinlilerin çoğu siyasi tutukludurlar. Bir başka deyiş le, İsrail işgaline karşı direniyor olmak İsrail hapishanelerinde bulunan Filistinlilerin işlediğ i en önemli “suç”tur. Hapishaneler uluslararası gözlemciler e karşı açık olmadığından burada Filistinlilere uygulanan şiddet ve işkencelerin çoğu kez üstü örtülmektedir. Öner’in belirttiğ i gibi keyfi tutuklamaların çok sıradan ve yaygın olması bir yana; “tutuklanan Araplar dövülür ve işkence görür ”,¹⁴⁰

İsgali sürdürmek için kullanılan psikolojik baskı araçları da ayrı bir öneme sahiptir. Gazze ve Batı Şeria’da işgal altında yaşayan Filistinlilerin içinde buldukları durumu kabullenmeleri ve buna itiraz etmemeleri için İsraililer tarafından çeşitli yollar denenmektedir. Örneğ in İsrail ordusu Gazze Şeridi’nden Ağustos 2005’te çekildikten- ancak bir yıl sonra Haziran 2006’da Gazze yeniden işgal edildi- sonra ses bombaları, Filistinlilerin yaşadığı “psikolojik travma” halini arttırmak için kullanılmaya başlandı.¹⁴¹

İşgal altında yaşayan Filistinliler adeta bütün yaşam imkanlarından mahrum edilmeye çalışılmaktadır. Tarımın Filistin toplumu için önemli bir geçim kaynağı olduğ u düşünülecek olursa; işgal altındaki topraklarda çok yaygın bir biçimde uygulanan “tarlaların yakılması” politikasının Filistinlilerin hayatını nasıl etkilediğ i anlaşılabilir. Yiftachel’e göre tarlalar kimyasal maddelerle yakılmaktadır.¹⁴² İsrail’in o zamanın toprak yönetiminden sorumlu bakanı Avigdor Lieberman¹⁴³ 14 Subat 2002’de bu politikalarını şu sözlerle savunuyordu:

¹³⁹ Marwan Bishara, *Filistin/ İsrail: Barış veya Irkçılık*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2003, s. 19.

¹⁴⁰ Öner, *Dünden Bugüne Filistin*, ss. 103-4.

¹⁴¹ Omar Karmi, “Gaza in the Vise”, *Middle East Report Online*, July 11, 2006.

¹⁴² Oren Yiftachel, “The Shrinking Space of Citizenship: Ethnocratic Politics in Israel”, *Middle East Report* 223, Yaz 2002.

¹⁴³ İsrail’deki ırkçı “İsrail Evimiz” partisinin lideri olan Lieberman 2006 yılı sonlarında Olmert hükümetinde Stratejik Tehditlerden Sorumlu bakan ve Başbakan Yardımcılığı görevlerine getirilmiştir.

“Biz onların bizim devlet topraklarımızı yasadışı bir şekilde işgal etmelerini durdurmalıyız...Benim temel görevlerimden biri de; topraklarımıza dönük gayri-Yahudi (non-Jewish) tehlikesi ile mücadele etmektir”¹⁴⁴

Lieberman bu sözleri kullanırken kendisinin de Batı Şeria’da bir yerleşimci olduğunu,¹⁴⁵ dolayısıyla bizzat kendisinin *yasadışı bir işgalci* olduğunu unutmışa benzemektedir. Burada sorunun ekonomik boyutunun ötesinde başka bir nokta daha dikkat çekmektedir. İsrail, Filistinlilerin yaşamlarının her yönünü kontrol altında tutmaya çalışmakta, bununla da yetinmeyip toprak ve kaynakları da kolonileştirip etnikleştirerek Filistinlilerin yaşamlarını marjinalleştirmekte¹⁴⁶ ve İsrail’e bağımlı hale getirmektedir. Bir başka deyişle “toprakların, suyun, doğal kaynakların, Batı Şeria ve Gazze Şeridi’nde insan dolaşımının, Filistin bantustanlarının içindeki ve dışındaki mal akışının denetimi İsrail devletinin elindedir”¹⁴⁷.

Örneğin işgal altındaki Filistinliler İsrail tarafından bilinçli bir biçimde “susuz” bırakılmaktadırlar: “İsrail kendi işgali altındaki topraklardaki su kaynaklarının tamamını denetimi altında tutarken, suyun %80’ini Yahudi vatandaşlarının kullanımına, kalan %20’yi de Filistin halkının kullanımına pay etmektedir; bu mesele, Oslo barış sürecinde çarpıcı bir biçimde müzakere dışı bırakılmıştır”¹⁴⁸.

İşgal altındaki topraklarda yaşayanlar, Güney Afrika’da yıllarca uygulanan *Apartheid*¹⁴⁹ politikasına benzer bir biçimde neredeyse tüm hakları ellerinden alınmış durumdadır. Buna yaşam hakkı da dahildir. Dixon’a göre bu insanların ülkenin 9/10’unda yaşamaları yasaktır. İşgal altındaki Filistinliler İsrail tarafından “2. sınıf vatandaş” olarak görülürler.¹⁵⁰“2. sınıf vatandaşlar”ın yaşadıkları alanlar giderek küçültülmekte, etrafı yüksek duvarlarla, kontrol noktalarıyla, girişi yasak bölgelerle çevrelenmektedir. Buradaki

¹⁴⁴ Aktaran, Yiftachel, a.g.y.

¹⁴⁵ A.g.y.

¹⁴⁶ A.g.y.

¹⁴⁷ Bishara, *Filistin / İsrail...*, s. 20.

¹⁴⁸ Edward Said, “Filistinliler Kuşatma Altında”, *Yeni İntifada: İsrail’in Apartheid Politikasına Direnmek* içinde, Roana Carey (der.). İstanbul: Everest, 2002, s. 40.

¹⁴⁹ Apartheid rejimi, Güney Afrika’da beyaz azınlık tarafından yerli siyah Afrikalı halka karşı uygulanan ve ırk ayrımcılığına dayalı politikaların sistematik bir biçimde uygulanmasıdır. Bu sistemde yerli halk beyazlarla ilişkisi olmayan alanlarda kendi içlerine kapalı bir biçimde yaşıyorlardı ve beyazların yararlandığı birçok haktan yararlanamıyorlardı. Yerli siyah halkın yaşadığı bu kapalı ve parça parça ayrılmış yerleşim yerlerine “bantustan” adı veriliyordu; Apartheid uygulamaları ve İsrail politikaları ile ilişkisi için bkz. Mouin Rabbani, “Envai Çeşit Başarısızlık: Oslo ve El-Aksa İntifadası”, *Yeni İntifada: İsrail’in Apartheid Politikasına Direnmek* içinde, Roana Carey (der.), İstanbul: Everest, 2002, s. 120, özellikle dipnot 29.

¹⁵⁰ Bruce Dixon, “Israel’s Apartheid”, *The Black Commentator*, 20 July, 2006.

insanlar, rutin bir biçimde tutuklanmakta, en ağır biçimde işkencelere maruz kalmaktadırlar. Yaptıkları her hareket “terorizm” olarak yaftalanmaktadır.¹⁵¹

İşgal altında “ikinci sınıftan olmak,, tabii olarak belirli temel sosyal hizmetlerden hiç yararlanamamayı berberinde getirmektedir. Burada sosyal hizmetlere ulaşmadaki kriter belli bir ırka dahil olmaktır, daha açık bir deyişle Yahudi olmaktır. Apartheid rejiminin en temel karakteristiklerinden birisi olan bu yaklaşım Filistinlileri “aşağı ırk” olarak telakki etmektedir. Kudüs’ün Belediye Başkanı İşçi Partili Teddy Kalleck, 1990’da bunu çok açık bir biçimde ifade etmektedir:

“Belediye başkanı (kendini kastediyor- E. D.) hiç birşey yapmadı, hiçbir şey geliştirmede. Ben yirmi beş yıl boyunca Yahudi Kudüs için çalıştım. Ama Doğu Kudüs için hiçbir şey yapmadım! Ne bir kaldırım, ne bir kültürel kurum. Ama bakın, onlar için de bir kanalizasyon sistemi kurup, su dağıtımını iyileştirdik, doğru. Aslında bu da onların daha iyi yaşamaları için değildi! Tek neden kolera vakalarına rastlanması ve Yahudilerin bir salgından korkmasıydı...,,¹⁵²

Filistinlilerin tecrit edilmesi, İsrail’in işgal politikalarının en önemli boyutunu teşkil etmektedir. İşgal altında yaşam, Güney Afrika’daki bantustanları¹⁵³ andırır biçimde birbirinden kopuk bir halde sürmektedir. Sadece Batı Şeria’da 2000 yılı rakamlarına göre 227 tane birbirinden kopuk Filistinlilerin yaşadığı adacık vardır.¹⁵⁴ 2000 yılından günümüze kadar yerleşim yerlerinin çok daha fazla genişlemesiyle birlikte bu adacıkların sayısının da arttığı düşünülebilir. Bu adacıklar birbirlerinden sadece İsraililerin kullanabildikleri by-pass yollarla ayrılmaktadır. Tabi ki bu yollar da Filistin topraklarına el konulmasıyla inşa edilmiştir.¹⁵⁵ Dolayısıyla Filistin topraklarına el koymanın yöntemlerinden biri de budur. Nitekim böyle parçalı topraklarda Filistinlilerin bir devlete sahip olamayacağını bilen “Barış Süreci,,nin mimarı İzak Rabin Ekim 1995’te “Filistinliler için bir devletten daha azını, bir oluşumu, birimi (entity) istediğini,,¹⁵⁶ açıklamıştır.

¹⁵¹A.g.y.

¹⁵²Bishara, *Filistin / İsrail...*, s. 80.

¹⁵³Bakınız dipnot 104.

¹⁵⁴Geoffrey Aronson, “Recapitulating the Redeployments: The Israel-PLO “Interim Agreements”, *Information Brief* no. 32, Center for Policy Analysis, 27 Nisan 2000.

¹⁵⁵Stephen R. Shalom, “Background to the Israel-Palestine Crisis”, *Z Magazine*, Mayıs 2002.

¹⁵⁶Aktaran Shalom, a.g.m.

Filistinlilerin bu şekilde tecrit edilmesi onların yaşamlarının her anını kuşatmaktadır. İlk kez Mart 1993'te sistematik bir biçimde uygulamaya başlanan tecrit politikası¹⁵⁷ Oslo Süreci'nin devamının da önemli ayaklarından biri olmuştur.

İsrail hükümetleri tecrit politikalarını daha etkin kılmak için insanlık dışı birçok yönetime başvurmuştur. Örneğin “çukurlar,, önemli bir baskı aracı olarak işgal altındaki Filistinlilerin adeta hayatları üzerine kazılmaktadır:

“Mart 2001’de Ariel Şaron hükümeti kurulduktan kısa bir süre sonra, yeni başbakan çukurlar kazılarak, yollar tahrip edilerek ve bariyerler kurularak Batı Şeria ve Gazze Şeridi’ndeki tüm Filistin yerleşimlerinin yalıtılması talimatını verdi. Örneğin, Ramallah’ı toplam 65.000 kişinin yaşadığı 25 çevre köye kapatmak amacıyla İsrail ordusu iki metre derinliğinde ve onlarca metre uzunluğunda çukurlar kazmıştı...insanlar sadece işlerinden değil, hastanelerden, sağlık kliniklerinden ve okullardan da mahrum kaldılar...aynı zamanda su, elektrik ve telefon şebekeleri de hasar gördü.,”¹⁵⁸

İsrail’in “Duvar Politikası,, tecriti kalıcılaştırmanın ve yaygınlaştırmanın en önemli tamamlayıcılarından. İşgal altındaki topraklarda özellikle son yıllarda yaşamı olumsuz yönde etkileyen durumlardan biri de İsrail’in Batı Şeria’da yasadışı olarak inşa ettiği ırkçı “Utaç Duvarı“dır. Uluslararası Adalet Divanı tarafından yıkılması talep edilen duvar 1967 sınırlarını de facto olarak Batı Şeria içine girerek genişletirken, diğer yandan bundan çok daha önemlisi Batı Şeria’daki milyonlarca insanın hayatını yaşanamaz duruma getirmektedir. 2003 yılı itibarıyla “Utaç Duvarının“ batısı ile Yeşil Hattın doğusu arasında yaklaşık 12000 Filistinli yaşamaktadır.¹⁵⁹ Duvarın Batı Şeria’daki Filistinlilerin yaşamları üzerindeki etkilerine bir sonraki bölümde yer verilecektir.

İşgal altındaki Filistinliler sadece hapis hayatı yaşamakla kalmamakta aynı zamanda yerleşimcilerin¹⁶⁰ şiddetine de maruz kalmaktadırlar. İşgal altındaki topraklarda kurulan yasadışı Yahudi yerleşimcilerine verilen haklar da İsrail’in bir politik baskı aracı olarak

¹⁵⁷ Sara Roy, “Gerileme ve Çöküş: Oslo’dan Sonra Filistin Ekonomisinin Durumu”, *Yeni İntifada: İsrail’in Apartheid Politikasına Direnmek* içinde, Roana Carey (der.), İstanbul: Everest, 2002, s. 144.

¹⁵⁸ Roy, “Gerileme ve Çöküş:: Oslo’dan Sonra Filistin Ekonomisinin Durumu”, ss. 166-7; Filistin İnsan Hakları ve Çevre Koruma Derneği (LAW), “Israeli Authorities Tighten Siege on Palestinian Territories”, 12 Mart 2001, <http://www.lawsociety.org>

¹⁵⁹ Amira Hass, “Palestinians are now “Illegal Residents”, Ha’aretz, Ekim 14, 2003.

¹⁶⁰ Yerleşimciler, İsrail tarafından yasadışı bir şekilde el koyulan Filistin toprakları üzerine yapılan konutlarda ikamet etmektedirler. Sayıları toplam İsrail nüfusunun %10’undan biraz azını oluşturmaktadır. 2003 rakamlarına göre 415,383 kişidirler. Bkz. Palestinian Academic Society for the Study of International Affairs (PASSIA), *Settlements and the Wall: Preempting the Two-State-Solution*, Kudüs: December 2004, ayrıca <http://www.passia.org> adresinden ulaşılabilir.

işlev görmektedir. İşgal altındaki topraklarda birçok yerde aslında Filistinliler ve yasadışı İsraili yerleşimciler yan yana yaşamaktadırlar. Daha açık bir ifadeyle Filistinliler eskiden kendi toprakları olan bu yerlerde yaşayan İsrailileri her gün elektrikli tellerin ardından izleyebilmektedirler. Ancak bunun da ötesinde Yahudi yerleşimciler “sivil,, değildirler. Herbiri silah taşıma hakkına sahip olup “meşru müdafaa,, hakkıyla istediğinde bu silahı Filistinlilere karşı kullanabilmektedirler:

“Yerleşim yerlerinde sivil giyimli ancak bellerine kadar uzun silahlarla dolaşan insanları çok sık görürsünüz. Bu silahları kullanma hakkı Yahudi devletinin Yahudi yerleşimci vatandaşlarına tanıdığı bir haktır.,”¹⁶¹

Tecriti ağırlaştıran bir başka İsrail politikası ise işgal altındaki topraklara tüm giriş ve çıkışların İsrail tarafından kontrol edilmesidir. Bazen giriş ve çıkışlar uzun bir süre boyunca tamamen yasaklanmakta, bu da işgal altındaki toprakları tam bir hapishaneye çevirmektedir.

Tüm bu işgal araçlarının yanında İsrail’in Filistinlileri öldürmesi “sıradan,, bir vaka halini almaktadır. Ancak spesifik olarak İsrail İşgal Güçlerinin nokta hedefi belirleyerek suikastler (targeted killing) düzenlemesi ayrı bir strateji içermektedir. İsrail, bu suikastleri, önde gelen Filistinli liderlere düzenleyerek bu şekilde işgale karşı direnişi başsız bırakmayı hedeflemektedir. Daha önce El-Fetih liderlerine dönük olarak düzenlenen bu suikastler son zamanlarda HAMAS liderleri üzerine yoğunlaşmıştır. Bu politika direnişi kırmayı ve siyasal önderleri yok etmeyi hedeflemektedir. 2000’li yıllarda art arda düzenlenen suikastlerle 300’den fazla HAMAS yönetici ve üyesi katledilmiştir.¹⁶²

2.2.2 İşgal Altındaki Topraklarda Günlük Yaşam

Yukarda bahsedilen Apartheid politikaları ve baskı araçları işgal altındaki topraklarda yaşayan Filistinlilerin günlük yaşamlarını çok zor koşullarda sürdür(eme)melerine yol açmaktadır. Bu bölümde, İsrail’in izlediği işgal politikalarının Filistinlilerin yaşamlarını nasıl etkilediği üzerinde durulacaktır.

¹⁶¹ Sefer Turan, *Mazlumder Semineri*, 11 Kasım 2006.

¹⁶² Khaled Hroub, “HAMAS after Shaykh Yasin and Rantisi”, *Journal of Palestine Studies*, Vol. 33, No. 4, Summer 2004, ss. 27-8; bu politikanın etkileri için bkz. Steven R. David, “Israel’s Policy of Targeted Killing”, *Ethics & International Affairs*, Vol. 17, No. 1, 2003, ss. 111-126.

İsrail'in uyguladığı psikolojik baskı araçları Filistinlilerde kısırılmışlık hissi oluşturmaya dönüktür. İsrail Filistinlileri bir korku heyulasına çekerek direniş ruhlarını sindirmek istemektedir. Özellikle işgal altındaki topraklarda yaşayan Filistinli çocuklar, İsrail işgal makinesinin psikolojik baskı aracının en önemli hedefleri konumundadırlar. Çünkü bu çocuklar “uslu“ durmamakta, her fırsatta Don Kişotvari bir biçimde kocaman tank ve buldozere karşı taşlarla saldırmaktadırlar. Ancak İsrail bu çocukların direnişini onları sadece öldürerek kıramayacağını anlamış görünmektedir. Dolayısıyla korkutmak, sindirmek İsrail için bu anlamda “en iyi,, yollardan biri olarak görünmektedir. Filistinli akademisyen Mugrabi, İntifada'nın hemen ertesinde Ramallah'tan bahsederken şöyle diyordu:

“...İsrail askerlerinin kente girdiği dedikodusu üzerine kentte panik çıktı. Altı yaşındaki oğlumu eve götürmek için okula gittiğimde, çocuklar şok içindeydiler; sürekli ağlıyor ve İsraili asker ve yerleşimcilerin gelip herkesi öldüreceklerini söylüyorlardı. Zaten birkaç gündür yakınlardaki yerleşim birimlerinde oturan Yahudiler, bir öfke kabarması sonucu, İsraili askerlerin de desteğiyle, Arapların evlerini, mallarını tahrip etmişler ve birkaç kişiyi öldürmüşlerdi,,¹⁶³

Bilhassa Gazze'de kullanılan ses bombaları, her an İsrail'in onları kontrol ettiğini hatırlatır bir biçimde Gazzelilerin korku içinde yaşamalarına sebep olmaktadır. Bu durumun Gazzeliler üzerinde şöyle bir etkiye yol açması beklenmektedir: “İsrail'in kontrolü kaçınılmaz ve ona karşı direnmek adeta imkansızdır. Bu durumu normal olarak kabul etmeli ve mücadele etmemeliyiz.” Bu yöntem bir halkı “öğrenilmiş acizyet”¹⁶⁴ haline sokmanın yollarından biri olarak kullanılmaktadır.

İşgal altındaki topraklarda kaynakların denetiminin tamamen İsrail'de bulunması Filistinlileri ölüme mahkum etmekle eşdeğerdedir. Çünkü İsrail su gibi en temel ihtiyaç maddelerini Filistinlilere kullandırtmamakta ısrar etmektedir. “Susuzluk” özellikle Gazze'de vahim boyutlara ulaşmıştır. Gazze Şeridi'nde Filistinlilerin kullanabileceği temiz su kaynağı kalmamıştır.¹⁶⁵ Nitekim BM Acil Yardım Koordinatörü Jan Egeland, 2006 yılında İsrail'in Gazze'yi yeniden işgalinin ardından yaptığı açıklamada bu duruma işaret etmekteydi:

¹⁶³ Fuad Mugrabi, “Ramallah'tan Mektup”, *Birikim 140*, Aralık 2000, s. 36.

¹⁶⁴ A.g.y.

¹⁶⁵ Çubukçu, *Bizim Filistin*, s. 19.

“Filistinliler kafeste yaşıyor. Sınır geçişi tamamen kapalı. Yeterli elektrik ve su yok. Hayat şartları dayanılmaz düzeyde,,¹⁶⁶

Bahsedilen bu yaşam (“ölüm“ diye okunmalıdır) koşullarının İsrail tarafından Filistinlilere dayatılmasının temelinde yatan neden, Filistinlilerin uzun bir zamandan beri devam eden direniş bilincinin ortadan kaldırılmasıdır. Psikolojik bir yıldırma sürecine tabi tutulan Filistinlilerden günlük hayatlarında bu işgali kabullenmeleri istenmektedir. Böylelikle İsrail işgalinin ortadan kalkmayacak bir süreç olduğuna inanan Filistinliler direnmekten vazgeçeceklerdir. Ancak bu süreç geri tepmekte ve Filistin direnişi daha da güçlenmektedir.

Öte yandan önceki bölümde bahsedilen tecrit politikaları sıradan birçok Filistinlinin işçi olarak çalıştıkları İsrail’deki işlerini kaybetmesine neden olmuş ve bu şekilde Filistinlilerin açlığa mahkum edilmesinin kurumsallaşmış adı haline gelmiştir. Oslo Süreci boyunca uygulanan tecrit politikaları işçi sınıfının en alt tabakasını oluşturan Filistinli işçileri işsiz bırakarak onların hayatlarını daha da zorlaştırmıştır. Sonuçta İntifada ile birlikte işsizlik oranları Gazze’de %45’e, Batı Şeria’da %32’ye fırlamıştır.¹⁶⁷

Diğer yandan bizzat Oslo Süreci’nin kendisi işgal altındaki topraklardaki yaşam koşullarını ve tecriti ağırlaştırmıştır. Mavra’ya göre Oslo Süreci boyunca İsrail; *“Batı Şeria ve Gazze’de yaşayan Filistinlilere karşı bir çevreleme politikası dayatmaktadır. Hareketleri üzerindeki bu kısıtlama Filistinlilerin sağlık, eğitim ve diğer fırsatlara ulaşımını engellediği gibi, ekonomik refahlarını da şiddetli bir biçimde etkilemektedir.,¹⁶⁸*

Çevreleme politikaları Filistinlileri günlük yaşamda hem kontrol etme hem de gözetleme işlevi görmektedir. Örneğin Gazze Şeridi, 1990’ların sonlarında inşa edilen dikenli ve elektrikli tellerle İsrail’den ayrılmıştır. Belirtildiği gibi sahil şeridi ve Mısır sınırı da İsrail’in denetimindedir. Ancak bu dış dünya ile bağların kopuk olması yeterli görülmemektedir. İkinci bir çevrelemeye daha gidilmiştir. Sadece yasadışı Yahudi yerleşimcilerinin kullanabileceği yollarla Gazze adeta birkaç parçaya ayrılmıştır. Diğer

¹⁶⁶ “İsrail İşgalindeki Filistin’e 500 Milyon Dolar Yolda”, *Zaman*, 2 Eylül 2006.

¹⁶⁷ Çubukçu, *Bizim Filistin*, s. 112; Tecrit ve sınır kapatma politikalarının ekonomi ve istihdam üzerindeki etkileri için ayrıca bak., Tayanç Gündüz, “Filistin-İsrail Meselesi’nin Ekonomik Arkaplanı Üzerine Bir Değerlendirme”, *Filistin Çıkılmazdan Çözüme* içinde, Ahmed Davutoğlu ve diğerleri, İstanbul: Küre, 2003, ss. 396-403.

¹⁶⁸ Rania Masra, “The Al-Aqsa Intifada: The Consequence of Israel’s 34-year Military Occupation”, *International Socialist Review*, Kasım-Aralık 2001; ayrıca İsrail’in uyguladığı çevreleme (closure) politikasına dair önemli bir analiz için bkz., Darryl Li, “The Gaza Strip as Laboratory: Notes in the Wake of Disengagement”, *Journal of Palestine Studies*, Vol. XXXV, No. 2, Winter 2006, ss. 40-45.

yandan Batı Şeria bu konuda Gazze'den çok daha kötü durumdadır. Batı Şeria'daki yerleşimci nüfusun sürekli artması ve Filistinlilerin yapılan yeni yollarla birbirlerinden koparılmaları sorunun insani boyutunun giderek derinleşmesine yol açmaktadır. Çünkü bu yollar yerleşimci nüfusu birleştirirken Filistinlileri görünmez ve yalıtılmış hale getirmektedir.¹⁶⁹

Diğer yandan “Utanç Duvarı,, yüzünden Batı Şeria’da yaşayan Filistinlilerin dışarıyla tamamen bağlantılarının kesilmesi dışında, binlerce insan da evleri duvarın bir tarafında tarlaları duvarın öte tarafında kalmış bir biçimde yaşamlarını sürdürmeye zorlanmışlardır.¹⁷⁰ Duvar;

“Filistin ekonomisi için çok önemli olan Yeşil Hattın doğusundaki geniş Batı Şeria topraklarını İsrail içine katmaktadır ki bu topraklar...modern sulama tarımı için çok büyük potansiyele sahiptir. İsrail bu toprakları kendi içine dahil etmekte, fakat Filistin kırsal nüfusunu Duvar’ın ardında bırakarak onları bu topraklardan ayırmaktadır...Filistinlilerin büyük çoğunluğunun şu an “kapalı alanlar,, olarak nitelenen bu topraklara girişi yasaktır... „¹⁷¹

Uluslararası Adalet Divanı’nın 9 Temmuz 2004’te Duvar’ın yıkılması yönünde verdiği kararda da belirtildiği gibi, Duvar, Filistinliler arasındaki iletişimi ortadan kaldırarak ve aileleri bölerek, Filistinlilerin hareket serbestisi ile ilgili uluslararası hukuktan doğan haklarını ihlal etmektedir. Ayrıca yine karara göre Duvar, Filistinlilerin hareketini kısıtlayarak çalışma, sağlık ve eğitim gibi temel haklarını elde etmelerini engellemektedir.¹⁷² Bu gayri-ahlaki “duvar politikaları,, yüzbinlerce Batı Şerialı Filistinlinin hayatını çekilmez kılmaktadır.

Öte yandan tüm giriş ve çıkışların kontrol altında tutulması yaşamı daha da dayanılmaz kılmıştır:

«Ve sanki bu insanların kaldırabileceğinden ağır değilmiş gibi, İsrail her zamanki zalimlikle hemen Filistin topraklarını kapatıyor, binlerce insanın işine gitmesini engelleyerek hepimizi topluca cezalandırıyor. Hiçbirimiz yaşadığımız toprakları terk edebilecek durumda değiliz...binlerce İsrail askeri ve güvenlik gücü insanları atış talimindeki hedefler gibi kolayca vururken, bizler

¹⁶⁹ Noam Chomsky, “Sunuş”, *Yeni İntifada: İsrail’in Apartheid Politikasına Direnmek* içinde, Roana Carey (der.), İstanbul: Everest, 2002, s. 23.

¹⁷⁰ A.g.m.

¹⁷¹ Palestinian Academic Society for the Study of International Affairs (PASSIA), *Settlements and the Wall: Preempting the Two-State-Solution*, Kudüs: December 2004, s. 5; ayrıca <http://www.passia.org> adresinden ulaşılabilir.

¹⁷² *The International Court of Justice’s Ruling on Israel’s Wall*, paragraf 134; <http://www.nad-plo.org/wprimary.php>.

hayatlarımızın normal olduğuna dair en küçük bir histen dahi mahrum bırakılarak hayvanlar gibi hapsediliyoruz.»¹⁷³

Tüm bunlara ek olarak bir de yerleşimci bloklarının arasında yaşayan Filistinliler vardır ki, onların yaşamları çok daha zordur.¹⁷⁴ Yahudi yerleşimcilerin Filistinlilere uyguladığı şiddet hayatı daha da dayanılmaz kılmaktadır. İnsan Hakları İzleme Komitesi'nin El-Halil bölgesi ile ilgili yayınladığı rapora bakılırsa El-Halil'deki az sayıda yerleşimci Filistinlileri taciz edip aşağılıyor ve İsrail İşgal Güçleri'nin desteğiyle de Filistinlilerin evlerini yıkıyorlardı.¹⁷⁵ “Elleri tetikte, Filistin köylerini ve El-Halil gibi büyük kasabaları terörize eden binlerce yerleşimcinin vahşetinden,“¹⁷⁶ bahseden Edward Said, işgal altındaki topraklarda normal hayatın mazi olduğunu ileri sürmektedir. Yahudi insan hakları kuruluşlarından Yesh Din (Hukuk Var)'ın hazırladığı rapor Filistinlilerin hukuki olarak yerleşimci vahşetine karşı korunmasız olduklarını gösterir niteliktedir. 2005-2006 yılındaki 92 vakayı inceleyen insan hakları uzmanları Filistinlilerin açtığı davaların %90'ının hiçbir sonuç çıkmadan kapandığını, Filistin mülklerine yapılan saldırıların %100'unun sonuçsuz kaldığını, dosyaların %5'inin ise hiç açılmadan kaybolduğunu belirtir. Bunun yanısıra rapor, çoğu durumda İsrail polisinin saldırının olduğu bölgeye dahi gitmediğini, ana tanıkların dinlenmediğini, yeterli delil olsa bile dikkate alınmadığını ortaya koymaktadır.¹⁷⁷

Yiftachel, Yahudi yerleşimlerine yer açmak amacıyla Filistin nüfusunun bir yerden başka bir yere sürülmesinin ırkçı boyutuna vurgu yapar.¹⁷⁸ Bu tehcirler, Filistinlilerin normal bir yaşam sürmelerine izin vermeyecek derecede zor koşullar altında sürmektedir. Ancak bunun yanısıra evlerinden sürülmüş Filistinlilerin kendi durumlarıyla, hemen karşılarında kendi eski topraklarında yaşayan yerleşimcilerin yaşam koşullarını karşılaştırabiliyor olmaları Filistinlilerin ızdırabını bir kat daha arttırmaktadır:

¹⁷³ Muna Hamzeh, “Deyseh'ten Notlar”, *Yeni Intifada: İsrail'in Apartheid Politikasına Direnmek* içinde, Roana Carey (der.), İstanbul: Everest, 2002, s. 366..

¹⁷⁴ Darryl Li, “The Gaza Strip as Laboratory: Notes in the Wake of Disengagement”, s. 42.

¹⁷⁵ Human Rights Watch, *Center of the Storm*, 11 Nisan 2001; Koray Çalışkan, ve Münir Fahreddin, “Yeni İntifada ve Filistin Sorununun Kısa Tarihi”, s. 33.

¹⁷⁶ Edward Said, “Filistinliler Kuşatma Altında”, s. 39; Bishara, *Filistin/ İsrail...*, s. 103.

¹⁷⁷ Yesh Din Raporu, “A Semblance of Law: Law Enforcement upon Israeli Civilians in the West Bank”, 11 Eylül 2006.

¹⁷⁸ Yiftachel bu politikayı, “ırkçı nüfus transferleri” olarak isimlendirmektedir, Yiftachel, “The Shrinking Space of Citizenship: Ethnocratic Politics in Israel”, *Middle East Report*, 223, Summer 2002, ayrıca makaleye <http://www.merip.org> adresinden ulaşılabilir.

“...Ayn Hud El-Cedide'nin sakinlerinin buldukları zirveden ikinci bir Ayn Hud köyü görebiliyor olması...Evleri daha bir güzel olan bu ikinci köy, Ayn Hud El-Cedidelilerin bir zamanlar yaşsadiğı yer. Köylüleri inşaat -hatta onarım- yapmanın yasak olduğı, kanalizasyon sistemi bulunmayan, şehir suyu ve elektriğı almayan köylerinden aşığı doğru bakınca, kemerlerle süslü, beyaz taştan yapılmış eski evlerini rahatlıkla seçebiliyorlar.,¹⁷⁹

Aynı topraklar üzerine kurulu bu iki köyde yaşayanların yaşam koşullarının çok farklı olmasının tek bir nedeni var: Farklı ırka mensup olmaları. Sırf sakinleri Filistinli oldukları için Ayn Hud El-Cedide köyü İsrail tarafından tanınan bir yerleşim yeri değil. Bu da köyün sakinlerinin hiçbir hakka sahip olamaması anlamına geliyor. Örneğin Ayn Hud El-Cedide'nin toprak yolları kışın yağışlar nedeniyle kullanılamaz hale gelince hastaneye götürülemeyen köylülerin hayatını kaybetmesi¹⁸⁰, belki de ironik bir biçimde burada yaşayan Filistinlilerin sadece “ölüm hakkına,, sahip olduklarını gösteriyor.

İsrail'in nokta atışlarıyla Filistinli önde gelen siyasi liderleri hedef alması bir yandan Filistinlilerin direnişini kırmayı amaçlarken diğer yandan da onlara “kurtulabilecekleri hiçbir yer olmadığı,, mesajını vermektedir.

İşgal altındaki topraklarda İsrail'in Filistinlileri öldürmesi Filistinlilerin gündelik yaşamlarında çok önemli bir yer kaplamaktadır. Bilhassa II. İntifada'dan sonra İsrail tarafından öldürülen Filistinlilerin sayısının artmasıyla birlikte bu durum oldukça görünür hale gelmiştir. Filistin radyo ve televizyonlarının bu süreçteki yayın akışlarını anlatan İsraili gazeteci Amira Hass şöyle demektedir :

«Her birkaç dakikada bir program akışı, çatışma ve cenazelerle kesiliyordu: Tulkarim, El-Halil, Beyt Sahur, İdna. (Batı Şeria'daki Filistin yerleşimleri) Tekrar tekrar : Gazze, Refah, Han Yunus (Gazze'deki Filistin yerleşimleri). Ve sonra : Ummu-l Fehm, Nazaret, Hayfa (İsrail içindeki Filistin toplulukları). Yayıncılar ölenlerin isimlerini, sayılarını, ölüm yerlerini okumaya devam ediyorlardı...»¹⁸¹

Bu topraklarda yaşam ve ölüm adeta içiçe geçmiş, eşanlımlı kelimeler haline gelmişlerdir. İsrail'in işgali altında yaşayan Filistinliler için ölüm çok doğal, sıradan bir olgu haline gelmiştir :

¹⁷⁹ Amahl Bisara, “Tanınmayan Köyler: Yeşil Hattın İçinde Devlet Şiddeti”, *Birikim* 140, Aralık 2000, s. 39.

¹⁸⁰ A.g.m., s. 40.

¹⁸¹ Amira Hass, *Reporting from Ramallah: An Israeli Journalist in an Occupied Land*, New York: Semiotext(e), 2003, s. 67.

«Bizim yaşamlarımız ölüdür...Burada yaşadığımız yirmi yıl içinde hiç bu kadar kötü olmamıştı.»¹⁸²

İşgal altındaki topraklarda ölümün yaşı yoktur. İsrail askerleri hedefteki Filistinlilerin yaşlarına bakmaz. “Tehlikeli” çocuklar özellikle hedef seçilirler. Örneğin İsrail’in işgal altındaki topraklarda oluşturduğu geniş tampon bölgeler insandan (Filistinliler diye okunmalıdır) “temizlenmiştir” ve buralar İsrail İşgal Güçleri için “serbest atış” bölgeleridir. Bu bölgelerde:

“Her hareket, bu bölgeye giren herkes, 3 yaşında dahi olsa, öldürülmelidir”¹⁸³

Uzun süredir işgal altında ve bu işgali destekleyen Apartheid politikaları doğrultusunda yaşayan bu insanların yaşantılarına gerçek anlamıyla “yaşam” demek mümkün değildir. İşgal altındaki Filistinlilerin yaşamı ancak ölümle değer kazanmaktadır. Biyolojiden ödünç alarak kullanacak olursak işgal altındaki topraklardaki Filistinliler adeta “bitkisel hayat” sürmeye mahkum edilmiş durumdadırlar.

2.2.2.1 İşgal Altındaki Topraklarda Ölüm: Niye “Şehadet Eylemleri? ,,

“Düşmanlarımız bizi terörist diye isimlendiriyorlar...Fakat biz terörist değiliz...Bu tamamen terimi kimin kullandığına bağlıdır...Bir tarafta tek amaç silahlı bir tiranlığı ortadan kaldırmaktır, diğer tarafta ise bu tiranlığın devamını sağlamak... ,,

Menachem Begin¹⁸⁴

Yukardaki bölümlerde bahsedilen işgal politika ve araçları ve bu araçların Filistinlilerin günlük yaşamları üzerindeki etkileri birlikte düşünüldüğünde sıradan bir Filistinli için yaşam ve ölüm arasındaki sınırın kalktığı hissedilebilir. Filistinlilerin gündelik yaşamları ölüm ile içiçe sürmektedir. Bu bölümde İsrail işgali altında yaşayan bir Filistinli için ölmenin ne anlama geldiği ve Filistinlilerin gerçekleştirdiği “ölüm eylemleri,, (şehadet eylemleri/ intihar saldırıları) üzerinde durulacaktır.

¹⁸² Bir Filistinli kadından aktaran Hass, a.g.e., s. 75.

¹⁸³ İsraili yerel komutanın, Refah'ta 12 yaşındaki kız çocuğu İman El-Hams'in İsrail İşgal Güçleri tarafından öldürülmesinin ardından yaptığı açıklama, aktaran, Darryl Li, “The Gaza Strip as Laboratory: Notes in the Wake of Disengagement”, *Journal of Palestine Studies*, Vol. 35, No. 2, Kis 2006, s. 46.

¹⁸⁴ Menachem Begin 1943-48 arası birçok İngiliz ve Arabi katleden ırkçı silahlı Yahudi örgütü Irgun'un lideridir. Daha sonra İsrail Başbakanlığı da yapmıştır. Yukardaki alıntı onun İngilizlere karşı yaptığı eylemleri anlatmaktadır. Aktaran Joel Beinin, “Is Terrorism a Useful Term in Understanding the Middle East and the Palestinian-Israeli Conflict?”, *Radical History Review*, Iss. 85, Winter 2003, ss. 18-9; ayrıca hatıratın kendisi için bkz. Menachem Begin, *The Revolt*, New York: Dell, 1977.

Yahudi tarihçi Ilan Pappé'ye göre; "Gazze'de bir **soykırım** yaşıyor. Günde çoğu çocuk, ortalama sekiz kişi ölürken yüzlercesi de yaralanıyor".¹⁸⁵ Ilan Pappé bu politikanın yeni bir yanı olmadığını; 1948'den beri uygulanan "etnik temizlik" politikasının devamı olduğunu söylemektedir.¹⁸⁶ Gerçekten de İsrail işgali altındaki topraklarda ölüm olgusu çok farklı bir sosyallik içermektedir. "Ölümün kol gezdiği,, bu topraklarda ölüm bir toplumsal olgu olarak ortaya çıkmakta ve yaşam, ölümlle anlam kazanmaktadır. İşgal altındaki topraklarda yaşayan bir Filistinlinin içinde bulunduğu sıkıştırılmışlık, kısıtılmışlık ve aşağılanma duygusu ile ölüm arasında kurduğu ilişki, onun hayata bakışını da etkilemektedir.

Aslında Filistinli direnişçilerin yaptığı feda eylemlerinin ciddi bir psikolojik çözümlenmeye tabi tutulması ihtiyacı giderek artmaktadır. Ancak bu psikolojik çözümlenmenin sosyal boyutu eksik bırakılırsa tam bir açıklama yapılamayacaktır. Yani tıpkı diğer açıklanmaya çalışılan sosyal olgular gibi Filistin feda eylemleri de içinde gerçekleştiği sosyal bağlam analiz edilmeden değerlendirilemez. Bir başka deyişle, bu eylemler hangi şekilde adlandırılırsa adlandırılısın içinde gerçekleştirildikleri toplumsal koşulların ve süreçlerin ürünüdürler. Hizbullah'ın manevi lideri Şeyh Muhammed Hüseyin Fadlallah, bu eylemleri şu şekilde değerlendirmektedir:

"Bombalı saldırı sırasında ölmenin, daha sıradan bir şekilde içlerinden bazılarının dönmeyeceklerini kesinlikle bilerek, ama verecekleri kurbanların ortak davaların birer sembolü olduğunu düşünerek savaşa giden askerlerin durumlarından hiç farkı yoktur. ...İşte psikologların anlayamadıkları da bu. Onlar bu eylemlerde sadece büyüleyici bir cennet hayaliyle beyinleri yikanmış insanların kaçınılmaz davranışlarını gördüler. Ama psikologlar ne zulüm, ne de onun tahrik etkisi üzerinde hiçbir şey bilmiyorlar. Zira "hiç aç kalmamış biri, açın çılgınlıklarını anlayamaz,,¹⁸⁷

Zulüm altında yaşamaya dair yapılan bu vurgu, ellerinden herşeyi alınmış ve kendilerine hiçbir çıkış yolu bırakılmamış bir halkın içinde bulunduğu çaresizlik halini ifade etmektedir. İsrail eski başbakanı Ehud Barak, bir konuşmasında; «eğer bir Filistinli olarak

¹⁸⁵ Ilan Pappé, "Genocide in Gaza", *The Electronic Intifada*, 2 Eylül, 2006. Makaleye <http://www.electronicintifada.net> adresinden ulaşılabilir.

¹⁸⁶ A.g.y.

¹⁸⁷ Aktaran, Ali Öner, *Dünden Bugüne Filistin*, s. 177.

doğsardı, muhtemelen terörist bir örgüte katılacağını»¹⁸⁸ söylemiştir. Barak'ın söylediği diğer yandan Filistin halkının seçeneksizliğini vurgular niteliktedir. Bu seçeneksizliğin kökeni bir yandan ulus inşasının krizinde (Birinci İntifada), diğer yandan ulus inşasının imkansızlığının hissedilmesinde (İkinci İntifada) yatmaktadır.¹⁸⁹ Bu seçeneksizliğin içinde oluşan ruh hali ise ayrı bir öneme sahiptir:

“Topraklarınız elinizden alınmış ve sürgün edilmişsiniz. Bir zamanlar yaşadığınız yerler yakılmış, yıkılmış ve yeniden ötekilerin yerleşimine açılmış...Artık ülkeniz ve geçmişiniz yok. Geleceğiniz de yok. Yarın hayal edemeyeceğiniz kadar uzak size...Sadece hayatta kalmaya dayalı bu soluk alıp vermeye, gördüğünüz zulüm ve dehşete karşı hesap sormak amacıyla, öfke ve hınçla katlanıyorsunuz...bilerek ve isteyerek seçmemişsiniz bütün bunları...Filistin sizde hangi hayalleri, öfkeleri, hınçları, kızgınlıkları acıları hatırlatır?..”¹⁹⁰

Yukarda anlatılan durumdan doğan “yeter artık,,¹⁹¹ duygusu ile “ne yaparsa yapsın ölecek olmak,, hissi Filistinlilerin içinde bulunduğu çaresizlik halini ifade etmektedir. Nitekim oğlunu alınından öperek “şehadet eylemine,, gönderen Filistinli kadın Ümmü Nidal şunu söylemektedir:

“Bizim başka çaremiz mi var? Evde otursak da İsrail öldürecek, direnssek de...Evde oturduğumuz zaman öldürmese biz de bunları yapmayalım ama...”¹⁹²

Diğer yandan yapılan son çalışmalar göstermektedir ki Filistinlilerin yaptıkları “şehadet eylemleri ,, HAMAS'ın ya da diğer direniş örgütlerinin lider kadrolarından gelen emirlerle gerçekleştirilmemektedir. Daha önceki çalışmaların temel varsayımı hiyerarşik bir yapıya sahip olan örgütün tepesinden alınan bir kararla intihar saldırılarının gerçekleştirildiği yönündeydi.¹⁹³ Ancak bu yaklaşıma karşılık son yıllarda geliştirilen ve “sosyal network perspektifi ,, diye adlandırılan bakış açısı ve bulgular ortaya koymaktadır ki, bu tür eylemlerin karar aşamalarında hiyerarşik örgütsel bir süreçten ziyade yerel, bağımsız ve yatay ağlar daha çok rol oynamaktadır.¹⁹⁴ Nitekim İsraili bir general, şehir ve köylerdeki “terörist ağların ,, bağımsız bir biçimde hareket ettiğini, örneğin Balata ya da

¹⁸⁸ C. D. Smith, *Palestine and the Arab-Israeli Conflict, A History with Documents*, Boston: Bedford/ St. Martin's, 2001, s. 490.

¹⁸⁹ Ferhad Khosrokhavar, *İntihar Bombacıları: Allah'ın Yeni Şehitleri*, İstanbul: Versus Kitap, 2006, s. 95.

¹⁹⁰ Naci Bostancı, “Filistin, Bir Kelime...”, *Türkiye Günlüğü*, Kış 2002, sayı: 68, ss. 29-31.

¹⁹¹ Khosrokhavar, a.g.e., s. 141.

¹⁹² Sefer Turan ile görüşmemden, 11 Kasım 2006.

¹⁹³ “Örgütsel yaklaşım” da denen bu tarz çalışmalar için bkz. Mia Bloom, *Dying to Kill: The Global Phenomenon of Suicide Terror*, Columbia University Press, 2005; Ami Pedahzur, *Suicide Terrorism*, London: Polity, 2005.

¹⁹⁴ Ami Pedahzur, ve Arie Perliger, “A Changing Nature of Suicide Attacks: A Social Network Perspective”, *Social Forces*, Vol. 84, No. 4, June 2006, ss. 1988-1990 vd.

Deyşeh mülteci kamplarında HAMAS ya da Fetih’le değil de “Balata Terör Ağı .., ya da “Deyşeh Terör Ağı .., ile karşılaştıklarını söylemektedir.¹⁹⁵ Bu durum da göstermektedir ki, yerel düzeyde İsrail’in baskı politika ve araçlarına muhatap kalan Filistinliler bağımsız bir şekilde “şehadet eylemi .., kararı alabilmekte ve bunu uygulayabilmektedirler. Bir başka deyişle, İsrail işgalinin yarattığı ağır koşullarla Filistinlilerin şehadet eylemleri arasında doğrudan bir ilişki mevcuttur. Diğer yandan, Pedahzur ve Perliger’in çalışması mevcut literatüre hakim olan “teröristlerin eğitim süreci .., anlayışına önemli bir eleştiri getirmektedir:

“...intihar bombacıları ne toplanıp kayıt altına alınır, ne de bir eğitim sürecinden geçerler. Bu kişiler networke yakın bir çevreden ad hoc bir biçimde networke katılan çevresel figürlerdir... ..”¹⁹⁶

Robert Pape çok önemli eseri «Dying to Win : The Strategic Logic of Suicide Terrorism»’de bu tür eylemlerin yabancı işgaline karşı daha zayıf aktörler tarafından bir cevap niteliği taşıdığını ileri sürer. Dolayısıyla bu tür eylemlerin irrasyonel ya da patolojik olmadığını; tam tersine siyasi, organize ve aynı zamanda seküler belirli hedeflere dönük olduğunu savunur.¹⁹⁷ Pape, HAMAS eylemcileri özelinde ise, bu türden eylemlerin amacının dini gerekçelere dönük değil, mevcut İsrail askeri işgalini sona erdirmeyi hedeflediğinin altını çiziyor.¹⁹⁸

Bir diğer nokta da şehadet eylemlerinin Filistin toplumu arasında oluşturduğu dayanışma ve “bir.., olma duygusudur:

“(Filistinlilerin) toprakları parçalara ayrılmıştı ve çeşitli bölgelere bölünmüştü...ulusal beraberlik duygusunun oluşması...ve bir ulusun kurulması imkansızdı. Şehadet ise tersine, var olmayan bir vatandaşlığın kimi vasıflarına sahipti. Bir şahit olma eylemi fonksiyonu gördüğü için, bir ulusa ait olma ortak duygusunu doğurdu..”¹⁹⁹

Böylelikle, Filistinli şehadet eylemcileri adayabilecekleri en önemli varlıklarını, canlarını, Filistin’e, hayallerindeki ülkeye adamaktadırlar. Çünkü Filistinli bir “şehidin gelini.., Filistin’dir:

¹⁹⁵ Aktaran Pedahzur ve Perliger, a.g.m., s. 1988.

¹⁹⁶ A.g.m., s. 2000.

¹⁹⁷ Robert Pape, *Dying to Win: The Strategic Logic of Suicide Terrorism*, New York: Random House, 2005; benzer bir arguman için bak., Mia Bloom, *Dying to Kill: The Allure of Suicide Terror*, New York: Columbia University Press, 2005.

¹⁹⁸ Pape, *Dying to Win: The Strategic Logic of Suicide Terrorism*, s. 45 vd.

¹⁹⁹ Khosrokhavar, *İntihar Bombacıları: Allah’ın Yeni Şehitleri*, ss. 139-140.

“Ülkem benim gelinim, ve onun mehri benim şehitliğimdir..”²⁰⁰

Diğer yandan Filistinlilerin feda eylemleri, İsrail’in Filistinlilere uyguladığı şiddetle birlikte düşünülmelidir. Bu bölüme başlarken, Ilan Pappé’nin vurguladığı gibi; işgal altındaki topraklarda hergün ortalama çoğu çocuk, sekiz Filistinlinin öldürülmesi, sıradan bir istatistik olmaktan öte, aslında İsrail-Filistin Meselesi’nin insani boyutunu gözler önüne sermektedir. II. İntifada sırasında ölenlerin % 82’sini yine çoğu çocuk, sivillerin oluşturması²⁰¹ İsrail devletinin Filistinlilerin öldürülmesi konusunda ne kadar rahat davrandığını göstermektedir. Nitekim düzenlenen feda eylemlerinin işgalle doğrudan bağlantılı olduğunu HAMAS’ın İsrail tarafından öldürülen eski liderlerinden Dr. Abdülaziz Rantisi şöyle anlatmaktadır :

«HAMAS’ın temel stratejisi Filistin’de işgalcilere karşı savaşmak temeli üzerine kuruludur. Biz şimdiye kadar işgalcilerden başka hiç kimseye saldırmadık. Dolayısıyla Amerikalılara karşı bir saldırımız olmaz. Şunu da açıkça söyleyeyim ; şartlar ne olursa olsun silahlı mücadelemiz Filistin toprakları dışına asla taşmayacaktır.»²⁰²

Kısaca söylenecek olursa İsrail işgali altındaki Filistin topraklarında yaşayanların hiç değilse bir bölümü yaşadıklarını ancak kendi bedenlerini öldürünce “hissetmektedirler.” Dolayısıyla feda eylemleri İsrail’in mevcut Apartheid rejimi ve bu rejimin baskılarına karşı Filistin direnişi temelinde değerlendirildiğinde daha iyi anlaşılabilir.

2.2.3 Mülteci Kampları

Mülteci kampları, Filistinlilerin yaklaşık %70’inin hayatlarını devam ettirdiği mekanlardır. Bir kısmı işgal altındaki Filistin topraklarında, bir kısmı da Filistinlilerin yerleşmek zorunda kaldıkları başta Lübnan, Suriye ve Irak gibi ülkelerde olmak üzere Filistin dışında bulunan bu kamplar, Filistinlilerin kalıcı yaşam alanları haline gelmiştir. Kamplarda yaşayan Filistinliler sürekli kontrol altında tutulmakta ve gerek İsrail gerekse sığındıkları diğer ülke yönetimlerince ikinci sınıf insan muamelesi görmektedirler.

²⁰⁰ Anne Marie Oliver, ve Paul Steinberg, *The Road to Martyrs’ Square: A Journey into the World of the Suicide Bomber*, New York: Oxford University Press, 2005, s. 76.

²⁰¹ Çubukçu, *Bizim Filistin*, s. 17.

²⁰² Aktaran Sefer Turan, *Allah’a İsmarladık Kudüs*, İstanbul: Pınar, 2006, s. 10.

2.2.3.1 İcerdeki Mülteci Kampları

«Onları kapı dışarı edip, yerlerini alacağız».²⁰³

David Ben Gurion, 1937, Oğluna Yazdığı Mektuptan

1948 savaşı sonrası David Ben Gurion ve ekibi Filistinlilerin %85'ini evlerinden «kapı dışarı edip, yerlerini almışlardı». Bu durum İsrail devletinin temelinde ve doğusunda yer alan «ilk günah»tı.²⁰⁴ Sonra bu «ilk günah» defalarca tekrarlanacaktır. Tüm Filistinli nüfusun 7.788.185 olduğu düşünülürse Filistinlilerin %70'inin mülteci olarak yaşadığı ortaya çıkmaktadır.²⁰⁵

Diğer yandan, 2001'de işgal altındaki topraklarda yaşayan Filistinlilerin nüfusunun yaklaşık yarısı mülteci kamplarında barınmaktadır.²⁰⁶ Bir başka deyişle her iki Filistinliden biri kendi topraklarında mülteci durumuna düş(ürül)müştür. Bu sayısal verilerin yanısıra konunun önemi, mülteciler meselesinin Filistin Sorunu'nun insani boyutunu olusturmasından kaynaklanmaktadır. Diğer yandan işgal altındaki topraklardaki mülteci kampları İsrail'in Apartheid rejiminin sürdürülmesi için adeta bir gereklilik olarak görülmektedir. Çünkü bu rejimin temel felsefelerinden birisi “aşağı ırk olan öteki Filistinlilerin“ daima kontrol ve gözetim altında tutulmalarıdır. Nitekim onlarca mülteci kampı bu kontrol ve gözetimin daha kolay bir biçimde yerine getirilmesine olanak sağlamaktadır. Bu kamplara giriş ve çıkışlar çoğunlukla İsrail denetimi ve iznine tabidir. Dünyanın en yüksek nüfus yoğunluğuna sahip yerlerinden biri ve aynı zamanda dünyanın en büyük hapisanesi konumundaki Gazze Şeridi'nde yaşayan Filistinlilerin %75.7'si mülteci konumundadır. Bu *küçük* yerde bulunan sekiz *kocaman* mülteci kampında toplam 423.881 Filistinli yaşamaktadır.²⁰⁷ Birçok parçaya bölünmüş Batı Şeria'da ise toplam 19 mülteci kampında yaklaşık 600.000 kişi yaşamaktadır.²⁰⁸

Bu bölümde İsrail işgali altındaki Filistin topraklarındaki (Gazze Şeridi, Batı Şeria ve Doğu Kudüs) mülteci kampları üzerinde durulacak, bir sonraki bölümde ise Filistin

²⁰³ Marwan Bishara, *Filistin/ İsrail: Barış veya Irkçılık*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2003, s. 74.

²⁰⁴ A.g.e., s. 75.

²⁰⁵ Sevinç Alkan Özcan, “Filistinli Mülteciler”, *Filistin Çıkmazdan Çözümüne* içinde, Ahmed Davutoğlu ve diğerleri, İstanbul: Kure, 2003, s. 309.

²⁰⁶ Stephen R. Shalom, “Background to the Israel-Palestine Crisis”, *Z Magazine*, Mayıs 2002.

²⁰⁷ Özcan, “Filistinli Mülteciler”, s. 327.

²⁰⁸ A.g.m., s. 328; Bishara, *Filistin/ İsrail: Barış veya Irkçılık*, s. 74.

toprakları dışına çeşitli Arap ülkelerine sürgün edilmiş ve buralardaki mülteci kamplarında yaşayan Filistinliler ele alınacaktır. Burada şu noktanın vurgulanması gereklidir: İşgal altındaki mülteci kampları ile dışarda özellikle çeşitli Arap ülkelerindeki mülteci kamplarındaki yaşam arasında önemli bir fark vardır. Bu fark, işgal altındaki mülteci kamplarında yaşayan Filistinlilerin, kamplardaki ağır yaşam koşullarına ek olarak, önceki bölümlerde bahsedilen İsrail'in işgali sürdürmek için tasarladığı politika ve araçlara²⁰⁹ doğrudan maruz kalmalarıdır. Bu durum, onların içinde bulunduğu ağır yaşam koşullarını daha da dayanılmaz kılmaktadır.

İçerdeki mülteci kampları İsrail'in Filistin topraklarını işgal etmesiyle birlikte bu topraklarda yaşayan Filistinlilerin sığındıkları yeni yurtları olmuştur. Bu yüzden 1948'den sonra işgal yayıldıkça Filistinlilerin içinde yaşadıkları mülteci kamplarının da hem sayısı artmış hem de varolan kamplar daha da genişlemiştir. Örneğin bir BM raporuna göre sadece 11 Haziran 1967 ve 25 Haziran 1969 arasında İsrail İşgal Güçleri tarafından Filistinlilere ait 6835 ev yıkılmıştır.²¹⁰ Her evde en az dört kişinin yaşadığı düşünülecek olursa bu 28.000'e yakın Filistinli demektir. Bu Filistinlilerin de mülteci kamplarından başka gidecek yerleri yoktur. Mültecilerin hayatları ve günlük yaşamları ise neredeyse tamamen İsrail kontrolü altındadır. Oysa bu mülteci kampları, 11 Aralık 1948'te BM tarafından kabul edilen 194 sayılı karar temel alınarak kurulmuş olan BM Yardım ve Çalışma Ajansı (UNRWA)²¹¹ gözetiminde ve denetiminde olmalıydı. Ancak bu durum kağıt üzerinde kalmıştır. Nitekim 194 sayılı karar da hiç uygulanamamıştır. Karara göre :
«Genel Kurul, mültecilerin kendi iradeleri ile olabilecek en uygun zamanda evlerine dönmeleri ve komsularıyla barış içinde yaşamalarına izin verilmesi, dönmek istemeyenlerin zarar gören veya tamamen yitirilen mülklerinin bedelinin uluslararası hukuk ve adalet çerçevesinde hükümetler ya da sorumlu otoriteler tarafından ödenmesi gerektiğine karar vermiştir.»²¹²

Filistin'deki mülteci kampları küçük alanlarda çok fazla sayıda Filistinlinin yaşamlarını sürdürmek zorunda olduğu alanlardır. Dolayısıyla çoğunda evler birbirine bitişik, yollar oldukça dardır. İsrail'in ağır bombardımanları sırasında böyle bir yerde

²⁰⁹ Bkz. ss. 30-36.

²¹⁰ Walter Hollstein, *Filistin Sorunu: Filistin Çatışmasının Sosyal Tarihi*, İstanbul: Yücel Yay., 1975, s. 290.

²¹¹ United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East.

²¹² Aktaran Özcan, a.g.m., s. 317, Kararın 11. paragrafından.

birçok masum Filistinlinin hedef haline geldiği görülür²¹³, çünkü böyle bir mülteci kampında onların kaçabilecekleri ya da sığınabilecekleri başka bir yer yoktur :

«*Damda olup olmamamız, TV izleyip izlemememiz, yemek yeyip yemememiz, uyuyup uyumamamız gerçekten fark etmiyordu. Hiçbirimizin evinde sığınak yoktu, roketlerden ya da tank ateşinden saklanabileceğimiz gerçekten güvenli bir yer yoktu.*»²¹⁴

Bir başka nokta da İsrail'in izlediği sürgün politikalarının mülteci kamplarına uygulanması sırasında ortaya çıkmaktadır. Mülteci kamplarında yaşayan insanlar İsrail yönetimleri tarafından özellikle açlık ve sefaletle mahkum bırakılmaktadırlar. Bu durum nüfusunun büyük kısmı mülteci kamplarında yaşayan Gazze Şeridi için bilhassa geçerlidir.²¹⁵

2.2.3.2 Dışardaki Mülteci Kampları

İçerde İsrail işgali altında yaşayan Filistinli mültecilerin yanında 1948 Savaşı'ndan sonra diğer komşu Arap devletlerine sığınmak zorunda kalmış Filistinli mültecilerin durumu da en az içerdekiler kadar zor ve dayanılmaz koşullar altındadır. Bu dışardaki mülteciler başta Lübnan, Suriye, Ürdün olmak üzere çeşitli Arap devletlerine dağılmış durumdadırlar. Ancak «Arap kardeşlerinin» kendilerine hiç de eşit muamele yaptıkları söylenemez.

Lübnan, 400.000'e yakın Filistinli mülteci barındırmakta²¹⁶ ve bu sayı Lübnan nüfusunun %12'sine denk düşmektedir.²¹⁷ Lübnan'daki Filistinli mültecilerin yaşam koşulları diğer Arap ülkeleriyle karşılaştırıldığında en kötüsüdür. Bunlar Lübnan toplumu içinde en alt sınıfı oluştururlar ve yaklaşık %95'i de kalıcı bir işe sahip olmayan işsizlerdir.²¹⁸ Lübnan'daki Filistinliler Lübnan vatandaşı değildirler. Bu da onların kelimenin tam anlamıyla «yersiz yurtsuz»²¹⁹ olduklarını gösterir. Bu yersiz yurtsuz olma hali yıllar sonrasında «Filistinli» kimliğinin önemli bir birleştirici ögesi haline dönüşmüştür. Bir başka deyişle, Filistinliler arasındaki dayanışmayı sağlamada işlevsel bir

²¹³ Örneğin, Gazze Şeridi'ndeki Cenin Mülteci Kampı'nda Nisan 2002'de İsrail İşgal Güçleri'nin sivil masumlara karşı yürüttüğü kanlı "operasyon" için bkz., Human Rights Watch, "Jenin: IDF Military Operations", vol. 14, no.3, Mayıs 2002.

²¹⁴ Hamzeh, a.g.m., s. 368.

²¹⁵ Hollstein, *Filistin Sorunu: Filistin Çatışmasının Sosyal Tarihi*, ss. 295-96.

²¹⁶ Marwan Bishara, *Filistin/ İsrail: Barış veya Irkçılık*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2003, s. 74.

²¹⁷ Özcan, "Filistinli Mülteciler", s. 322.

²¹⁸ A.g.m., s. 323.

²¹⁹ Bu tanımlamayı Edward Said'ten esinlenerek kullanıyorum.

karakter kazanmıştır. Diğer yandan bu mülteciler, diğer dışardakilerle birlikte, bir anlamda «arafta» kalmışlardır. Kendi *asil yurtlarından* sömürgeci İsrail güçleri tarafından kovulmuş, diğer yandan kendisi ile aynı etnik kökene sahip diğer Arap ülkelerinde de kabul görmemişlerdir. Ürdün hariç buldukları ülkelerin vatandaşı değildirler. Zaten Filistin dışındaki mülteci kamplarında yaşayan Filistinlilerin çoğu içinde yaşadıkları ülkenin, örneğin Lübnan'ın, vatandaşı olmak da istememektedirler. Onların «araf» hali kalıcı bir durumu değil, sürekli bir yolculuk halini çağrıştırmaktadır. Mesela Lübnan'daki Filistinliler açısından bu «araf» durumu «kalıcı bir umuda» dönüşmekte ve bir gün vatanlarına dönecekleri günü beklemektedirler. Bu, diğer Arap ülkelerindeki pek çok Filistinli mültecinin de paylaştığı bir özlem olarak varlığını sürdürmektedir.

1993'e kadar Lübnan'daki mülteci kamplarından sorumlu olan FKÖ ve El-Fetih idi. Dolayısıyla kampların içi El-Fetih'in gözetimi altındaydı. Kamplardaki sosyal hizmetleri ve çeşitli temel yardımları sağlamada El-Fetih önemli bir konumdaydı. Ancak Lübnan'daki kamplarda yaşayan Filistinliler, «Lübnan Hükümeti'nin sorumsuzluğu ve acımasızlığı ve İsrail Hükümeti'nin geri dönüş konusundaki tavissiz tutumu nedeniyle»²²⁰ aslında ölüm ile kalım arasında bir varoluş mücadelesi vermektedirler. Ayrıca Özcan'ın belirttiğine göre, 1993 yılı Eylül ayında Oslo'da FKÖ ile İsrail arasında imzalanan ve İsrail işgalini kalıcılaştıran ve meşrulaştıran anlaşma ile Filistin Yönetimi, Batı Şeria ve Gazze dışındaki yerlerde yaşayan Filistinli mültecilere yardım aktaramayacaktır. Eşzamanlı olarak BM Filistin Mültecilerine Yardım Kuruluşu (UNRWA)²²¹ da Lübnan'daki mültecilere daha az yardım yapmaya başlamıştır.²²² Açıkça görülmektedir ki, Oslo Süreci ile birlikte sadece Mülteciler Sorunu belirsiz bir geleceğe ertelenmekle kalmamış, aynı zamanda mültecilerin insani durumu da yardımların kesilmesiyle kötüleşmiştir.

Lübnan'da UNRWA'ya bağlı 12 tane mülteci kampı vardır.²²³ Bu kampların bir kısmının tarihi 1948'e kadar giderken bir kısmı ise 1967'den sonra kurulmuşlardır. Ancak kampların neredeyse tamamında durum aynıdır:

²²⁰ Özcan, "Filistinli Mülteciler", s. 323; ayrıca bak., Fida Nasrallah, "Lebanese Perceptions of the Palestinians in Lebanon; Case Studies", *Journal of Refugee Studies*, c. 10, n. 3, 1997; ve Cabir Süleyman, "The Current Political, Organizational and Security Situation in the Palestinian Refugee Camps of Lebanon", *Journal of Palestine Studies*, Vol. 29, No. 1, Autumn 1999, ss. 66-80.

²²¹ United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East.

²²² Özcan, a.g.m., s. 324.

²²³ Özcan, a.g.m., s. 322.

“İs yok, doğru dürüst bir ekonomi yok, en küçük umut görülen imkanda gençler mekanı ya terk ediyor ya da bir gün önlerine iyi bir kaçış imkanı çıkacağı hayaliyle yaşıyorlar... kadınların çoğunun kocası ya İsrail’e karşı direniş hareketi esnasında ya da kamp savaşlarında olduğu için, kadınlar ailenin tek gelir sağlayıcısı durumundalar,,²²⁴

Dışardaki mülteci kamplarında, sürgünde yaşayan Filistinlilerin işgal altındaki topraklarda yaşayanlarla sıkı bir dayanışma içinde olduğu gözlenmektedir. İki topluluk arasındaki bağı bir yandan ortak “Filistinli,, kimliği oluştururken diğer yandan hâlâ birçoğunun sahip olduğu geri dönüş umudu oluşturmaktadır. “Dış dünya tarafından terk edilmişlikleri ne kadar büyürse, “Filistin,, de o kadar her yeri dolduruyor.”²²⁵ Bundan dolayı dışarda yaşayan mülteciler içerdeki direnişe ciddi bir destek vermektedirler. Bu durumda, FKÖ ve El-Fetih’in mülteci kamplarında önemli bir yere sahip olmasının etkisi büyüktür. El-Fetih, toplumsal tabandaki örgütlenmesiyle buradaki kitleler üzerinde azımsanmayacak bir etkiye sahiptir.

Lübnan’daki mülteciler, birçok farklı etnik ve dini grup arasındaki çekişmeler içinde yaşamlarını sürdürmeye çalışmaktadır. Lübnanlı Arapların belli bir kısmı -bilhassa Hıristiyan Maruniler ve Müslüman Arapların bir bölümü- Filistinli mültecileri bir sorun olarak görmekte ve onlardan hazzetmemektedirler. 1975’te başlayan iç savaşın mimarı olarak FKÖ gösterilmektedir. Bu durum Lübnan okullarında eğitim gören küçük Filistinli çocuklara kadar yansımaktadır:

“Ben o okula gittiğimde ilk başta birçok arkadaşım oldu, ancak günler geçtikçe sırf Filistinli olduğum için benimle arkadaşlık edenlerin sayısının azaldığını fark ettim...benimle alay edip “çöpçüünün kızı,, diye aşağılamaktan başka birşey söylemiyorlardı... Bir sınıf arkadaşım da bana Filistinli olduğum, Lübnan iç savaşı Filistinliler yüzünden çıktığı ve bizim topraksız ve kimliksiz mülteciler olduğumuz için benimle konuşmadığını söyledi,,²²⁶

Diğer yandan iç savaş sırasında İsrail İşgal Güçleri destekli Hıristiyan Falanjist militanlar tarafından birçok Filistin mülteci kampında katliamlar yapılmıştır. Örneğin Tel-Zaatar Mülteci kampı 1976 yılında Falanjistler tarafından kusatılıp yıkılan ve 3 bin

²²⁴ Sharon Chiorazzo, “Parçalanmış Topraklar, Parçalanmış Kimlikler”, *Birikim 140*, Aralık 2000, ss. 49-50.

²²⁵ Jennifer Loewenstein, “Sürgün: Lübnan’ın Filistinli Mültecileri”, *Yeni İntifada: İsrail’in Apartheid Politikasına Direnmek* içinde, Roana Carey (der.), İstanbul: Everest, 2002, s. 446.

²²⁶ 14 yaşındaki Farah Obeid’in cümleleri, Maysoun Sukarieh, “Kamplarda Hayat”, *Yeni İntifada: İsrail’in Apartheid Politikasına Direnmek* içinde, Roana Carey (der.), İstanbul: Everest, 2002, s. 472.

Filistinlinin katledildiği eski bir mülteci kampıydı.²²⁷ Ancak 1982'deki Ariel Şaron önderliğindeki Falanjistlerin Sabra ve Satilla mülteci kamplarında yaptığı kırımlar Filistinlilerin kolektif hafızalarına unutulmamacasına yerleşmiştir. Tüm bu yaşadıkları mağduriyetlere rağmen sanki herşeyin suçlusu onlarmışcasına, Lübnan hükümeti tarafından kendi hallerine terkedilmişlerdir:

*“Hava lağım kokusuyla ağırlaşmış. İnsanlar ümitsizlik ve ihmalle dolup taşmış bir gecekondu mahallesinde, üst üste birbirlerinin tepesinde yaşıyor.”*²²⁸

Sonuçta, Lübnan'daki mülteciler, Suriye'de de benzer biçimde, Lübnan'ın kendi “ulusal çıkarları,, için öne sürülecek kartlardan daha öte bir anlam ifade etmemektedir.²²⁹

Ürdün ve Suriye'deki Filistinliler diğer Arap ülkelerindeki mültecilere göre biraz daha farklı ve iyi konumdadırlar. Bunlar buldukları ülkenin vatandaşı olarak kabul edilmektedirler. Öncelikle Ürdün'de yaşayan Filistinli mülteciler toplam Ürdün nüfusunun resmi rakamlara göre %33.3'ünü, ancak uzmanların verdiği bilgilere göre neredeyse %50 ila %60'ını oluşturmaktadırlar.²³⁰ Suriye'de ise bu rakam 460.000 civarındadır. Buralardaki mülteci kamplarda da hayat tıpkı Lübnan'daki tasvirlerle uygundur. Filistinli mülteciler bu kamplarda yoksulluk ve sefalet içerisinde yaşamaktadırlar.

Mevcut literatürde tüm bu sefaletten Arap rejimleri sorumlu tutulmaktadır. Nitekim bunda yukarda da izah edilmeye çalışıldığı üzere önemli bir gerçeklik payı vardır. Arap devletleri mültecilere daha iyi bir hayat standardı sunabilir; en azından onları ötekileştirmekten daha dikkatli bir biçimde kaçınabilirdi. Ancak Filistinli mültecilerin içinde yaşadığı sefaletin sorumluluğunu tamamen Arap rejimlerine yüklemek de bir yandan İsrail'in işlediği “günahın,, temizlenmesi anlamına gelmekte, ve İsrail yönetimleri bu tezi savunarak sorumluluktan sürekli bir biçimde kaçmaktadır. UNRWA'nın eski genel komiseri John H. Davis'e göre:

*“Arap hükümetlerinin, mültecileri İsrail'e karşı savaşta rehineler olarak gördükleri, bu yüzden onları yerleştirmek istemedikleri yolunda Batı'da çok yaygın olan anlayış her türlü temelden yoksundur.”*²³¹

²²⁷ Loewenstein, a.g.m., s. 450.

²²⁸ A.g.m., s. 446.

²²⁹ A.g.m., s. 460.

²³⁰ Özcan, a.g.m., s. 325.

²³¹ Aktaran, Walter Hollstein, *Filistin Sorunu: Filistin Çatışmasının Sosyal Tarihi*, s. 284.

İsrail böyle bir söylemle sorumluluğu Arap devletlerine atarak mülteciler sorunundan diplomatik manevralarla sıyrılmaktadır. 1948 ve 1967 sonrası yaşanan büyük Arap Eksodus'lerini düşünürsek, mevcut Arap devletlerinin bu kadar büyük nüfus hareketlerini emmesinin sınırlılıkları da anlaşılabilir. Nitekim 1949 yılında bu Arap rejimlerinin birçoğu bağımsızlıklarını henüz kazanmıştır ve içte birçok problemle karşı karşıya bulunmaktadır. Bu yaklaşım Arap rejimlerinin Filistinli mültecilere karşı takındığı tavrı hiçbir şekilde meşrulaştırma taraftarı değildir; ancak Filistinli mülteciler meselesinin asıl sorumlusunun İsrail olduğu yönünde bir hatırlatmadır. Öte taraftan Arap devletlerinin de vatandaşlık vermeyerek Filistinlilerin kendi ülkelerine dönüş hakkını savunduklarını, vatandaşlık verirlerse İsrail'in Filistinlileri bu yolla tamamen eritmeyi deneyeceğini savunduklarını vurgulamak gerekir.

Takip eden bölümlerde bahsedilecek olan HAMAS, yukarda bahsedilen sosyal ve tarihsel koşullar altında İsrail işgaline ve onun baskı araçlarına karşı Filistin'deki önemli direniş hareketlerinden biri olarak doğmuştur.

3. BİR İSLAMİ DİRENİŞ HAREKETİ OLARAK HAMAS

3.1 TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDE HAMAS

20. yüzyılın en önemli İslami hareketlerinden biri olan Müslüman Kardeşler²³² 1928'de Mısır'da kurulmuştur. 1930'lu yıllardan itibaren özellikle Mısır'a komşu Gazze şehri ve çevresinde Müslüman Kardeşler'in etkili olmaya başladığı görülmektedir. Başlangıçta Filistin'deki İngiliz yönetimine son vermek amacıyla yola çıkan İslami oluşum zaman içinde dönüşümler geçirmiştir. Bu bölümde tarihsel süreç içinde Filistin'deki Müslüman Kardeşler varlığı ve bu oluşumdan HAMAS hareketinin doğuşu incelenecektir.

3.1.1 Müslüman Kardeşler Hareketi ve Filistin Meselesi

Tarih içindeki hiçbir toplumsal oluşum birdenbire ortaya çıkmamıştır. Böyle bir oluşumu hazırlayan çeşitli dinamikler, tarihi süreç boyunca etkileşim içerisinde o oluşumun ortaya çıkması için gerekli birikimi hazırlar. Her toplumsal oluşum, sosyal hareket ya da örgütlenme, içinde bulunduğu sosyal, ekonomik, ve kültürel çerçeve tarihi bir perspektiften anlaşılmadığı müddetçe eksik bir değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

HAMAS üzerine bugüne kadar yapılan sınırlı sayıdaki çalışmaların hepsi değilse bile önemli bir bölümü, yukarda bahsedilen türden bir değerlendirmeye yer verme hususunda belli zaafı taşımaktadır. Böyle bir durum okuyucuyu ya HAMAS'ı ve onun yapılanmasını tam olarak anlamamaya ya da yanlış anlamaya sevk etmektedir.

John Voll'a göre Filistin Meselesinin İslami boyutu çoğu zaman ihmal edilmiştir: *"1960'ların sonlarında ve 1970'lerin başlarında Filistin'deki hareketler üzerine yapılan kapsamlı çalışmalara, örneğin William Quant tarafından derlenen yararlı kitaba ve bilhassa onun içindeki Anne Lesh'in makalesine, bakmak ilginçtir. Ona baktığımızda sanki İslam diye birşey Filistinliler arasında mevcut değildir...Fakat o döneme baktığımızda...İslami organizasyon ve grupların gerçekte orada olduklarını söyleyebiliriz...Bu tür gruplar geçiştirilmiştir çünkü, siz ya Filistinli Marxist bir militansınızdır, ya Filistinli milliyetçi ya da ABD'de bir politikacı veya bir İsraili-herkes modernleşmeden dolayı, dinin eridiğini ve ortadan kaybolacağını bilmeye meyilliydi.,"*²³³

²³² Mısır'daki Müslüman Kardeşler için bkz. Richard P. Mitchell, *The Society of the Muslim Brothers*, USA: Oxford University Press, 1993 [1969].

²³³ John Voll, ve Amjad Atallah, "HAMAS: Past and Present", *The Palestine Center Reports*, No: 258, 12 July, 2006.

Voll'un da işaret ettiği şekilde ve daha sonra anlatılacağı üzere, HAMAS aslında İsrail işgali altındaki topraklarda 1987'de birdenbire ortaya çıkmamıştır. HAMAS hareketi, Filistin halkının tarihsel süreç içinde, kabaca 20. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren, çeşitli şekillere bürünerek süregelen işgale karşı direnişinde farklı bir aşamayı ifade ediyordu. Arkasındaki tarihsel süreçten koparılamayacağı gibi, içinde geliştiği sosyo-ekonomik çerçeveden de bağımsız ele alınamazdı. Bir başka deyişle, HAMAS, hem bir sürekliliği hem de bir dönüşümü içerisinde taşımaktaydı. Bir yandan İslam coğrafyasının çeşitli köşelerine yayılmış olan İhvan-i Muslimin (Müslüman Kardeşler) hareketinden gelen tarihi mirasın sürekliliğini, diğer yandan da Filistin Meselesi'nin ve Filistin toplumunun kendine has özelliklerinin şekillendireceği bir farklılaşmayı beraberinde getiriyordu. Kısacası Müslüman Kardeşler hareketinin Filistin Meselesi içindeki konumunu anlamak HAMAS'ı doğru konumlandırabilmek açısından kaçınılmaz bir gerekliliktir.

1928 yılında Hasan El-Benna tarafından Mısır'da kurulduktan sonra kısa bir süre zarfında Arap Dünyasının çeşitli köşelerine yayılan Müslüman Kardeşler (İhvan-ı Muslimin) hareketi çok geçmeden İngiliz Mandası altında bulunan Filistin topraklarıyla ilgilenmeye başladı. 1935 yılı gibi erken bir tarihte Hasan El-Benna kardeşi Abdurrahman El-Benna'yı Filistin'e gönderdi.²³⁴ 1936-39 yılları arasındaki Büyük Filistin Ayaklanması'ndan itibaren İhvan hareketi Filistin Meselesi içinde önemli bir konuma gelecekti.

İkinci Dünya Savaşı süresince Filistin topraklarında örgütlenen Müslüman Kardeşler Hareketi, 1948 yılında İsrail'in kurulmasından sonra çıkan I. Arap-İsrail Savaşı'na aktif olarak katılmıştır.²³⁵ Bu durum hareketin Filistin topraklarındaki popüleritesini arttırmıştır. Savaşı takip eden yıllarda Filistin topraklarında yükselen hareket, diğer yandan Filistin'in İsrail ve Arap rejimleri arasında paylaşılmasıyla birlikte farklı bir safhaya girmiştir. İhvan'ın Filistin'de örgütlenmesinden itibaren kendisini "Filistin'in kurtarılmasına,, aday ve bu yönüyle "Filistinli,, bir boyut kazanan yapılanma, Filistin'in Arap devletlerinin -Mısır ve Ürdün- egemenliği altına girmesiyle "Filistinli,, özelliğini hatırı sayılır bir biçimde yitirmiştir. Öte yandan Gazza Şeridi ve Batı Şeria'nın birbirinden kop(arıl)masıyla Filistin'in iki yakasındaki İhvan örgütlenmesi farklılaşarak değişik

²³⁴ Ziad Ebu Amr, "HAMAS: A Historical and Political Background.", *Journal of Palestine Studies*, XXII, no. 4, Summer 1993, s. 6.

²³⁵ Öner, a.g.e., s. 160.

yöntemler benimsemişlerdir. Bu farklılaşmanın, günümüzde işgal altındaki topraklarda genelde İslami hareketin, özelde ise HAMAS'ın konumunu etkileyen boyutları olduğunu belirtmek gerekir.

1954'teki yasağa kadar Gazze'deki en büyük halk desteğine sahip örgüt olan İhvan hareketi²³⁶ Gazze Şeridi'nin kendisine bırakıldığı Mısır tarafından kısa süre içinde yasaklanacak ve katı bir biçimde bastırılacaktı. Diğer yandan, Batı Şeria'nın Ürdün denetimine verilmesiyle buradaki İhvan örgütü burada Mısır'a nazaran daha rahat hareket edebilecekti. Filistin'in iki tarafı arasındaki bu farklılaşma, 1967'de bu bölgeler İsrail tarafından işgal edilince iki tarafın da stratejilerine yansiyacaktı. Gazze Şeridi'nde sıkı baskılar altındaki İhvan hareketi, daha gizli, enformal ve militan taktikler benimserken; Batı Şeria'da yasal durumdaki İhvan, kendi siyasal ajandasını sosyal aktivitelerle sınırlandırmıştı.²³⁷ Gazze Şeridi'ndeki bu enformel ve esnek yapılanma İhvan'ı Mısır idaresi sırasında Mısır yönetiminden gelen baskılara karşı dayanıklı kılarken, daha sonraki yıllarda Batı Şeria'ya nazaran Gazze'deki örgütlenmesinin daha geniş bir toplumsal tabana yayılmasına da zemin hazırlamış olacaktı.

1967 yılında İsrail'in Filistin'in tümünü işgal etmesinden sonra İhvan-i Muslimin Hareketi, 1987 yılında başlayan İntifada'ya kadar silahlı direniş yöntemini benimsememiştir. Bu, İhvan mensuplarının işgal altındaki topraklarda hiç çatışmaya girmedeği anlamına gelmemelidir, ancak Batı Şeria ve Gazze'deki İhvan'ın lider kadroları kendi öncelikleri olarak toplumsal dönüşümü ya da toplumdaki İslami bilincin yükseltilmesini benimsemişlerdir. Bu tutum, İhvan'ın işgale karşı mücadele edecek neslin yetiştirilmesiyle ilgilendiği varsayımına dayanır. Açık bir direniş ve mücadele, İsrail'in daha henüz güçsüz iken kendilerini ortadan kaldırmasına zemin hazırlayacaktır.²³⁸

Bu arada 1973 yılında İhvan Gazze'de "İslami Birliğin" (El-Mucemma El-İslami) kurulmasıyla örgütsel bir yapıya tekrar kavuşacaktı. Bu adım daha sonraları HAMAS'ı oluşturacak olan süreçte atılan ilk adımlardan biriydi. Nitekim İslami Birliğin kuruculuğunu ve başkanlığını Şeyh Ahmed Yasin üstlenmiş ve daha sonra HAMAS'ın lider kadrosunu

²³⁶ Ebu Amr, *Batı Şeria ve Gazze'de İslami Direniş: HAMAS ve İslami Cihad*, İstanbul: Ekin Yayınları, 1998, s. 27.

²³⁷ Robinson, *Building A Palestinian State: The Incomplete Revolution*, s. 141-43; Glenn E. Robinson, "HAMAS as Social Movement", *Islamic Activism: A Social Movement Theory Approach* içinde, Wictorowicz, Quintan(ed.), Bloomington, Ind.: Indiana University Pres, 2004, ss. 119-120.

²³⁸ Ebu Amr, a.g.e., ss. 75-6.

oluşturacak Dr. Abdulaziz er-Rantisi, Mahmud ez-Zehar gibi isimler bizzat Birlik içinde yer almışlardır.²³⁹ Mucemna sadece dini hizmetleri yerine getiren bir örgüt olmakla kalmayacak, sosyal aktiviteler onun en önemli boyutlarından birini oluşturacaktı. Böylece daha sonra HAMAS'ın da temellerini oluşturacak bir biçimde, Mucemna kontrolündeki kurumlar -örneğin camiler- yalnızca ibadet mekanları değil aynı zamanda sosyal hizmet veren kurumlar haline dönüşecekti.²⁴⁰

1980'li yıllara gelindiğinde, İhvan'ın işgal altındaki topraklarda belli bir örgütsel yapıya ve güce sahip olduğu görülmektedir. Bunda, 1967 Savaşı ve sonrasında yaşanan iç ve dış gelişmeler etkili olmuştur. 1967 yılında Arap devletlerinin İsrail karşısındaki ağır yenilgisi Arap milliyetçiliğinin zayıflamasına neden olmuş²⁴¹, diğer yandan Kudüs'ün tamamı ilk kez Yahudiler tarafından işgal edilmiş, 1969 yılında ise Mescid-i Aksa kundaklanmıştı. Buna ek olarak 1970'li yıllarda "küresel" bir olgu olarak İslami hareketlerin daha görünür hale gelmesi ve 1979'da İran İslam Devrimi, Filistin coğrafyasında da etkisini hissettirmiştir. Ancak bu dış gelişmelerin yanı sıra, işgal altındaki topraklarda yaşanan değişimler de İhvan hareketinin gelişiminde oldukça önemli etkilerde bulunmuştur. İhvan hareketinin 1973'te Mucemna'yı kurmasıyla birlikte hareketin üyeleri ile işgal altında yaşayan Filistinliler arasındaki doğrudan temas daha da artmıştır. İhvan'ın kurduğu çeşitli hayır ve yardım örgütlenmeleriyle, İsrail işgali altında çok ağır koşullarda yaşayan Filistinliler arasında bir iletişim ağı oluşturması ve onların temel ihtiyaçlarıyla ilgilenip, bu ihtiyaçlara cevap verebilmesi, Filistinliler nezdinde harekete duyulan sempatiyi arttırmıştır.

Diğer yandan, 1970'li yıllardan itibaren İsrail işgal politikalarının giderek sertleşmesi ve İsrail'de başını Likud gibi aşırı sağ ve Şas gibi dini partilerin çektiği hareketlerin yükselişe geçmesi Filistinlilerin İslami bilincinin artmasında etkili olmuştur.²⁴² Ayrıca İhvan liderleri tarafından sıkça dile getirilen, İsrail'in başarılarının altında dine bağlılıklarının yattığı, Arapların ve Filistinlilerin başarısızlığının altında ise İslam'dan ve

²³⁹ Ebu Amr, a.g.e., ss. 39-40.

²⁴⁰ Glenn Robinson, *Building A Palestinian State: The Incomplete Revolution*, Bloomington: Indiana University Press, 1997, s. 137.

²⁴¹ Adeed Dawisha, *Arab Nationalism in the Twentieth Century: From Triumph to Despair*, Princeton, N.J.: Princeton University Press, 2002, özellikle ss. 252-282.

²⁴² Öner, a.g.e., s. 161.

direnış ruhundan uzaklaşmanın bulunduğu yaklaşımları Filistinliler arasında karşılık bulmuştur.²⁴³

İslami eğilimi yansıtan İhvan'ın 1980'li yıllarda yükselmesi, hareket içindeki farklı görüşlerin karşılaşmasını da beraberinde getirdi. İhvan içindeki geleneksel liderliğe karşı, üniversite eğitimi almış, genç ve çoğunlukla mülteci kamplarında yetişmiş bir kadro oluşmaktaydı. İhvan'ın içindeki bu dönüşüm, bir sonraki bölümde tartışılacağı üzere, HAMAS'a giden yolu açacak, diğer yandan Filistin topraklarında İslami hareketlerin silahlı mücadele yöntemini benimsemelerine neden olacaktı.

3.1.2 İşgale Karşı Bir Direniş Hareketi Olarak İntifada ve HAMAS'a Geçiş

“(Sorulması gereken) soru Müslümanların neden isyan ettikleri değil; fakat neden bu ülkelerdeki devletlerin otoriter bir karaktere sahip olduklarıdır.”²⁴⁴

Fred Halliday

Halliday'in yukardaki sorusunda dile getirdiği çerçeveyi Filistin bağlamına oturttuğumuzda bu noktada anlaşılması gereken durumun Filistin direnişinin tarihsel süreç içinde nasıl bir İsrail işgaline karşı gerçekleştiği ve bu direnişin hangi safhalardan geçtiğidir. Dolayısıyla bu bölümde Filistin direnişi açısından çok önemli bir aşamayı ifade eden İntifada ve onunla birlikte yeni bir örgütlenme ile ortaya çıkan HAMAS hareketi üzerinde durulacaktır.

İşgal altındaki topraklardaki İhvan-i Muslimin'in aktif olarak İntifada'ya katılımı ve silahlı mücadele yöntemini benimsemesi hareket için çok önemli bir dönüm noktası anlamına gelmektedir. Nitekim “İslami Direniş Hareketi” (HAMAS) adıyla kurulan yeni örgüt, bundan sonra işgal altındaki topraklarda İhvan'ın yerini alacak ve İslami hareketin en önemli temsilcisi konumuna yükselecektir. HAMAS'ın benimsediği yeni yöntem kadar kendine seçtiği ad da önemli bir dönüşümün göstergesidir. “HAMAS” bir yandan “İslami Direniş Hareketi'nin kısaltması iken; öte yandan Arapça kelime anlamı itibariyle “özel bir dini veya siyasi hedefe erişmek amacıyla birşeyler yapmak, fiiliyata geçmek için can

²⁴³ A.g.e., s. 161.

²⁴⁴ Fred Halliday, “Foreword: Rebellion in the Islamic World”, *Why Muslims Rebel: Repression and Resistance in the Islamic World* içinde, Muhammed M. Hafız, Boulder, Co.: Lynne Rienner Publishers, 2003, s. xii.

atmak”²⁴⁵ anlamına gelmektedir. Örgütün kurucusu ve manevi lideri Seyh Ahmed Yasin 1989’da bu durumu şöyle açıklıyordu:

*“Her hareket belirli aşamalardan geçer. Bir merhaleden diğerine geçiş o hareketi bizzat omuzlayanların kararı tarafından belirlenir. Pratik vakti, İslami hareketin işgale karşı direnişte fiili mücadele dönemine geçtiğini göstermektedir. Mücadele ve katılımın hacmi eldeki mevcut imkanlara dayanmaktadır.”*²⁴⁶

Bu yeni aşamaya geçiş, Müslüman Kardeşler örgütünün Gazze ve Batı Şeria’daki yapılanmasının sosyal ve sınıfsal boyutu incelenerek daha iyi açıklanabilir. Aslında Müslüman Kardeşler içinde yaşanan sosyal dönüşüm, Filistin toplumunun geneline şamil bir dönüşümü ifade etmektedir. 1970’lerin sonu ile 1980’lerin başından itibaren giderek yeni bir yönetici elit doğmaya başlamıştı. Bu yeni elit, üniversite eğitimi almış ancak sosyal köken itibariyle alt-orta sınıfa mensup kişilerdi. Bir yönüyle bu yeni “sınıf” dikey mobilizasyonunu sahip oldukları eğitime borçluydu. Glenn Robinson bu yeni yükselen grubu, Manfred Halpern’den de esinlenerek, “yeni orta sınıf”²⁴⁷ olarak tanımlar. Bu noktada sosyal arkaplan itibariyle örneğin El-Fetih ile HAMAS arasında bir fark yoktur. Robinson’un vurguladığı gibi;

*“Milliyetçi ve İslami kampların kendi içlerinde sınıf farklılıkları vardı, ancak liderlikleri arasında yoktu. Filistin yeni orta sınıfı arasındaki temel ayrılma sınıfsal değil, ideolojik çizgiler etrafındaydı.”*²⁴⁸

Bir başka deyişle 1980’lerden itibaren hem HAMAS hem de El-Fetih içerisinde bu genç, üniversite eğitimi almış ve çoğunlukla mülteci kamplarında yetişmiş yeni “sınıf” içinde buldukları örgütlerde hızlı bir yükselişe geçmiş, bu da örgütlerin hem yapılanmalarında hem de izledikleri stratejilerde değişikliğe gitmesine neden olmuştur. “Siyasal ve sosyal dönüşüm, ikisi birlikte, ancak 1980’lerde yeni karşı elitin yükselmesiyle beraber amaç haline gel(miştir)”²⁴⁹.

²⁴⁵ Kelimenin İngilizce karşılığı olarak “zeal” uygun düşmektedir. Bak., Ebu Amr, “HAMAS: A Historical and Political Background.”, s. 11.

²⁴⁶ Ebu Amr, *Batı Şeria ve Gazze’de İslami Direniş: HAMAS ve İslami Cihad*, ss. 101-102.

²⁴⁷ Glenn E. Robinson, “HAMAS as Social Movement”, *Islamic Activism: A Social Movement Theory Approach* içinde, Wictorowicz, Quintan (ed.), Bloomington, Ind.: Indiana University Pres, 2004, s. 118-119.

²⁴⁸ A.g.m., s. 119.

²⁴⁹ Glenn Robinson, *Building a Palestinian State, the Incomplete Revolution*, Bloomington: Indiana University Press, 1997, s. 2.

Tekrarlanacak olursa benzer gelişmeler 1980’li yıllarda işgal altındaki topraklarda faaliyet gösteren Müslüman Kardeşler örgütünde de yaşandı. 1987 İntifadasına kadar olan dönemde Müslüman Kardeşler daha pasif bir direniş göstererek İsrail işgaline karşı silahlı mücadeleye katılmıyor, öncelikle sosyal bir bilinçlenmeyi hedefliyordu, ancak 1980’lerden itibaren Müslüman Kardeşler saflarına katılan üniversite eğitimi almış yeni “orta sınıf” ile örgütün daha statükocu yaşlı liderliği arasında olaylara bakış konusunda belli bir farklılaşma yaşanmaya başlanmıştı. Temel soru şu idi: Öncelikli olarak İslami bilince sahip bir toplum oluşturup sonra mı işgale direnelim; yoksa önce işgale direnip onu mu ortadan kaldıralım? Giderek ikinci görüşü savunanlar ağır bastı ve 1987 Aralık İntifadası Müslüman Kardeşler içinde çok kritik bir kararın alınmasına zemin hazırladı. Hipotetik bir biçimde ileri sürülebilir ki, eğer 1987 yılında Filistin halk İntifadası başlamamış olsaydı, Müslüman Kardeşler örgütü belki de aktif bir silahlı direnişe katılmayacaktı. Burada söylenmek istenen İntifada’nın HAMAS’ın kuruluşunda varoluşsal bir öneme sahip olduğudur. Diğer yandan Gazze’deki Müslüman Kardeşler yönetiminin böyle bir karar almasında “eğer İntifada’ya katılmıyorsa örgütün ciddi bir biçimde itibar kaybedeceği” düşüncesi çok önemli bir rol oynamıştı. HAMAS’ın kuruluşu tabii ki Müslüman Kardeşler’le bir kopuşu temsil etmiyordu, ancak “yeni bir isim ve misyonla yeniden organizasyonu”²⁵⁰ anlamına gelmekteydi.

Daha önceki bölümde de değinildiği gibi, Gazze ve Batı Şeria arasında İslami hareketlerin gücü açısından belli bir fark mevcuttu. HAMAS, her ne kadar daha sonra Batı Şeria’da da güçlense de, başından itibaren “Gazzeli” idi. Çünkü yukarıda bahsedilen yaşlı geleneksel elit Ürdün’le olan yakın ilişkilerinden dolayı Batı Şeria’daydı.²⁵¹ Dolayısıyla Batı Şeria’yla kıyaslandığında Gazze’deki kadrolar daha genç, dinamik, üniversite eğitimi almış ve geleneksel elite göre daha alt kesime mensup, mülteci kamplarında yetişmiş insanlardan müteşekkildi. Bir başka deyişle, HAMAS hareketi kurulduğu günden itibaren Gazze Şeridi’nde Batı Şeria’ya oranla daha güçlü bir zemine sahip olacaktı. Gazze’deki HAMAS kadrolarının yerel halkla daha yakın sınıfsal konuma sahip olmaları ve “kaybedecek birşeyleri bulunmamaları” da onları Batı Şeria’daki kadrolardan bir nebze farklılaştırıyordu.

²⁵⁰ Robinson, “HAMAS as Social Movement”, s. 123.

²⁵¹ Robinson, *Building a Palestinian State, the Incomplete Revolution*, s. 150.

HAMAS 18 Ağustos 1988'te felsefesini ve ideolojisini açıkladığı bir bildiri yayınlamıştır. Bu belge HAMAS'ın bir nevi siyasi programı niteliğini taşımaktadır. Bu bildiride şöyle denmektedir :

«HAMAS hareketi Filistin İhvan-ı Muslimin'in ve onun da bağlı bulunduğu ana örgütün bir koludur...HAMAS hareketi Filistinli ve seçkin bir harekettir »²⁵²

Burada HAMAS bir yandan İhvan'la bağını vurgularken diğer yandan «Filistinli» bir hareket olduğunu öne çıkarmaktadır. Bu da HAMAS'ın bundan böyle Filistin davasını aktif olarak sahipleneceğini göstermektedir. Bildiride HAMAS'ın «Filistinli» kimliğinin İslami boyutuna vurgu yapması dikkat çekicidir. HAMAS bu şekilde «Filistin ulusal hareketi ve siyasal İslam arasındaki bir sentezin kristalleşmesini temsil etmektedir.»²⁵³ Aynı bildiriye göre “HAMAS'ın ulusal bir hareket olması da onun dininin bir parçasıdır”²⁵⁴.

Aslında İntifada süreci, bir yönüyle «HAMAS'ın ulusallaştığı»²⁵⁵ bir süreçtir. İlk İntifada sonrasında HAMAS her yönüyle bir İslami ulusal direniş hareketine dönüşmüştür. Nitekim HAMAS, 18 Ağustos 1988'de yayınladığı Şart'ta Filistin Meselesi'nin birbiriyle ilişkili üç ayrı boyutuna vurgu yapmaktadır. Bu boyutlar: İslami boyut, Arap boyutu ve Filistin boyutudur.²⁵⁶ Henüz kuruluş aşamasında HAMAS'ın İslami boyutun yanında “milli” boyuta da vurgu yapması dikkate değerdir. HAMAS'tan yola çıkarak İslami ve milliyetçi hareketler arasındaki ilişkiyi değerlendiren Ahmed Rashad da bu iki eğilim arasındaki farkın geçmişte bilinçli bir biçimde abartıldığını ileri sürmektedir.²⁵⁷

HAMAS, İntifada'ya katıldığını açıkladığı günden²⁵⁸ Oslo Süreci'ne giden yolda müzakereler başlayıncaya değin, İntifada süresince çok önemli bir pozisyona sahip olmuştur. HAMAS İntifada'nın devam etmesinde oynadığı rolle FKÖ'ye karşı ciddi bir alternatif siyasal hareket olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. İntifada süresince dışarda

²⁵² Aktaran Ebu Amr, a.g.e., s. 124, HAMAS misaki, Filistin, 18 Ağustos 1988, s. 5'ten.

²⁵³ John Voll, ve Amjad Atallah, “HAMAS: Past and Present”, *The Palestine Center Reports*, No: 258, 12 July, 2006.

²⁵⁴ Aktaran, Ebu Amr, a.g.e., s. 125, HAMAS misaki, ss. 14-5'ten.

²⁵⁵ Robinson, *Building a Palestinian State, the Incomplete Revolution*, s. 161.

²⁵⁶ Aktaran Ebu Amr, “HAMAS: A Historical and Political Background.”, s. 12, HAMAS Şartı Madde 14'ten.

²⁵⁷ Aktaran Musa K. Budeiri, “The Nationalist Dimension of Islamic Movements in Palestinian Politics”, *Journal of Palestine Studies*, Vol. 24, No. 3, Spring 1995, s. 95; ayrıca bkz. Ahmad Rashad, “HAMAS: Palestinian Politics with an Islamic Hue”, *Occasional Paper Series*, No. 2, Springfield: United Association for Studies and Research, December 1993.

²⁵⁸ İntifadanın başlamasından yaklaşık bir hafta sonra HAMAS tam anlamıyla İntifada'ya katıldığını açıklamıştır.

Tunus'ta bulunan FKÖ yönetimine karşın HAMAS liderleri işgal altındaki topraklarda Filistinlilerin arasında onlarla birlikte yaşamışlardır.

HAMAS, İntifada sırasında Filistin halkını diğer örgütlerden bağımsız bir biçimde mobilize edebilme yeteneğine kavuşmuştur. Bu durum, bir sosyal hareket ya da direniş hareketi açısından çok önemlidir. Nitekim HAMAS İntifada boyunca defalarca Filistin halkını tek başına boykota çağırdı ve bu boykot çağrıları Filistinlilerce destek gördü. Bu FKÖ ve onun etkinliğini sarsacak bir gelişmeydi. Ebu Amr'a göre bu durum ;

«...İntifada'nın, İntifada'dan önce mevcut olan güç dengesini açık bir biçimde alt üst ettiğini gösteriyordu. Böylece İslami hareket görmezlikten gelinemeyecek esaslı bir taraf haline gelmişti. İslami hareket işgal altındaki topraklarda diğer ulusal gruplarla Filistin halkının liderliğini ele geçirme ve hakimiyet kurma hususunda rekabet eder konuma gelmeyi başardı. »²⁵⁹

HAMAS, başından itibaren FKÖ'nün İntifada'yı koordine etmek amacıyla oluşturduğu İntifada Ulusal Birleşik Komutanlığı'na (UBK) katılmadı. Öncelikli olarak, UBK, FKÖ'nün Tunus'taki yönetimine ve kararlarına tabiydi. İkincisi ise FKÖ ve dolayısıyla UBK, direnişten ziyade, müzakereleri daha çok önemsiyordu.²⁶⁰ HAMAS'ın bu nedenlerden dolayı bağımsız hareket etmeyi tercih etmesi, ona İntifada sırasında da Filistinli kitlelerle temasında belli bir esneklik kazandırdı.

HAMAS, İntifada sürerken, ABD ve İsrail'in şartlarını belirleyeceği bir müzakere ortamına her defasında karşı çıkmış, ve bundan dolayı yayınladığı çeşitli bildirimlerle FKÖ'yü uyarmıştır. FKÖ, özellikle Kasım 1988'den itibaren sunduğu «barış planı»²⁶¹ çerçevesinde uzlaşma aramaya başlamıştır. HAMAS'ın müzakereler konusunda öne sürdüğü şart ise, öncelikle İsrail işgalinin kalkmasıydı. Örneğin, 1989 Nisan'ında İsrail Başbakanı İzak Şamir'in işgal altındaki topraklarda seçim yapılması çağrısını, İntifada'yı ortadan kaldırmaya ve işgali meşrulaştırmaya dönük bir yaklaşım olarak nitelendiren HAMAS yayınladığı bir bildiride şöyle diyordu:

²⁵⁹ Ebu Amr, a.g.m., s. 111.

²⁶⁰ Litvak, a.g.m., s. 184.

²⁶¹ Bu tarihlerde Cezayir'de toplanan FKÖ'nün bir nevi parlamentosu sayılan Filistin Ulusal Konseyi BM kararlarına dayanan ve iki devletli bir çözüm planı sunmuş; bunun için müzakere arayışlarına girmişti; bkz. Ebu Amr, a.g.e., ss. 115-17.

«Düşman bize ancak kuvvet kullandığımız zaman taviz veriyor. Biz halkımızı hilekar düşmanın planladığı oyunlar karşısında uyanık olmaya çağırıyoruz. Sloganımız «İşgal ortadan kalkmadıkça Rabin ve Şamir planına hayır!» olsun.»²⁶²

Aynı tarihlere denk düşen bir başka bildiri ise HAMAS, İsrail ve ABD ile müzakere yolları arayan FKÖ'yü, «...Amerika'nın sürekli tek taraftan tedrici taviz politikasına dayalı siyasetine ortak olunmaması noktasında...»²⁶³ uyarılmaktadır. HAMAS'ın işgal devam ettikçe İsrail ile hiçbir müzakereye yanaşmaması ve İntifada'yı sürdürmedeki kararlılığı işgal altındaki topraklarda harekete karşı hissedilen sempatiyi güçlendirmiştir.

HAMAS, 1991 yılındaki Madrid Konferansı öncesi FKÖ'nün «barış inisiyatifine»²⁶⁴ ve İsrail ile müzakerelere karşı çıkışına şu şekilde açıklık getirmektedir:

«...Bu konferansın en önemli amacı, mağdur olan Filistin halkını, saldırgan Siyonist oluşumun hakkını tanımaya, ve Filistin varlığını, kutsal topraklarını ve özgürlük ve bağımsızlık hakkını ellerinden almaya ikna etmektir....HAMAS tavizler zincirini durdurmaya çalıştı ve bunun tehlikeleri konusunda FKÖ yönetimini uyardı...HAMAS, eğer seçimle oluşturulur ve örgütler gerçek ağırlığına göre temsil edilirlerse, Filistin Ulusal Konseyi'ne katılma istekliliğini de açıkladı...Biz çok açık bir biçimde ilan ediyoruz ki, şimdiki yapısıyla Filistin Ulusal Konseyi işgale ve onun baskı aracına karşı kanlı bir mücadele veren bütün etkili güçleri temsil etmemektedir. Dolayısıyla Filistin Ulusal Konseyi, Filistin halkını temsilen bir karar almaya yeterli ve yetkili değildir...»²⁶⁵

Ancak bu karşı çıkışlar FKÖ'nün İsrail'le 1993'te Oslo İlkeler Deklerasyonu'nu imzalamasını engellemeyecek ve Oslo Süreci ile birlikte gerek Filistin Meselesi, gerekse HAMAS yeni ve zorlu bir sürece girecekti.

²⁶² Aktaran Ebu Amr, a.g.e., s. 117, HAMAS'ın 40 no'lu bildirisinden, 17 Nisan 1989.

²⁶³ Aynı yer, HAMAS, 39 No'lu bildiri, 5 Nisan 1989.

²⁶⁴ Bak. Dipnot 195. Bu plana HAMAS'ın yanı sıra Marksist Filistin Halk Kurtuluş Cephesi ve Demokratik Filistin Halkın Kurtuluşu Cephesi'nin bir kanadı ile İslami Cihad da karşı çıkmışlardır.

²⁶⁵ Robinson, *Building a Palestinian State, the Incomplete Revolution*, s. 165-166.

3.1.2 OSLO SÜRECİ ve SONRASINDA HAMAS

Oslo Süreci (1993-2000) başladığında, HAMAS İntifada sırasında gerçekleştirdiği örgütlenme, direniş ve Filistin halkına sağladığı sosyal hizmetlerle²⁶⁶ Filistin siyasi yaşamının önemli bir unsuru haline gelmişti. Kendi varlığını İsrail işgaline karşı direniş borçlu olan bir örgüt için yapılabilecek olası bir barış çeşitli çelişkileri de beraberinde getirecekti. FKÖ ve İsrail'in 1993'te Oslo İlkeler Deklerasyonu'nu imzalamasıyla başlayan ve 2000'e kadar sürecek olan dönem, HAMAS için yukarıda bahsedilen türden çelişkileri içinde barındıran bir dönem olacaktı. 1987'de başlayan I. İntifada'yı HAMAS'ı var kılan bir başlangıç olarak düşünürsek, Oslo yılları da HAMAS'ın Filistin'de kalıcı bir siyasi aktör haline dönüşüp dönüşmeyeceğini belirleyen yıllar olacaktı.

3.2.1 Oslo Süreci ve HAMAS

HAMAS daha İntifada sürmekte iken beliren müzakere olasılığına karşı kullandığı söylemde İsrail'le müzakere etmeyi sert bir biçimde reddetmişti.²⁶⁷ Ancak bilhassa 1991'den itibaren müzakereler başladıktan sonra Filistinlilerin olası bir barış seçeneğini kuvvetli bir biçimde desteklemeleri HAMAS'ın da bu konudaki tutumunu yeniden gözden geçirmesine sebep olacaktı. El-Fetih'ten sonra Filistin toplumu içine nüfuz etmeyi başarabilmiş örgütlerden biri olan HAMAS'ın, Filistinlilerin Oslo Süreci'ne karşı takındıkları bu olumlu tavırdan etkilenmemesi düşünülemezdi. Nitekim HAMAS da bu süreçte bir nevi "bekle ve gör" taktiği uygulayarak "pragmatik ve rasyonel" davranacaktı.

Aslında Oslo Süreci yılları boyunca HAMAS'ın takip ettiği çok ince bir strateji onun Oslo'nun iflasından sonraki başarısına da ışık tutabilecek mahiyettedir. Daha resmi olarak HAMAS'ın kurulduğu yıl olan 1988 gibi erken bir tarihte, Şeyh Ahmed Yasin bir mülakatta;

"İsrail'in önce Filistin halkının kendi kaderini tayin etme hakkını kabul etmesi gerekir, sonra her durumun kendine has söylenecek şeyleri vardır",²⁶⁸ diyerek İsrail'le görüşmelere açık kapı bırakmaktadır.

²⁶⁶ HAMAS'ın örgütlenmesi ve sosyal hizmet ağları ile ilgili analizler için bkz. ss. 78-94.

²⁶⁷ Bkz. ss. 64-66.

²⁶⁸ Aktaran Ebu Amr, *Batı Şeria ve Gazze'de İslami Direniş: HAMAS ve İslami Cihad*, ss. 65-66.

Diğer yandan aynı yıl HAMAS'ın önde gelen isimlerinden ve 2006 seçimlerinden sonra Filistin Dışişleri Bakanı olacak olan Mahmud Zahar da;

*“Uluslararası konferansın gözden geçirilmesi ve üzerinde İslami açıdan düşünülmesi gerekmektedir.”*²⁶⁹ demektedir.

HAMAS 1990'lı yıllarda bir yandan İsrail ile görüşmelere ve “Barış Sürecine” karşı çıkarken diğer yandan süreci götüren FKÖ ile çatışmamaya özen gösteriyor ve bazen esnek mesajlar veriyordu. Bu esneklik HAMAS'ın Filistin politikasında elini güçlendiren önemli avantajlardan birisiydi. Şeyh Yasin, Oslo Anlaşması Eylül 1993'te imzalandıktan kısa bir süre sonra, Kasım 1993'te hapisneden yazdığı açık mektupta, İsrail'in BM'nin de kabul etmiş olduğu işgal edilmiş Filistin topraklarından çekilmesi karşılığında 10 hatta 20 yıllık bir ateşkes öneriyordu.²⁷⁰ Öte yandan Şeyh Yasin bu sürece “mümkün olan her türlü sivil araçlarla”²⁷¹ direnilmesini öğütliyordu. Bunun yanısıra işgal altındaki topraklardaki önde gelen Müslüman düşünürlerden Bessam Carrar FKÖ'ye dönük olarak şunları söylüyordu:

*“...İslamcılar FKÖ'nün korunmasında ısrarcı oldular. FKÖ uzun bir mücadele tarihine ve bundan dolayı Filistinlilerin gözünde meşruluğa sahip, ayrıca şu anda ona gerçek bir alternatif de yok. Dolayısıyla FKÖ'yü bir köşeye atmak Filistinli İslamcılar dahil, Filistin'in yararına olmayacaktır.”*²⁷²

HAMAS tarafından daha sonra defalarca dile getirilecek olan “şartlı barış” önerisi uluslararası hukukun kurallarına uygun bir öneriydi. Bir başka deyişle başta 242, 338 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararları olmak üzere herhangi bir kalıcı barışın tesisi için İsrail'in 1967 yılından beri işgal altında tuttuğu tüm Filistin topraklarından -Batı Şeria, Doğu Kudüs ve Gazze Şeridi- çekilmesi hukuki ve ahlaki bir zorunluluktu. Dolayısıyla aslında HAMAS bu teklifleri öne sürerken çok ince bir taktikle bir yandan FKÖ ile İsrail arasında yapılan müzakerelere karşı çıkarken; diğer yandan de facto olarak BM'nin kararlarını kabul ederek aslında iki devletli bir çözüme yeşil ışık yakıyordu.

²⁶⁹ A.g.e., s. 66.

²⁷⁰ Wendy Kristiansen, “Challenge and Counterchallenge: HAMAS's Response to Oslo”, *Journal of Palestine Studies*, Vol. 28, No. 3, Spring 1999, ss. 22-23.

²⁷¹ A.g.m., s. 23.

²⁷² Bassam Jarrar, “The Islamist Movement and the Palestinian Authority”, *Political Islam: Essays from Middle East Report* içinde, Joel Beinin, ve Joe Stork (eds.), Berkeley, Los Angeles: University of California Press, 1997, s. 338.

HAMAS'ın önde gelen isimlerinden Mahmud Zahar'ın²⁷³ 1 Haziran 1988'de o dönemin İsrail Savunma Bakanı ile yaptığı görüşmeden sonra sunduğu çözüm önerisi yukarda söylenenleri doğrular niteliktedir:

“Birinci aşama: Hazırlık aşaması;

İsrail'in işgal altındaki topraklardan çekilmesi ve bütün mahkumların serbest bırakılması, hakların iade edilmesi, sonra da birkaç ay içinde fiili çekilme.

İşgal altındaki toprakların BM, AB, Arap Birliği ya da Afrika Birliği gibi tarafsız örgütlere emanet edilmesi.

İkinci Aşama: Bütün tarafların razı olacağı şekilde, Filistin halkına, İsrail'in bu konuda herhangi bir müdahale hakkı olmadan kendi temsilcilerini seçme hakkının verilmesi. Ancak Filistin halkı kendi temsilcilerinin seçiminde İsrail'e de bir hak verirse (o zaman müdahale edebilir.)

Üçüncü olarak: Nihai çözüm aşaması. Bu aşama ilişkilerin doğasını belirlemek için taraflar arasında görüşmeler yoluyla gerçekleşir.”²⁷⁴

Oslo yılları boyunca HAMAS'ın FKÖ'nün İsrail ile yürüttüğü müzakerelere, müzakerelerin yapılış tarzına ve anlaşmaların içeriğine dönük yaptığı sert eleştiriler, bu süreçte HAMAS-FKÖ ilişkilerini ciddi bir biçimde gerginleştirdi. Oslo Süreci ile beraber ortaya çıkan ve Yaser Arafat'ın temsil ettiği Filistin Özerk Yönetimi, İsrail'in “Barış Yılları” boyunca yaptığı dayatmalarla yüzlerce HAMAS üyesini tutuklayıp Filistin hapisanelerine koydu. Filistin Özerk Yönetimi'nin giderek otoriter bir hal alması ve İsrail'in bir güvenlik birimine dönüşmesiyle birlikte HAMAS'la yaşadığı gerilim zaman zaman sokak çatışmalarına dönüştü. Ancak en azından izlenen strateji düzeyinde HAMAS yönetiminin bu konudaki tavrı Oslo Süreci boyunca netti. HAMAS liderleri bir iç çatışmaya gidecek bir zeminin oluşmaması konusunda azami dikkati gösteriyorlardı.

Şeyh Ahmed Yasin 1997 yılında ise Filistin Yönetimi ile ilişkiler konusunda şöyle diyordu:

“Biz bir milletiz. Aynı amaç için savaşıyoruz, düşmanımız bir ve ortak; bundan dolayı birleşmekten başka seçeneğimiz yok.”²⁷⁵

HAMAS'ın Filistin Yönetimi'ni “ne resmi tanıma ne de tamamen reddetme”²⁷⁶ politikası yine hareketin gerçekçi yaklaşımını yansıtan bir noktadır.

²⁷³ Mahmud Zahar, 2006 seçimlerinden sonra kurulan Filistin hükümetinde Dışişleri Bakanlığı yapmaktadır.

²⁷⁴ Ebu Amr, *Batt Şeria ve Gazze'de İslami Direniş: HAMAS ve İslami Cihad*, ss. 120-121.

²⁷⁵ Kristianasen, “Challenge and Counterchallenge: HAMAS's Response to Oslo”, s. 31.

Yukarda anlatılanlar HAMAS'ın aslında Oslo Süreci'ne taraftar olduğu anlamına gelmemektedir. HAMAS hareketi bu süreci, İsrail'in tek taraflı dayatmalarıyla işleyen ve sonunda İsrail'in Filistinliler üzerindeki egemenliğini kalıcılaştıracak bir süreç olarak görüyordu. Nitekim Kristianasen'e göre; HAMAS'ın yıllar boyunca sağladığı toplumsal desteği arttıran olgu, hareketin Filistinlilerin Oslo'ya direnişini yansıtan muhalif tavrıydı.²⁷⁷ HAMAS'ın Oslo yılları boyunca izlediği yaklaşım ve Oslo Süreci'ni reddetmesi, literatürde de hakim olduğu gibi, hareketin kör ve irrasyonel bir biçimde barışı reddetmesinden değil, Oslo'nun üzerine kurulduğu temel zeminin baştan itibaren "hegemonik bir barışın"²⁷⁸ hazırlayıcısı olduğuna inanmasındandır. Nitekim Oslo yılları boyunca bir yandan yasadışı Yahudi yerleşim yerlerinin sayısı giderek artmış diğer yandan sadece bu yerleşimcilerin kullanabildiği, yerleşimleri İsrail'e doğrudan bağlayan yollar inşa edilmiş ve böylece Apartheid rejiminin en temel karakteristiklerinden biri olan Filistinlilerin tecrit edilmesi hızlanmıştır.

Buna karşın HAMAS bu süreçte Filistin Yönetimi (FY) ile bir uzlaşmaya varmaya çalışmıştır. HAMAS'ın o dönemde siyasi büro şefi olan Musa Ebu Marzuk 1997'de konuyla ilgili olarak şunları söylüyordu:

*"HAMAS'ın şimdi istediği şey Filistin Yönetimi ile bir diyalogtur ki; böylece Filistinliler arasında bir barış olabilsin. Eğer HAMAS şu an İsrail ile (doğrudan) konuşursa Filistinliler iki ağızla konuşuyor olacaklardır. Hayır, Filistin Yönetimi İsrail ile konuşacaktır. Biz onlara duruma göre tavsiyelerde bulunacağız. HAMAS FY ile müzakere etmek istemektedir... HAMAS ve FY konuşmalıdır ki, birlikte Filistinliler arasındaki sorunları çözebilirler..."*²⁷⁹

HAMAS, Oslo yılları boyunca "esnek" bir strateji izleyerek Filistinlilerin barışa olan umutlarından ayrı düşmemeye özen göstermiştir. Yukarda da anlatılan strateji ile uyumlu bir biçimde Oslo'yu farklı bir yoruma tabi tutmuştur:

"...HAMAS, ideolojik inanırlığından taviz vermeden, siyasal bir esnekliğe ulaşabilmiştir. Geçici bir çözüme kendini adapte ederek İsrail'i tanımadan 1993'te başlayan Oslo Sürecine kendini

²⁷⁶ Shaul Mishal, "The Pragmatic Dimension of the Palestinian HAMAS: A Network Perspective", *Armed Forces & Society*, Vol. 29, No. 4, Summer 2003, s. 579.

²⁷⁷ Kristianasen, a.g.m., s. 33.

²⁷⁸ Glenn Robinson, "Güçlünün Barışı", *Yeni İntifada: İsrail'in Apartheid Politikasına Direnmek* içinde, Roana Carey (der.), İstanbul: Everest, 2002, ss. 177-183. Robinson'a göre bu kavram sanılanın aksine "normatif" değil, "analiktir" ve Oslo Süreci'ni özetlemektedir. Robinson bu kavramla temel parametrelerini ABD ve İsrail'in belirlediği bir "barış sürecini" kastetmektedir.

²⁷⁹ Roger Gaess, "Interview with Mousa Abu Marzook", *Middle East Policy*, Vol. 5, No. 2, May 1997, s. 121.

hazırlamıştı. Savaş halini sona erdirmeden ya da nihai amaçlarını bırakmadan, Gazze Şeridi ve Batı Şeria'da bir Filistin devleti kurulmasına da; silahlı mücadeleyi bırakmadan kendini kısıtlamaya da hazırlanmıştı."²⁸⁰

Bir başka deyişle, HAMAS'ın Oslo yılları boyunca izlediği direnişin ve mücadelenin seyri siyasi ve toplumsal koşullara göre değişiklik gösterdi. Eğer toplum kesimleri barış konusunda umutlu iseler HAMAS silahlı mücadelenin dozunu düşürdü ya da tamamen durdurdu. 1998, 1999 ve 2000 yıllarında HAMAS neredeyse hiç "şehadet eylemi" yapmamıştı.²⁸¹ Bu yıllarda HAMAS'ın önceki yıllara oranla daha fazla sosyal yönüne vurgu yaptığı görülmektedir. Sara Roy'a göre;

"Sosyal /kültürel olana doğru bir kayışla eş zamanlı olarak belirli kavram ve fikirlerde de bir dönüşüm yaşanmaktaydı. Özellikle İslami ve İslamcı kurumların seküler rakipleriyle birlikte bulunabilecekleri bir sivil toplum anlayışı kabul görmekteydi."²⁸²

Dolayısıyla HAMAS hareketi, kendini var eden toplumsal koşulların analizini yaparak ona göre kendi pozisyonunu da esnetebilmektedir. Nitekim 2000'e gelinip Filistin toplumu arasında Oslo Süreci'nin iflas ettiği anlaşılınca HAMAS hareketi hem süreç boyunca takındığı esnek yaklaşımdan dolayı, ama diğer yandan da FKÖ'nün İsrail ile yaptığı anlaşmalara karşı çıkmasından dolayı Filistin siyaseti içerisinde oldukça güçlü bir yer edinmişti.

3.2.2 El-Aksa İntifadası (II. İntifada) ve HAMAS

«İsrail'deki Yahudilerin tamamı Müslüman olsalar, onlar topraklarımızı işgal ettikleri müddetçe yine onlara karşı mücadele edeceğiz.»

Muhammed Hüseyin Fadlallah²⁸³

«Napalm bombalarıyla yaralanmış Vietnamlı kadının korkunç fotoğrafı, Salvador'da ırzlarına geçilmiş rahibelerin mezarları, ve Nikaragua'da öldürülen gazetecinin fotoğrafları şiddetin

²⁸⁰ Mishal, "The Pragmatic Dimension of the Palestinian HAMAS: A Network Perspective", *Armed Forces & Society*, Vol. 29, No. 4, Summer 2003, s. 576.

²⁸¹ Hroub, "HAMAS after Shaykh Yasin and Rantisi", s. 23.

²⁸² Sara Roy, "Religious Nationalism and the Palestinian-Israeli Conflict: Examining HAMAS and the Possibility of Reform", *Chicago Journal of International Law*, Vol. 5, No.1, Summer 2004, s. 256.

²⁸³ Lübnan'daki Hizbullah örgütünün manevi önderi, aktaran Sefer Turan, *Mazlum-der Semineri*, 11 Kasım 2006, İstanbul.

anlamsız bir düzeye eriştiğine işaret etmektedir. Gazze’de babasının kollarında öldürülen Muhammed Durra’nın görüntüsü de aynı anlamı taşımaktadır».²⁸⁴

Marwan Bishara

Amira Hass, El-Aksa İntifadası sırasında Filistin toplumunun ve siyasetinin içinde bulunduğu durumu şöyle özetlemektedir :

«Filistinlinin hayatı bugünlerde iki merkezi ancak olumsuz olgusal gerçeklikle anlatılabilir. Biri, Oslo sürecinin başarısızlığından ve üç yıllık kan ve yıkımdan sonra, Filistin halkı, kendilerinin özgür bir hayat sürebilecekleri ve ulusal ve insani haklarının gözetileceği bir barışla İsrail’in ilgilendiğine inanmamaktadır.

İkinci olgu ise Filistin Yönetimi’nin yozlaşmış ve keyfi hükümet etme biçimidir...Filistin Yönetimi görevlilerinin villalarıyla HAMAS liderlerinin mütevazı evlerini karşılaştırmak yeterlidir; ya da kıdemli yöneticilerin çocuklarının denizaşırı ülkelerdeki okullara tehlikeden uzak bir biçimde gidebildikleri hakkındaki söylentiler...Yine Oslo sürecinde Filistin Yönetimi’nin propagandasını yaptığı illüzyonlara karşı HAMAS’ın uyarılarını hatırlamak da yeterlidir».²⁸⁵

El-Aksa İntifadası (II. İntifada) 28 Eylül 2000’de dönemin İsrail muhalefet partisi Likud lideri Ariel Şaron’un Harem-üş Şerif’te gerçekleştirdiği provakatif gövde gösterisinden sonra başladığında²⁸⁶, HAMAS’ın Filistin’deki konumu Amira Hass’ın yukarda çizdiği bağlam içerisinde değerlendirilmelidir.

El-Aksa İntifadası ile İsrail işgalinin Oslo yılları boyunca kalıcılaşarak sürmesi arasında doğrudan bir bağ kurmak mümkün görünmektedir. İntifadanın birinci yılı dolarken 29 Eylül 2001’de Şeyh Ahmed Yasin, İkinci İntifada’nın arkasındaki amacın, işgalin sona ermesi ve İsrail’in 1967 yılında savaşta işgal ettiği topraklarda -Batı Şeria, Doğu Kudüs, Gazze Şeridi- bir Filistin devleti kurulması olduğunu söylemektedir.²⁸⁷

HAMAS, Oslo Süreci boyunca imzalanan anlaşmaların bir Filistin devletini doğurmayacağını aksine İsrail işgalini kalıcılaştıracağını savunmuştu. Bir başka deyişle HAMAS’a göre Oslo Süreci, Filistinlilerin I. İntifada ile başlayan direnişini kırmak ve ortadan kaldırmak üzere tasarlanmıştı. Oysa HAMAS yönetimi işgale karşı mümkün olan her yolla direnmeyi savunmaktaydı. 2000 yılına gelindiğinde müzakerelerin Filistin

²⁸⁴ Marwan Bishara, *Filistin/ İsrail: Barış veya İrkçılık*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2003, s. 37-8.

²⁸⁵ Amira Hass, “The Pressure Worked- In the Opposite Direction”, Ha’aretz, Haziran 25, 2003.

²⁸⁶ Bkz. bu tezde s. 30.

²⁸⁷ Mishal, “The Pragmatic Dimension of the Palestinian HAMAS: A Network Perspective”, s. 578.

halkının kurtuluşuna giden bir yol olmadığı inancı Filistinlilerin büyük çoğunluğu tarafından paylaşılmaktaydı. Öte yandan İsrail mümkün olan her yöntemle her geçen gün işgali kalıcılaştırıyor, yasadışı Yahudi yerleşim yerlerinin sayısı günden güne artıyordu.

Böyle bir süreç sonunda başlayan El-Aksa İntifadası'nda HAMAS İsrail işgalini sona erdirmek için silahlı direniş de dahil olmak üzere her türlü mücadele yöntemini savunacaktı. Hareketin II. İntifada'nın bilhassa ilk dört yılı boyunca (2000-2004) aldığı bu pozisyon onu iktidarda bulunan El-Fetih örgütünden ayıracaktı. Direnişin ilk başladığı sırada direnişe destek verecek olan Filistin Yönetimi daha sonra müzakerelere dönülmesi için direnişin ve çatışmaların sona ermesini savunacaktı.

HAMAS'ın El-Aksa İntifadası'nda takip ettiği «direniş politikası», El-Fetih'in «müzakere politikasına» karşı, HAMAS hareketine önemli açılımlar sağladı. Öncelikle, direniş yöntemi ulusal bir gündem olarak güçlendi. Öte yandan Arap ve İslam dünyasının desteği arttı ve Filistinlilerin HAMAS'a verdiği destek daha önce görülmemiş biçimde yükseldi.²⁸⁸ Hroub'a göre ;

«HAMAS'ı hedef alan her bir yeni öldürme, tutuklama ya da kurumsal baskıyla birlikte, HAMAS'ın toplumsal meşruiyeti büyüdü. İsrail'in, ABD'nin ve Filistin Yönetimi'nin bile karşı karşıya kaldığı ikilem hareketin Filistin toplumu içine derin bir şekilde kök salmış olduğuydu.»²⁸⁹

El-Aksa İntifadası devam ederken meydana gelen 11 Eylül 2001 saldırıları²⁹⁰ ve arkasından başta ABD olmak üzere dünyada yükselen «teröre karşı savaş» politikaları HAMAS'ı ve genel olarak da tüm Filistinlileri derinden etkiledi. Saldırıların hemen ardından İsrail Başbakanı Ariel Şaron, Filistinlilerin direnişini «teröre», HAMAS'ı da El-Kaide'ye benzeterek kendi «teröre karşı savaşını» başlattı. HAMAS'ın birçok üst düzey yöneticisi bu yıllarda İsrail tarafından öldürülecekti. 21 Ağustos 2003'te HAMAS'ın en ılımlı isimlerinden İsmail Ebu Şanab, 2004 yılı Mart ve Nisan aylarında ise hareketin en tepesindeki iki isim art arda katledilecekti: Şeyh Ahmed Yasin ve onun yerine geçen Dr. Abdülaziz Rantisi. Ancak sayı bu kadarla sınırlı değildi:

²⁸⁸ Khaled Hroub, "HAMAS after Shaykh Yasin and Rantisi", *Journal of Palestine Studies*, Vol. 33, No. 4, Summer 2004, s. 21.

²⁸⁹ A.g.e., s. 22.

²⁹⁰ 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'nde bulunan Dünya Ticaret Merkezi'ne ve ABD Savunma Bakanlığı'na (Pentagon) dönük olarak uçaklarla gerçekleştirilen terör eylemleri Dünya Ticaret Merkezi'nin yıkılmasına neden olmuş ve üç bine yakın kişi bu saldırılarda hayatını kaybetmişti.

2001'in ortalarından beri "320'nin üzerinde HAMAS üyesine suikast düzenlendi. Bütün intifada süresini düşündüğümüzde, HAMAS sadece suikastlarda haftada 2 üyesini kaybetti. Düşük veya orta düzey üyelere, askeri veya siyasi üst düzey kadrolarına kadar...",²⁹¹

Öte yandan El-Aksa İntifadası boyunca İsrail'in suikastlerinin devam etmesi sonucu HAMAS'ın başına daha genç, yeni bir kuşak geçti. Bu yeni kadro, işgal altında doğmuş, Gazze ya da Batı Şeria'daki Filistin üniversitelerinde okumuş ve İsrail işgalinin baskı araçlarına hayatları boyunca maruz kalmışlardı. HAMAS'ın eski kurucu kuşağı gibi çalışmak veya okumak için yurtdışında bulunmamışlardı.²⁹² Milton-Edwards'a göre bu kuşak;

"...yerel, bölgesel ve uluslararası siyasal sisteme dair ciddi ve sağlam bir kavrayışa sahipti ve dünya meseleleri ve onların Filistin İslamcılığı açısından önemi üzerinde analizlere girişebiliyorlardı.",²⁹³

El-Aksa İntifadası boyunca HAMAS'a başta ABD ve İsrail olmak üzere Batı tarafından bir "ambargo,, uygulanmıştır. HAMAS'ın ve onun sosyal hizmet ağını sürdürebilmesi için gerekli desteği veren kuruluşların mal varlıkları dondurulduğu gibi 2003 yılında Arafat tarafından yayınlanan iki bildiriyle Batı Şeria'da 12, Gazze Şeridi'nde 38 hayır kuruluşunun banka hesaplarının dondurulması istenmiştir. Bunların arasında Filistin toplumuna 1973'ten beri sosyal hizmet sağlayan ve çok geniş bir ağa sahip olan Mücemma el-İslami²⁹⁴ (İslami Birlik) de vardı. Bu kuruluşlar 120,000 Filistinliye aylık maddi destek sağlarken, 30,000 Filistinliye de senelik yardım yapmaktaydı.²⁹⁵

HAMAS, El-Aksa İntifadası ilerledikçe bir yandan işgale karşı direnişini sürdürürken, diğer yandan İsrail ile uzun süreli bir ateşkese (*hudna*) hazır olduğuna dair açıklamalar yapmaktaydı. Aslında HAMAS'ın bu önerileri yeni değildi. HAMAS 1990'lı yıllardan beri birçok defa ateşkese dönük öneriler yapmış, ancak bu öneriler her seferinde İsrail tarafından reddedilmişti. İsrail, El-Aksa İntifadası sırasında da tekrarlanan bu önerilere HAMASlı yöneticilere dönük olarak gerçekleştirdiği suikastlerle cevap verdi. Örneğin, Ocak 2004'te HAMAS, İsrail'in işgal altındaki topraklardan çekilmesi ve burada

²⁹¹ A.g.e., s. 28.

²⁹² Beverley Milton-Edwards, "Prepared for Power: HAMAS, Governance and Conflict", *Civil Wars*, Vol. 7, No. 4, Winter 2005, s. 317.

²⁹³ A.g.m., s. 317.

²⁹⁴ Bak.

²⁹⁵ Aktaran Hroub, a.g.e., ss. 30-1.

bir Filistin devleti kurulması karşılığında 10 yıllık bir ateşkes önerisinde bulundu.²⁹⁶ Ancak İsrail bu öneriye Mart ve Nisan aylarında art arda HAMAS'ın manevi lideri ve kurucusu Şeyh Ahmed Yasin ve Şeyh Yasin'den sonra HAMAS'ın başına geçen Dr. Abdülaziz Rantisi'yi öldürerek karşılık verdi. Aslında daha önce olduğu gibi Şaron hükümetinin de amacı bir ateşkesi ya da barışı müzakere etmek değil, kendine direnen bütün güçleri ortadan kaldırmaktı. Yaptığı suikastlerle İsrail HAMAS'ın lider kadrosunu tasfiye ederek örgütü zayıflatmayı ve bu yolla içerden parçalamayı amaçlıyordu.

El-Aksa İntifadası yaşanırken gerçekleşen bir başka önemli gelişme de Filistinli çeşitli gruplar arasında süren müzakerelerdi. Ortak bir uzlaşya varabilmek amacıyla yapılan bu müzakereler FKÖ içindeki grupların yanısıra HAMAS ve İslami Cihad'ı da kapsıyordu. Aslında HAMAS çoğu kez FKÖ ya da Filistin Yönetimi ile çatışmaya girmekten kaçınmıştı. Oslo Süreci boyunca bir yandan FY ile İsrail arasında yapılan anlaşmalara karşı çıkarken diğer yandan FY ile müzakere yollarını aramıştı. HAMAS'ın böyle bir yöntemi benimsemesinin iki nedeni olabilir. Öncelikle, Filistinli gruplar arası bir çatışma ya da iç savaş İsrail'den başka hiçbir grubun işine yaramayacaktı. Zaten İsrail de elinden geldiğince böyle bir iç savaşın çıkmasını teşvik ediyordu. Öte yandan FY'nin belkemiğini oluşturan El-Fetih'in bilhassa Oslo yıllarında oldukça yüksek olan Filistinliler arasındaki desteği göstermekteydi ki, HAMAS'ın FY ile çatışması onun doğrudan Filistinli toplumsal kesimlerin önemli bir kısmını karşısına alması demektir. Bu nedenlerden dolayı HAMAS FY'ye karşı daima uzlaşma arayışı içinde oldu. El-Aksa İntifadası'nın başlamasından sonra da 2001-2003 yılları arasında "ulusal birlik,, çabaları devam etti. Bilhassa Kasım 2002 ile Aralık 2003 arasında üç tur olarak Kahire'de gerçekleştirilen görüşmeler önemli olmasına rağmen sonuçsuz kaldı.²⁹⁷ HAMAS'ın önde gelen yöneticilerinden Mahmud Zahar görüşmelerin başarısız olmasını şu şekilde açıklıyordu:

*"Kaderimizi Arafat'ın avuçlarına bırakmak bizim kaderimiz değil... Sadece seçimlerle ulaşılabilecek olan adil bir temsil arayışında olmalıyız... Ve bu seçimler Oslo rejimi için yapılmamalı.,,"*²⁹⁸

²⁹⁶ Roy, "Religious Nationalism and the Palestinian-Israeli Conflict: Examining HAMAS and the Possibility of Reform", ss. 266-67.

²⁹⁷ Ayrıntılı bir çalışma için bak. P. R. Kumaraswamy, "The Cairo Dialogue and Palestinian Power Struggle", *International Studies*, 42, 1, 2005, ss. 43-59.

²⁹⁸ Beverley Milton-Edwards, ve Alastair Crooke, "Elusive Ingredient: HAMAS and the Peace Process", *Journal of Palestine Studies*, Vol. 33, No. 4, Summer 2004, s. 47.

Filistinli gruplar arasında yapılan ve İsrail'e karşı takınılacak ortak tavrı belirleme amacı taşıyan bu görüşmelerin başarısız olmasının en önemli nedenlerinden birisi Arafat'ın ve El-Fetih liderlerinin sahip olduğu siyasi gücü diğer Filistinli gruplarla paylaşmak istememesiydi. Ancak Arafat dahil önde gelen Filistinli yöneticilerin bildiği birşey de vardı ki; HAMAS'ın desteği giderek artmaktaydı ve HAMAS dışlanarak İsrail ile varılacak bir anlaşmanın uzun süre yaşama şansı olmayacaktı. Arafat ve FY'nin karşı karşıya bulunduğu dilemma buydu.

Bu durum Filistin seçimleri ile de yakından ilgiliydi. Müzakereler sırasında HAMAS'ın seçimlere dönük yaklaşımını İsrail tarafından katledilmeden bir yıl kadar önce önde gelen HAMAS liderlerinden İsmail Ebu Şanab şu şekilde açıklıyordu:

«Biz seçimlerin reform yolunda en iyi adım olacağını önerdik... ancak seçimler Filistin Ulusal Konseyi (FUK) ile başlamalı. FUK Filistin Yönetimi'nden daha geniş bir organ ve bu organ içindeki ve dışardaki Filistinlileri temsil etmektedir...1965'ten beri seçilmeyen bir FUK var. Dolayısıyla gerçek temsilcilere sahip değiliz. Eğer Filistin Ulusal Konseyi seçimleri olursa, bu şekilde gerçek temsilcilerimizi belirlemiş oluruz. Bu temsilciler bütün siyasi ajanda ve reform için gerekli yolları belirlerler. Bu forum içerisinde, biz bütün gündem maddelerini tartışabiliriz.»²⁹⁹

El-Fetih ise seçimlerin sadece kısıtlı bir biçimde yerel düzeyde yapılmasını savunuyordu. Bu şekilde Filistin Yönetimi üzerindeki hegemonyasını korumuş olacaktı. Milton-Edwards ve Crooke'ye göre, HAMAS ise El-Fetih'i en büyük grup olarak kabul etmekte ancak İsrail ile görüşmelerde kendisinin de bir sözü olmasını talep etmektedir.³⁰⁰ Bir başka deyişle, HAMAS El-Fetih'e ve onun temsil hakkına değil, El-Fetih'in hegemonyasına karşı çıkmaktaydı.

Bu arada FY ve El-Fetih'in Başkanı Yaser Arafat 2004 yılı Kasım ayında ölmüş ve yerine 2005 başında yapılan ve HAMAS'ın katılmadığı devlet başkanlığı seçimlerinde Mahmud Abbas seçilmişti. Abbas'ın seçildikten hemen sonra İsrail ile müzakereleri yeniden başlatmak için yaptığı girişimin başarılı olabilmesi için öncelikle İsrail'in şart koştuğu silahlı direnişin sonlandırılması gerekmektedir. Filistinli tüm gruplar ve Mahmud Abbas arasında yapılan görüşmeler sonrasında 19 Mart 2005'te ilan edilen Kahire Deklerasyonu ile HAMAS hareketi de dahil olmak üzere Filistinli gruplar tek yanlı olarak

²⁹⁹ Aktaran Beverley Milton-Edwards, ve Alastair Crooke, a.g.m., s. 48.

³⁰⁰ A.g.m., s. 48.

ateşkes ilan etti ve İsrail bu ateşkesi bozmadığı müddetçe silahlı saldırıda bulunmayacaklarını açıkladılar.³⁰¹

Öte taraftan Filistinli gruplar arası yapılan görüşmelerde 1996'dan beri yapılmayan parlamento seçimlerinin yapılmasına ve parlamentonun yenilenmesine karar verilmişti. 2005 Haziranı olarak belirlenen seçim tarihi genel olarak HAMAS'ın seçimlere ilk kez katılacağını açıklamasıyla birlikte başlayan tartışma nedeniyle 2006 yılının başına ertelendi. HAMAS'ın seçimlere katılacağını açıklaması hareketin I. İntifada ile başlayan tarihinde önemli bir dönüm noktası teşkil etmekteydi. HAMAS daha önceki seçimleri Oslo Süreci'nde kurulan yönetim mekanizmalarını meşru kabul etmediğini ileri sürerek boykot etmişti. Ancak 2006 seçimlerine katılma kararı onun FY'ni ve onun mekanizmalarını kabul ettiğini ve mevcut sistemin kuralları içerisinde FY'ne katılma arzusunu yansıtmaktadır. Aslında HAMAS 2005 başında ilan ettiği tek yanlı ateşkes kararıyla da böyle bir dönüşümün ilk sinyallerini vermişti.

Ancak tüm bunlara rağmen HAMAS'ın seçimlere katılma kararı dünya çapında yoğun tartışmalara yol açtı. «Terörist ve İsrail'i tanımayan bir hareket seçimlere katılabilir mi?» tartışmalarının altında aslında HAMAS'ın seçimlerde kazanacağı bir başarı sonrasında yönetimde söz sahibi olmasıyla birlikte ABD ve İsrail'in bölgedeki çıkarlarının tehlikeye gireceği endişesi yatmaktaydı. Ancak hiç kimse, hatta HAMAS'ın kendisi bile, 2006 seçimlerinden hareketin tek başına iktidarla çıkacağını beklememekteydi.

2006 seçimleri Filistin Meselesi'nin tarihi ve Filistin siyaseti açısından çok önemli bir dönüm noktasını teşkil edecekti. Ancak bu sürecin ayrıntılarına geçmeden önce, izlediği stratejilerin yanında farklı bir örgüt yapısıyla da dikkat çeken HAMAS'ın nasıl bir örgütlenme modeline sahip olduğu üzerinde durmak gerekir.

³⁰¹ Mandy Turner, "Building Democracy in Palestine: Liberal Peace Theory and the Election of HAMAS", *Democratization*, Vol. 13, No. 5, December 2006, s. 748.

3.3 HAMAS'IN ÖRGÜTLENMESİ

HAMAS, gerek işgal altındaki Filistin topraklarında gerekse Filistin dışındaki mülteci kamplarında oldukça geniş bir örgütsel tabana yaslanmaktadır. Bu bölümde önceki bölümlerde bahsedilen İsrail'in işgal araçlarının hüküm sürdüğü topraklarda HAMAS'ın geliştirdiği örgütlenme modeli ele alınacaktır. Fakat bu konuya geçmeden önce belirtilmesi gereken çok önemli bir nokta bu konuda eldeki kaynakların neredeyse yok denecek kadar az olduğudur.

HAMAS'ın örgütlenmesi üzerine yeterince çalışma yapılmamış olması başlıca iki temel üzerinden açıklanabilir. Öncelikle Filistin Meselesi ya da HAMAS üzerine yapılan çalışmalar genelde stratejik analizler ve politika (policy-oriented) üretmeye dönük çalışmalar olmuştur. Strindberg'e göre;

*“İdeolojisi ve yapısından bağımsız olarak her bir politik birimde, bilim adamlarının çıkarları ve aktiviteleri ile politikacıların pratik endişeleri arasında bir bağlantı vardır; bu durum otoriter sistemlerde olduğu kadar Batı-tarzı liberal demokrasilerde de böyledir. Batılı bilimadamlarının siyasal İslam'a dair erken ilgileri Batılı hükümetlerin güvenlik endişeleri üzerine temellendirildi(ği)...”*³⁰²

Meselenin uluslararası ilişkiler ve güvenlik boyutu dikkate alınırken, temelde bu boyutu etkileyen ve şekillendiren iç toplumsal yapılanmalar gözardı edilmiştir. Böylesi bir bakış açısı HAMAS konusunda da ibreyi toplumsal örgütlenmeden daha çok İsrail ile ilişkiler, “intihar bombacıları,, gibi konulara çevirmiştir. Bu yaklaşım Strindberg'in de belirttiği gibi, İslamcılığı ya da İslami hareketleri bir sosyal olgu olarak ele almak ve incelemek yerine, Batı'nın çıkarlarına ya da müttefiklerine karşı yükselen bir tehdit olarak düşünmeyi yeğlemiştir.³⁰³

İkinci olarak HAMAS ve benzeri örgütler kendi örgütlenmeleri hakkında yeterince “şeffaf,, değildirler. Bunun nedeni aslında gayet açıktır. Örneğin, HAMAS ele alındığında HAMAS yöneticileri bu bilginin İsrail istihbaratının eline geçeceğini düşünmekte ve korkmaktadır. Ancak İsrail'in bu bilgilere zaten sahip olduğu gerçekleştirdiği suikastlerden belli olmaktadır.

³⁰² Anders Strindberg, “Challenging the “Received View”: De-Demonizing HAMAS”, *Studies in Conflict & Terrorism*, 25, 2002, s. 263; ayrıca bkz. David W. Brannan, Philip F. Esler, Anders Strindberg, “Talking to “Terrorists”: Towards an Independent Analytical Framework for the Study of Violent Sub-State Activism”, *Studies in Conflict & Terrorism*, 24 (1), January 2001.

³⁰³ A.g.m., s. 264.

Bu bölümde öncelikle HAMAS'ın formel örgütlenmesi üzerinde durulacaktır. Daha sonra ise HAMAS'ın özerk bir ağ (şebeke/ network) şeklindeki enformel örgütlenmesi ele alınacaktır.

3.3.1 Formel ve Enformel Örgütlenme

Mishal'e göre, HAMAS'ın formel örgütlenmesi dört bölümden oluşmaktadır: Sosyal aktiviteler (da'wa), siyasal aktiviteler, iç güvenlik ve askeri aktiviteler. Bunlardan en kapsamlı olanı, Müslüman Kardeşler'den de alınan mirasla, sosyal aktivitelerdir. Sosyal aktiviteler, cami ve mescitler etrafında yoğunlaşmıştır.³⁰⁴

HAMAS'ın formel yapılanmasında bu çok önemli olan dört kol arasında esnek ilişkiler mevcuttur. Birbiriyle örtüşen ve karşılıklı olarak birbirini destekleyen farklı sosyal yapıların aktiviteleri askeri kanattan tamamen bağımsızdır.³⁰⁵ Resmi olarak bütün bölümler siyasal kanada bağlı ve onun kararlarını uygulamakla yükümlü iken, zaman zaman her bir kanat yerel düzeyde kendi kararlarını alabilmektedir. Buradan yola çıkarak HAMAS'ın formel yapılanması ve karar alma süreçlerinde;

“Görevler, örgütün üst düzey liderlerinden ziyade, yerel düzeydeki üyeler arasındaki etkileşimler yoluyla belirlenir;

Kararlar hiyerarşik bir otorite ve kontrol yolundan ziyade, katılanlar arasındaki etkileşim sonucu belirlenir;

Aktiviteler formel liderliğin ürettiği bilgiden ziyade yerel düzeydeki üyelerden gelen bilgilere dayanılarak yapılır;

Yatay iletişim ve farklı yerel pozisyonlardaki üyeler arası danışma, yöneticiler ve yönetilenler arasındaki dikey ilişkiden daha yaygındır;

Yerel düzeydeki aktivistler kendilerini, liderliğe karşı kör bir bağlılık ve itaatten ziyade, görev ve sorumluluklarını etkili bir biçimde yerine getirmeye adanmışlardır. „³⁰⁶

Bu formel çerçeveye bir yandan hareketin yerel düzeyde toplumsal bağlarını kuvvetlendirirken, diğer yandan hareketin stratejisinin bizzat hayatın içinden çıkmasını sağlamaktadır. Bu şekilde bizzat işgal altında yaşayanlar tarafından tanımlanan pozisyonlar,

³⁰⁴ Mishal, “The Pragmatic Dimension of the Palestinian HAMAS: A Network Perspective”, s. 582.

³⁰⁵ Khaled Hroub, “HAMAS after Shaykh Yasin and Rantisi”, *Journal of Palestine Studies*, Vol. 33, No. 4, Summer 2004, ss. 22-23.

³⁰⁶ Mishal, a.g.m., s. 583.

hareketin içinden çıktığı toplumsal kesimlere zamanla yabancılaşmasını önlemektedir. Dolayısıyla HAMAS'ın örgütlenmesine dair söylenebilecek şey, onun formel ve enformel örgütlenme modellerinin kesiştiği bir noktada buluştuğudur. Bu nokta da hareketin toplumsal zemininin güçlenmesine katkı sağlamaktadır.

HAMAS'ın üst düzey lider kadrosu siyasi büro ve bir danışma konseyinden oluşmaktadır. Buradaki üyelikler HAMAS'ın işgal altındaki topraklarda yaşayan liderleri ile sürgündeki liderler arasında hemen hemen eşit paylaşılmıştır. Ancak son yıllara kadar Şeyh Ahmed Yasin'in Gazze'deki varlığı ve bizzat işgal altındaki topraklarda Filistinlilerle içiçe yaşamaları nedeniyle "içerdeki,, HAMAS liderliğinin ağırlığı biraz daha fazlaydı.³⁰⁷

HAMAS'ın formel örgüt yapısının en tepesindeki isim 2004 yılında İsrail tarafından öldürülene kadar Şeyh Ahmet Yasin'di. 1936'da şu an var olmayan el-Jura köyünde doğan Şeyh Yasin, 1948'de, tıpkı diğer 500 Filistin köyü gibi onunki de İsrail İşgal Güçleri tarafından yok edilince mülteci olarak ailesiyle beraber Gazze Şeridi'ne göç etmek zorunda kaldı. 12 yaşında geçirdiği kaza sonucu ömür boyu tekerlekli sandalyeye mahkum olan Şeyh Yasin 1959'da eğitim için gittiği Mısır'dan Ayn Şems Üniversitesi'ni maddi sebeplerden dolayı bitiremeden bir yıl sonra geri dönmek zorunda kaldı. Ancak geri dönen Şeyh Yasin artık Müslüman Kardeşler'in (MK) Gazze'deki önemli liderlerinden biri olacak, yine 1973'te MK'nın Gazze'de kurduğu "İslam Birliği"nin (Mücemma El-İslami) kurucuları arasında yer alacaktır. 1984'te İsrail yönetimine muhalif bir örgüte üye olduğu suçlamasıyla tutuklanmış ve 13 yıl hapse mahkum edilmiştir. Ancak 10 ay sonra Ahmet Cibril liderliğindeki Filistin Halk Kurtuluş Cephesi- Genel Komutanlık'ın (FHKC-GK) İsrail'le yaptığı esir değişimi sonrasında 20 Mayıs 1985'te serbest bırakılmıştır.³⁰⁸ Şeyh Yasin daha sonra da 1989-97 yılları arasını İsrail hapishanelerinde geçirecekti. 1987 sonunda MK'nın İntifada'ya aktif olarak katılmasında ve HAMAS'ın kurulmasında öncü rol oynayan Şeyh Yasin, HAMAS içerisinde daha çok günlük kararları alıp uygulayan bir pozisyondan çok, manevi bir otorite ve hareketi bir arada tutan saygın bir şahsiyet rolünü üstlenmiştir. Şeyh Yasin hareket içinde eski ve daha yaşlı kuşağın bir üyesi olmasına rağmen değişen koşullarla birlikte hareketin I. İntifada sırasında direnişi benimsemesine öncülük etmiş ve sonraki yıllarda HAMAS'ın Filistin toplumu içerisinde kök

³⁰⁷ Hroub, "HAMAS after Shaykh Yasin and Rantisi", s. 32.

³⁰⁸ Öner, *Dünden Bugüne Filistin*, ss. 162-3.

salabilmesinde onun kişiliği ve karizması çok önemli bir rol oynamıştır. Bir başka deyişle, uzun yıllar MK'nın İslami tebliğ metoduna bağlı olarak aktif direniş karşı olan Şeyh Yasin I. İntifada ile birlikte artık yeni bir safhaya geçilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu dönüşüm hareketin Filistin topraklarında kalıcı hale gelmesine yardım eden stratejik bir karardı ve bu kararda Şeyh Yasin'in önemli bir rolü olduğu onun hareket içindeki merkezi kişiliğinden dolayı açıktır.

Şeyh Ahmet Yasin'in 2004 yılında öldürülmesinden sonra onun yerine geçen Dr. Abdülaziz el-Rantisi de Şeyh Yasin ile birlikte HAMAS'ın kurucularından olup hareketin en önde gelen isimlerindendi. Mısır İskenderiye Üniversitesi'nden mezun olan ve bir süre Gazze İslam Üniversitesi'nde de hocalık yapan Rantisi, İntifada'yı desteklediği için birçok kez hapse girip çıktı. Öte yandan 2003 yılında İsrail'in düzenlediği suikast girişiminden kurtulan Rantisi, Şeyh Yasin'den bir ay sonra İsrail tarafından öldürüldü.³⁰⁹ Dr. Rantisi HAMAS içerisinde silahlı direnişin kesinlikle bırakılmaması gerektiğini savunan isimlerin en önde gelenlerindendi. Oslo'yla başlayan müzakerelerin çözüm getirmediğini ve getirmeyeceğini savunan Dr. Rantisi, direnişi Filistin'in kurtuluşu için temel yöntem olarak görmekteydi.³¹⁰

HAMAS'ın formel örgütlenmesinin en önemli isimlerinden birisi de "Siyasi Büro Şefi" olarak bilinen ve Şam'da bulunan Halid Meşal idi. Entellektüel birikimi ile tanınan Meşal Kuveyt Üniversitesi Fizik Bölümü'nden mezundur. 1996'da Musa Ebu Marzuk'un yerine Siyasi Büro Şefi olmasından hemen sonra 1997'de Ürdün'de İsrail'in suikast girişiminden kurtuldu. Meşal'in Ürdün'de bulunması İsrail'le iyi ilişkilere sahip Ürdün rejimini rahatsız edince sınır dışı edildi. Bir süre Katar'da yaşayan Meşal şu an Şam'da yaşamaktadır.³¹¹ HAMAS'ın siyasi lideri olan Meşal hareketin bilhassa diğer İslam ve Arap ülkeleriyle diplomatik ilişkilerinde önemli rol oynamaktadır. Bir başka deyişle HAMAS'ın dışardaki yönetiminin en üst düzey ismi olarak tanımlanabilir.

2006 seçimlerinden sonra kurulan HAMAS hükümetinde Filistin Başbakanı olarak görev yapan İsmail Haniya ise aynı zamanda hareketin Gazze içindeki en üst düzey yöneticilerindendir. "İlmlı ve pragmatik" kişiliği ile bilinen Haniya HAMAS'ın 2000'li

³⁰⁹ Sefer Turan, *Allah'a İsmarladık Kudüs*, İstanbul: Pınar, 2006, ss. 9-11.

³¹⁰ Amira Hass, "What the Doctor Orders", *Haaretz*, makaleye <http://www.haaretz.com> adresinden ulaşılabilir.

³¹¹ Turan, a.g.e., ss. 13-15.

yıllarda etkin hale gelen genç kuşağının en etkili isimlerinden biridir. 1963'te Gazze Şeridi'ndeki El-Şati mülteci kampında doğan Haniya Gazze İslam Üniversitesi Arap Edebiyatı Bölümü'nden 1987'de mezun oldu. 1989-92 arasında İsrail'de hapsedilen Haniya daha sonra bir süre Gazze Üniversitesi'nde dekanlık yaptı. Haniya HAMAS içerisinde İsrail'le 1967 sınırlarını tanıması karşılığında uzun süreli bir ateşkesi savunan isimlerin önde gelenlerindedir. HAMAS içerisinde daha “ılımlı” mücadele yöntemlerini savunan grubun içinde yer alan Haniya, hareket içinde hızla yükselen yeni kuşağın da sözcülerindedir. “İsrail'in yok edilmesi” fikrini dillendirmeyen Haniya, eğer İsrail Filistinlileri öldürmeyi durdurursa HAMAS'ın da buna şiddet içeren direnişi durdurarak cevap vereceğini ileri sürmektedir. Öte yandan, Haniya Filistin içinde ulusal birliğin kurulmasını en önemli hedeflerden biri olarak görmektedir.³¹² Haniya'nın HAMAS hükümetinin Başbakanı olarak takdim edilmesi aslında hareket içindeki “pragmatizmi” ve “ılımlılaşmayı” göstermesi açısından da sembolik öneme sahiptir. Çünkü Haniya daha önceki kuşak ile karşılaştırıldığında daha esnek pozisyonlar alabilen isimlerin öncülerindedir.

HAMAS'ın formel yapısı içinde dikey mobilizasyonu sağlayan önemli araçlardan biri eğitimidir. HAMAS'ta üst derecede yönetici olabilmek için eğitilmiş olmak bir avantaj olarak kabul edilir.³¹³ Nitekim 2006 seçimlerinden sonra kurulan HAMAS hükümetinde 12 bakan doktora (Ph.D) derecesine sahiptir.³¹⁴ Diğer yandan HAMAS'ın politbüro üyelerinin büyük çoğunluğu profesyonellerden oluşmakta, din adamları ise üyelerin yalnızca %10'unu oluşturmaktadır.³¹⁵

İşgal altındaki Filistin topraklarında, Filistinlilerin hayatlarının her anını takip eden İsrail karşısında birçok yöneticisinin suikaste kurban gitmesine rağmen, HAMAS hareketinin ayakta kalabilmesinin hatta giderek güçlenmesinin nedeni onun çeşitli düzeylerde işlevsel olarak yapılanmasıdır. Dini aktiviteler, sosyal hizmetler, siyasal ve askeri eylemler harekete ortadan kaldırılması çok zor, çok-katmanlı bir ilişkiler ağı

³¹² Khaled Amayreh, “Profile: Ismail Haniya”, *Al-Jazeera*, 22 February 2006, bkz. <http://english.aljazeera.net>

³¹³ Filistinli bir doktor ile mülakat, İstanbul, 30 Kasım 2006.

³¹⁴ Abdülmunim Said, “Image and Reality”, *Al Ahram Weekly Online*, Iss. 790, 13-19 Nisan 2006.

³¹⁵ Shaul Mishal, and Avraham Sela, *The Palestinian HAMAS: Vision, Violence and Coexistence*, New York: Columbia University Press, 2000, s. 160.

sunmaktadır. Bu katmanların her biri bir suikast, tutuklama vs. gibi durumlarda oluşan boşlukları birbirlerini destekleyerek doldurmaktadır.³¹⁶

Gerek İhvan-i Muslimin'in gerekse de daha sonra HAMAS'ın örgütlenmesinde zekat komitelerinin önemli bir yeri vardır. İşgal altındaki topraklardaki zekat komiteleri, HAMAS üyelerinin aidat ve bağışlarına ek olarak HAMAS'ın üstlendiği sosyal hizmetlerin birçoğunun yerine getirilmesinde ciddi bir katkı sağlamaktadır.³¹⁷ Zekat komitelerinden gelen para ve diğer yardımlar HAMAS'ın sahip olduğu formal ve enformel kanallarla Filistin halkına yeniden dağıtılmaktadır. Filistinlilerin içinde bulunduğu ekonomik şartlar dikkate alındığında bu ağı Filistin toplumu açısından çok önemli bir işlevi yerine getirdiği açıktır.

Aslında HAMAS'ın örgütlenme modelinde formal olan ile enformel olan arasındaki çizgi net bir çizgi değildir. Formal ile enformelin birbirinin içine geçtiği bu yapılanma örgüte esnekliği sağlayan temel öğedir. Ancak bu çalışmada bu muğlaklığı akılda tutarak analitik amaçlarla formal ve enformel olan ayrımı yapılacaktır.

HAMAS'ın enformel örgütlenmesinde daha önce de kısaca bahsedildiği gibi mescid ve camiler çok önemli işlevler üstlenmektedirler. Mescidler birçok işlevi bir arada barındıran sosyal merkezlerdir. Buralarda birçok sosyal, kültürel ve siyasal faaliyet yürütülebilmektedir. Böylece mescidler, Filistin toplumunun birbiriyle etkileşiminin artmasına ve Filistinlilerin sosyalleşmesine zemin hazırlayan sosyal mekanlar olarak ortaya çıkmaktadır. HAMAS'ın sosyal hizmetlerini Filistin halkına ulaştırmada kullandığı en önemli kanallardan biri de mescidler olagelmıştır. Bilhassa ikindi ve akşam namazlarından sonra örgütsel faaliyetler ve eğitim için mükemmel bir salon vazifesi görmektedirler.³¹⁸

Mescidler bilhassa İntifada sırasında toplantıların düzenlendiği ve işgale karşı protesto gösterilerinin merkezi mekanı haline gelmiştir. Mescidlerin bu konumu hakkında laik ve Müslümanlar arasında bir ihtilaf söz konusu değildir.³¹⁹ Bu da HAMAS'ın yerel

³¹⁶ A.g.e., s. 33.

³¹⁷ Ebu Amr, *Batt Şeria ve Gazze'de İslami Direniş: HAMAS ve İslami Cihad*, s. 45.

³¹⁸ Ebu Amr, *Batt Şeria ve Gazze'de İslami Direniş: HAMAS ve İslami Cihad*, s. 43-45; Quintan Wiktorowicz, "Introduction: Islamic Activism and Social Movement Theory", *Islamic Activism: A Social Movement Theory Approach* içinde, Wiktorowicz, Quintan (ed.), Bloomington, Ind.: Indiana University Press, 2004, s. 10-11.

³¹⁹ Ebu Amr, a.g.e., s. 110.

düzeyde örgüt ağlarını etkin bir biçimde yaygınlaştırmasına ve toplumsal meşruiyet zeminini geliştirmesine katkı sağlamıştır.

Aslında HAMAS'ın gerçek siyasal ve toplumsal gücünü etkin bir biçimde enformel örgütlenmesinden aldığı ileri sürülebilir. HAMAS'ın sahip olduğu bu iletişim ağı ona kitleleri harekete geçirme imkanı da vermektedir. Nitekim, Shadid'e göre, HAMAS'ın Filistin toplumunu mobilize etme gücü onun formel olarak sahip olduğu üyelerinin sayısını bir hayli aşmaktadır.³²⁰ HAMAS'ın enformel yapılanması onun, İsrail'in ve zaman zaman Oslo yıllarında ya da daha sonra olduğu gibi Filistin Yönetimi'nin baskı uygulamalarından korunmasını sağlamıştır. "İnsani ilişkilerden kurulu gevşek bir ağ, çalışma halkaları, ve enformel toplantılar"³²¹ HAMAS'ın formel yapılanmasının ötesinde ona çok geniş bir toplumsal taban kazandırmıştır. Mishal'e göre "yerel" bir hareket olarak HAMAS'ın; "...hiyerarşi yerine dostluk ve güvene dayalı insanlar arası ağları ve etkileşimleri, örgütsel altyapının inşasında ve kaynak ve halk desteğini mobilize etmede önemli bir rol oynadı. Aslında kuruluş süreci boyunca, katılımcılar arası dayanışmaya dayanan grup etkileşimi ve yatay ilişkiler ile... ortak bir arkaplandan...; otoriter, bürokratik ve dikey ilişkilerle, hiyerarşik bir komuta zincirine göre daha çok etkilendi."³²²

HAMAS'ın etkin bir biçimde örgütlenmesinin temelinde hareketin iletişim kanallarını geliştirmesi ve gayet iyi kullanması yatmaktadır. Önceleri birbirinden daha kopuk ve habersiz hareket eden çok sayıda grup iletişim kanallarının giderek daha etkin bir biçimde kullanılmaya başlanması ile belli bir ortak payda etrafında birlikte eyleme başladılar. Örneğin, daha önce işgal altındaki topraklarda;

"Ebu Mustafa'nın grubu, Ebu Muhammed'in grubu vs. vardı. Mesela Cenin'de bir eylem oldu. Bunu kim yapmış diye sorduğunuzda Ebu Muhammed'in grubu yapmış derlerdi. Fakat Ebu Muhammed kim? Bunu bilmiyoruz. Ancak komunikasyonun giderek artması ile birlikte bu küçük gruplar HAMAS çatısı altında birleşebildiler."³²³

Kısaca söylenecek olursa HAMAS'ın formel ve enformel ağları, bir yandan onun İsrail işgaline ve işgalin baskı araçlarına karşı direnişini mümkün kılarken, diğer yandan da

³²⁰ Muhammed Shadid, "The Muslim Brotherhood Movement in the West Bank and Gaza", *Third World Quarterly*, Nisan 1988, Vol. 10, No. 12, ss. 665-666.

³²¹ Quintan Wiktorowicz, "Introduction: Islamic Activism and Social Movement Theory", *Islamic Activism: A Social Movement Theory Approach* içinde, Wiktorowicz, Quintan (ed.), Bloomington, Ind.: Indiana University Pres, 2004, s. 13.

³²² Shaul Mishal, "The Pragmatic Dimension of the Palestinian HAMAS: A Network Perspective", *Armed Forces & Society*, Vol. 29, No. 4, Summer 2003, s. 581.

³²³ Filistinli Tıp öğrencisi ile görüşme, 3 Aralık 2006.

HAMAS'ın Filistin toplumunun çeşitli kesimleri içerisinde kök salmasına olanak sağlamıştır.

3.3.2 Sosyal Hizmet Ağları

HAMAS'ın örgütlenmesi ile sağladığı sosyal hizmetler arasında çok yakın bir ilişki mevcuttur. HAMAS'ın bir önceki bölümde bahsedilen örgütlenme yapısı onun sağladığı sosyal hizmetlerde hayati rol oynarken, Filistin halkına sunulan temel hizmetler de HAMAS'ın örgütsel tabanının gelişmesine zemin hazırlamaktadır. HAMAS'ın Filistin toplumu içindeki güçlü konumu ise diğer etkenlerin yanında örgütlenme modeli ve sağlanan sosyal hizmetlere çok şey borçludur.

Daha 1970'lerden itibaren Müslüman Kardeşler İsrail işgali altındaki topraklarda kurduğu çeşitli ve çok sayıdaki hayır kuruluşlarıyla çok önemli bir örgütsel tabanın gelişmesine zemin hazırlamıştır:

*“Cemaat o dönemde dini okulların ve çocuk kreşlerinin kontrolünü üstlenmiş bulunan İslami hayır cemiyetleri kurdu. Aynı şekilde kütüphaneler, spor kulüpleri ve mescidler de cemaatin kontrolüne girdi.”*³²⁴

HAMAS'ın erken dönem liderlerinden Halil el-Kavka'ya göre 1967'den 1975'e kadar olan dönem “cami inşası dönemi” idi. 1975'ten I. İntifada'ya kadar olan süre ise “sosyal kurum inşası dönemi” idi.³²⁵ HAMAS I. İntifada sırasında ortaya çıkarken böyle bir sosyal ve dini hizmet ağını miras alacaktı.

HAMAS, 1987-88'de resmen ortaya çıkmasından sonra daha öncesinde Müslüman Kardeşler'den devraldığı bahsedilen mirasın da katkısıyla işgal altındaki topraklardaki sosyal hizmet ağını genişletmiştir. I. İntifada (1987-1993) sırasında ve daha sonra Oslo yılları (1993-2000) boyunca Filistin halkına Filistin Yönetimi'nin götüremediği birçok hizmet ve olanağı özellikle Gazze'de HAMAS başarıyla ulaştırmıştır. Öyle ki, uluslararası birçok yardım kuruluşu Oslo yıllarında giderek büyüyen oranlarda HAMAS üzerinden yardım yapmıştır. Diğer yandan BM Yardım Teşkilatı'na göre, HAMAS, Gazze'de yardımların dağıtılmasında en güvenilir teşkilatların başında gelmektedir.³²⁶

³²⁴ Ebu Amr, *Batı Şeria ve Gazze'de İslami Direniş, HAMAS ve İslami Cihad*, s. 37.

³²⁵ Khaled Hroub, *HAMAS, Political Thought and Practice*, Washington: Institute for Palestine Studies, 2000, s. 31.

³²⁶ Çubukçu, *Bizim Filistin*, s. 131.

HAMAS'ın sosyal kanadı, diğer askeri, siyasi ya da dini kanatlardan özerk bir biçimde çalışmaktadır. Bir başka deyişle, bu kanadı oluşturan insanlar sadece sosyal hizmet işleriyle iştigal etmektedirler. Bu da bu insanların tüm enerjilerini sosyal işlere aktarmalarını sağlamaktadır.³²⁷

Tıpkı HAMAS'ın enformel örgütlenmesinde çok önemli işlevler üstlenmesi gibi, işgal altındaki topraklardaki camiler, sosyal hizmetlerin Filistin halkına ulaştırılmasında da kilit bir rol üstlenirler. HAMAS'ın gözetiminde birer sosyal güvenlik kurumuna dönüşen camiler, külliye tarzı bir yapılanmaya giderek, etrafında aşevleri, okullar, klinikler, hastaneler, spor kulüpleri, hayır kurumları, hemşirelik okulları vs. inşa edilmiştir.³²⁸

HAMAS'ın sunduğu en önemli hizmetlerin başında, sağlık ve eğitimle ilgili hizmetler gelmektedir. İsrail yönetiminin uyguladığı işgal politikalarından³²⁹ dolayı sağlık ve eğitim hizmetlerine ulaşımı çok zor olan Filistinlilere bu hizmetin sunulması kritik bir öneme sahiptir. HAMAS'ın 1997'de oluşturduğu Bilimsel Tıp Birliği, çeşitli klinikleri ve bu arada bir de kan bankasını yönetmektedir.³³⁰

Öte yandan birçok alt düzeyde ve yerel eğitim faaliyetinin yanında HAMAS Filistin topraklarındaki üniversitelerde de çok etkilidir. Gazze İslam Üniversitesi ilk akla gelen üniversite olsa da HAMAS'ın etkisi sadece bu üniversite ile sınırlı değildir. Gazze İslam Üniversitesi'ndeki 19 yaşındaki Hukuk öğrencisi Ali Hejyy'e göre, HAMAS'ın üniversitelerdeki başarısının arkasında «üniversiteyi adil bir biçimde yönetmeleri» yatmaktadır. Yani bir başka deyişle, adam kayırmacılığın olmadığı, öğrencilerin profesörlerle tartışmasına izin verildiği ve notların manipüle edilmediği bir yönetim tarzı³³¹ HAMAS'ı başarılı yapmaktadır.

HAMAS'ın sunduğu sosyal hizmetlerden bir diğeri de işgal altında yaşayan insanlara psikolojik destek vermektir:

“Bu işle görevli olanlar halkın moralini işgal koşullarına rağmen yüksek tutmakla sorumludurlar. Çünkü bu Filistinlilerin direniş ruhunu canlı tutmaları anlamına gelir. Bu kişiler, kahve vb. yerlere

³²⁷ İstanbul'da okuyan Filistinli bir Tıp öğrencisi ile görüşmem, İstanbul, 3 Aralık 2006.

³²⁸ Robinson, “HAMAS as Social Movement”, ss. 126-7.

³²⁹ Bu politikalar için bkz. ss. 30-36.

³³⁰ Shaul Mishal, ve Avraham Sela, *The Palestinian HAMAS: Vision, Violence and Coexistence*, New York: Columbia University Press, 2000, ss. 156-7.

³³¹ Johanna McGarry, Jamil Hamad, Aharon Klein, Matt Rees, “Inside HAMAS”, *Time Canada*, Vol. 163, Iss.: 14, 4 Mayıs 2004.

giderek oradaki insanlarla konuşurlar: “Bakın düzelecek, işgal bir gün sona erecek, her şey iyi olacak inşallah”³³²

Sağlık, eğitim ve psikolojik destek gibi daha profesyonelce sunulan hizmetlerin yanında dördüncü olarak HAMAS günlük yaşam içinde insanların günlük endişelerine ve sosyal taleplerine cevaplar bulmaya çalışmaktadır. İşgal altındaki topraklarda yaşanan bu kadar acının arasında, “HAMAS, insanların birilerinin kendilerini düşündüğünü hissettiren bir organizasyondur”.³³³ Örneğin, Batı Şeria’da Kudüs yakınlarında bulunan ancak kurulan Yahudi yerleşimleriyle Kudüs’ten koparılmış olan Beytullahim’de HAMAS sosyal hizmet ağını şu şekilde oluşturmuştur: Öncelikle her köye gidilip oradaki her ev tek tek dolaşarak onların isimleri kaydedilir. Sonra herkesin neye ihtiyacı var ise günlük olarak sorularak – örneğin, ekmek, su gibi- dağıtılır. Bu şekilde temel besin maddeleri dağıtılmış olur. Çocukların eğitimi konusuna gelince; İsrail işgali altındaki topraklarda insanlar çocuklarını okullara göndermeye korkmakta, onların her an öldürülebileceği endişesini taşımaktadırlar. Ancak HAMAS’ın buna dönük geliştirdiği taktik sorunları bir ölçüde hafifletmektedir. Her gün bir kişi belli bir bölgedeki çocukları tek tek evlerinin önünden alarak yakındaki okula topluca götürmektedir. Bunun yanında okulların bir kısmı Yahudi yerleşimcilerin arasında kaldığı için güvenli olmadıklarından dolayı HAMAS, daha güvenli yerlerde yeni okullar açmaktadır. Buralara getirilen hocaların bir kısmı hiçbir ücret talep etmeden Filistinli çocuklara eğitim vermektedir.³³⁴

Beytullahim, Filistin’de Müslümanlarla birlikte Hıristiyan nüfusun en yoğun olarak yaşadığı yerlerden biridir. Ancak HAMAS, dini inanç ya da siyasi yakınlığa göre ayırım yapmadan³³⁵ Filistin halkına hizmet götürmektedir. Bu bakımdan Beytullahim, İsrail işgaline karşı Hıristiyanların tutumu ve HAMAS’ın Hıristiyanlara yaklaşımı açısından önemli bir bölgedir:

³³² Beytullahim’den Filistinli bir üniversite öğrencisi ile yapılan ikinci görüşme, 6 Kasım 2006, İstanbul.

³³³ Johanna McGeary, Jamil Hamad, Aharon Klein, Matt Rees, “Inside HAMAS”, *Time Canada*, Vol. 163, Iss.: 14, 4 Mayıs 2004.

³³⁴ Beytullahim’den Filistinli bir üniversite öğrencisi ile yapılan görüşme, 27 Ekim 2006, İstanbul.

³³⁵ International Crisis Group, “Islamic Social Welfare Activism in the Occupied Palestinian Territories: A Legitimate Target”, *Middle East Report*, no. 13, 2 April 2003, online at <http://www.crisisweb.org/home/index.cfm?id=1662&l=1>.

“Beytullahim’de Müslüman-Hıristiyan ayırd etmeden her eve gidilir, neye ihtiyacı olduğu sorulur, çünkü onlar da Müslümanlar gibi ezilendirler ve İsrail işgaline Müslümanlarla birlikte karşıdırlar”³³⁶

Bu durum, HAMAS hareketinin Filistinlilerin gündelik yaşamlarındaki ağırlığının artmasına katkı sağlamaktadır:

«HAMAS’ın Gazze’de sahip olduğu fiili otoritenin göstergelerinden biri de, halkın çeşitli sorunlarının ve müşküllerinin hallinde hareketin liderlerinden yardım istemek için kapılarını aşındırmalarıdır. Haziran 1988’den itibaren halkın her kesiminden her gün onlarca insan (dindar olan ve olmayan, fakir ya da zengin, tahsilli ya da tahsilsiz,... hatta bazı Hıristiyanlar bile) Gazze kentinin Cevretü-ş Şems bölgesinde oturan HAMAS’ın manevi lideri Şeyh Ahmed Yasin’in evine gelmeye başladı ... Bu olgu işgal yönetimine alternatif olduğu kadar ulusal hareketleri temsil eden FKÖ’ye de alternatif olmaktadır...HAMAS liderleri davaları bir sonuca bağlama işini de herhangi bir maddi karşılık beklemeden yapıyordu.»³³⁷

Diğer yandan, HAMAS Filistinlilerin günlük endişelerine dönük yaklaşımlar geliştirirken onların özel günlerinde de yanlarında olmaya özen göstermektedir. Ramazan Bayramlarında HAMAS Filistinlilere yeni giysiler dağıtmakta, toplu yemekler düzenlemektedir.³³⁸

HAMAS’ın sosyal hizmet programlarından bir diğeri de Filistin coğrafyası dışında yaşayan Filistinli mültecilere dönüktür. Örneğin, Lübnan’da yaşayan 400,000’e yakın mültecinin belirli bir kısmı, HAMAS’ın buralarda sunduğu sosyal hizmetlerden faydalanmaktadır. Burada sunulan sosyal hizmetler de Filistin’dekilere benzer bir biçimde eğitim, sağlık, gıda ve temel günlük sorunlara çözüm arayışları çerçevesindedir. Bu durum, HAMAS’a mülteci kampları içinde önemli bir kitle desteği sağlamaktadır. Diğer yandan daha önce de belirtildiği gibi,³³⁹ El-Fetih ve FKÖ içindeki diğer gruplar da mülteci kampları içinde yüksek oranda bir kitlesel desteğe sahiptirler. Bu durum, HAMAS ve El-Fetih arasında Filistin içinde olduğu gibi, dışarıdaki mülteci kamplarında da önemli bir çekişmeye neden olmaktadır.³⁴⁰

³³⁶ Filistinli bir öğrenci ile görüşme, İstanbul, 3 Aralık 2006.

³³⁷ Ebu Amr, a.g.e., s. 112.

³³⁸ Filistinli bir öğrenci ile görüşme, İstanbul, 3 Aralık 2006.

³³⁹ Bak. s. 43.

³⁴⁰ Are Knudsen, “Islamism in the Diaspora: Palestinian Refugees in Lebanon”, *Journal of Refugee Studies*, Vol. 18, No. 2, 2005, ss. 226-227.

Ancak gerek işgal altındaki topraklarda gerekse Filistin dışındaki Filistinli mültecilere dönük geliştirdiği sosyal hizmet alanlarında HAMAS, Mishal ve Sela'nın da belirttiği gibi ; “İslami-ulusal bir vizyon ve aktivist bir topluluk anlayışını benimseyerek, dini doktrin ile günlük endişeleri bağdaştırmayı başarabilmişti.”³⁴¹ Çubukçu'ya göre, HAMAS'ın sağladığı toplumsal destekte sunduğu toplumsal hizmetlerin önemli bir payı vardır:

*“HAMAS tabii ki, sadece siddet yöntemleri ile taraftar toplamadı. Filistin halkına önemli hizmetler verdi. Bir yandan okullarda eğitime önem verirken, küçük dispensar ve hastahanelerde HAMAS yanlısı doktorlar ücretsiz sağlık hizmeti, yerel yönetimlerde, güçlü oldukları bölgelerde ücretsiz belediye hizmetleri götürdüler.”*³⁴²

HAMAS'ın bazı akademik ve siyasal çevrelerde çizilen “eli silahlı terörist örgüt” tasvirinin aksine, HAMAS'ın \$70 milyonluk bütçesinin % 95'i bu bahsedilen sosyal harcamalara ayrılmaktadır.³⁴³ “İşgale karşı direnecek insanınız yoksa, açlıktan ve susuzluktan ölmüşlerse, zaten savaşacak silahınız olsa da savaşamazsınız”³⁴⁴, yaklaşımı HAMAS'ın bu konudaki yaklaşımını özetlemektedir.

HAMAS'ın sağladığı sosyal hizmetlerden bir diğeri de ailelere sağlanan parasal destektir. Beytullahim'de HAMAS'ın bunu nasıl yaptığı konusunda Filistinli üniversite öğrencisi şöyle demektedir:

*“Birtakım zengin kişilere gidilmekte ve onlardan paralar toplanmaktadır. Sonra daha önce isimleri tek tek kaydedilmiş olan evlere gidilerek paralar ihtiyaca göre dağıtılmaktadır. Mesela beş ev seçilmiş ve 1000 dolarınız var, ama bu evin ihtiyacı 300, diğerinin 100 vs. Paralar ya da diğer yardımlar buna göre dağıtılır. Bu önemlidir. Çünkü bugün ben bencillik yapıp çok alırsam, bugün hakkımı aldığım ölecek, yarın diğeri, öbür gün belki sıra bana gelecek...”*³⁴⁵

Bahsedilen tüm bu sosyal hizmetlerin yerine getirilmesinde ihtiyaç duyulan parasal kaynağı sağlamada zekat komiteleri özel bir öneme sahiptir.

*“İnsanlar...HAMAS ya da Müslüman Kardeşler tarafından yönetilen zekat komitelerine...paralarını vermektendirler. Zekattan gelen para, HAMAS'ın fakirlere yardım etme, cami ve okullar yapma ve diğer hayır işleri gibi faaliyetlerine gitmektedir.”*³⁴⁶

³⁴¹ Mishal ve Sela, *The Palestinian HAMAS: Vision, Violence and Coexistence*, s. 1.

³⁴² Mete Çubukçu, “HAMAS: İşgal Altındaki Toprakların Gerçeği”, *Birikim*, Sayı: 140, Aralık 2000, s. 76.

³⁴³ Robinson, “HAMAS as Social Movement”, ss. 127-8.

³⁴⁴ Gazzeli bir üniversite öğrencisi ile görüşme, 15 Kasım 2006, İstanbul.

³⁴⁵ Beytullahim'den Filistinli bir üniversite öğrencisi ile şahsi görüşmem, 27 Ekim 2006, İstanbul.

³⁴⁶ Ebu Amr, “HAMAS: A Historical and Political Background.”, s. 16-17.

HAMAS'ın bu şekilde kendi tabanından gelen yardımlara dayanması, onu Filistin Yönetimi ya da El-Fetih'in kurumsallaştırdığı patronaj ya da rant politikalarından ayırmaktadır. Baumgarten'e göre HAMAS'ın bu şekilde kurulmuş bir ağa sahip olması; *"...bir nevi demokratik "kontrol" ya da şeffaflığın oluşmasını sağlar ki; bu da HAMAS'ın, diğer birçok harekette yaşandığı gibi, yönetimiyle kitlesel tabanı arasındaki bir kopuşu engelleyerek, insanlarla sıkı bir bağı korumasına yol açar. Ayrıca Arafat'ın Fetih'inde olduğu gibi tek-adam fenomeninden kaçınmaya olanak sağlar."*³⁴⁷

HAMAS'ın bahsedilen alanlarda sunduğu sosyal hizmetlerin önemi, Oslo yılları ve sonrasında Yaser Arafat'ın başında bulunduğu Filistin Özerk Yönetimi'nin halka götüremediği birçok hizmeti Filistinlilere ulaştırmayı başararak birlikte düşünüldüğünde daha iyi anlaşılabilir. Bir başka deyişle, "Arafat onlarla (HAMAS'ın sosyal hizmet organizasyonları) birlikte yaşayamaz, onlarsız da yaşayamaz".³⁴⁸ Hem Hroub'a hem de Robinson'a göre eğer bu organizasyonları ortadan kaldırır ya da yasaklarsanız binlerce Filistinli acı çekecektir.³⁴⁹ Dolayısıyla McGeary ve arkadaşlarının belirttiği gibi, HAMAS'ın Filistinlilerin algısındaki güçlü yeri yozlaşmış ve etkisiz Filistin Yönetimi'nin sunamadığı sosyal hizmetleri pratik bir biçimde sunmasından kaynaklanmaktadır.³⁵⁰

İşgal altındaki topraklardaki İslami sosyal hizmet organizasyonlarının taşıdığı bazı karakteristikleri Roy şu şekilde sıralamaktadır:

*"...İslami sosyal hizmetlere ulaşabilmek için gerekli herhangi bir siyasi ideolojik kriterin olmaması, İslami sosyal organizasyonlara üyelik için de böyle bir kriterin aranmaması, bir İslami toplumun yaratılmasına ya da bir İslami modelin uygulanmasına dair herhangi bir adanmışlığın olmaması, Filistin hükümeti ile daha büyük bir pratik işbirliğinin geliştirilmesine dönük bir arzu, daha iyi devlet-toplum ilişkileri konusunda kendileri tarafından bir açıklık..., ideolojinin yerine profesyonelliği öncelemek...Aslında...HAMAS şeffaf ve yasal bir biçimde faaliyetlerini yürütmeyi tercih etti..."*³⁵¹

Filistin Meclisi'nin bağımsız üyelerinden biri olan Dr. Ziad Ebu Amr'a göre ise HAMAS'ın dürüst imajı ve Filistin Yönetimi'nin yetersizliğinden kaynaklanan boşlukları

³⁴⁷ Helga Baumgarten, "The Three Faces/Phases of Palestinian Nationalism, 1948-2005", *Journal of Palestine Studies*, Vol. 34, No. 4, Summer 2005, s. 40.

³⁴⁸ Robinson, a.g.m., s. 127.

³⁴⁹ A.g.m., s. 127 ve Khaled Hroub, *HAMAS: Political Thought and Practice*, Washington: Institute for Palestine Studies, 2000, ss. 240-41.

³⁵⁰ Johanna McGeary, Jamil Hamad, Aharon Klein, Matt Rees, "Inside HAMAS", *Time Canada*, Vol. 163, Iss.: 14, 4 Mayıs 2004, s. 34-35.

³⁵¹ Sara Roy, "Religious Nationalism and the Palestinian-Israeli Conflict: Examining HAMAS and the Possibility of Reform", *Chicago Journal of International Law*, Vol. 5, No.1, Summer 2004, s. 258.

doldurması ona, kendisiyle aynı görüşe sahip olmayan Filistinlilerin de desteğini kazandırdı.³⁵²

HAMAS'ın sağladığı sosyal hizmetlerin taşıdığı bu özellikler, onu bir yönüyle tipik bir sivil toplum örgütü haline sokmaktadır. Bu da HAMAS'ın popülaritesini her kesimden Filistinli nezdinde arttırmaktadır. Öte yandan, bu sivil toplum hizmetlerini sunan Filistinliler profesyonel ve çoğunlukla Batılı bir eğitimden geçmiş, ancak dini duyarlılıklara sahip insanlardı.³⁵³ LeVine'e göre;

*“İslami sivil toplum kuruluşları, seküler STK'lar, entelijansiya ve profesyonel sınıflarla birlikte canlı bir kamusal alanın temel katılımcılarıdır.”*³⁵⁴

Mishal ve Sela, yukarıda bahsedilen durumu şöyle ifade etmektedirler:

*“HAMAS'ın sosyal işleri, bazı yönlerden Batı'daki sivil toplum kavramına benzer bir biçimde, yönetimden kaynaklanan bir boşluğu doldurmaktadır.”*³⁵⁵

Bu arada şunu belirtmek gerekmektedir ki; Oslo Süreci esnasında kurulan birçok seküler sivil toplum örgütü Filistin Yönetimi'nin takındığı baskıcı tavır karşısında güçsüzleşirken, HAMAS etkin bir hareket olarak kalmaya devam etmiştir. LeVine'e göre bu durum şaşırtıcı değildir, çünkü:

*“...Oslo süreci öncesine kadar Batılı anlamda çok az sivil toplum kuruluşu (STK) vardı; işgal süresince topluma hizmet veren organizasyonlar daha çok yerel veya kitle tabanlı organizasyonlar, hayır toplulukları, ya da Osmanlı ya da Manda döneminde kökenleri bulunan dini kuruluşlardı. Aslında Oslo Süreci boyunca kurulan Filistin STK'ları doğrudan Sürecin kendine bağlıydı, dolayısıyla Süreç eridikçe etkilerini kaybetmeye yüz tuttular. Diğer yandan, daha eski ve daha yerel/topluluk-tabanlı oluşumlar...güçlü ideolojik ve aktivist bağlılıklarını korudular. Bu oluşumların çoğunun sosyo-dini hareketlerde zemini vardı.”*³⁵⁶

Öte yandan HAMAS, işgal altındaki Filistin topraklarında sosyal hizmet aktivitelerini gerçekleştirirken birçok zorluk ve engelle karşılaşmaktadır. İleride bahsedileceği üzere bilhassa El-Aksa İntifadası ve 11 Eylül olaylarından sonra HAMAS'a destek veren kuruluşların fonları dondurulmuş ve Filistin Yönetimi de 2003 yılı içerisinde 50'yi aşkın hayır kuruluşunun aktivitelerini yasaklamıştı. Şüphesiz ki, HAMAS bu

³⁵² Aktaran McGeary ve diğerleri, a.g.m.

³⁵³ Mark LeVine, “Chaos, Globalization and the Public Sphere: Political Struggle in Iraq and Palestine”, *The Middle East Journal*, 60, 3, Summer 2006, ss. 475-476.

³⁵⁴ A.g.m., s. 476.

³⁵⁵ Mishal ve Sela, *The Palestinian HAMAS: Vision, Violence and Coexistence*, s. 7.

³⁵⁶ LeVine, a.g.m., s. 475.

zorluklardan olumsuz bir biçimde etkilenmekteydi, ancak bu HAMAS'ın sunduğu hizmetleri sona erdirmesine yol açmadı. Filistin Yönetimi'nin yayınladığı bildirimlerin aksine HAMAS, kendi dondurulan hesaplarına referansla Filistinli yardıma muhtaç olanlara çek dağıtmaya devam etti. Fakir Filistinli aileler bankaya gidip de paralarını alamayınca bu durum FY'ne karşı büyük bir öfkeye dönüştü. Sonunda Yönetim resmi olarak kabul etmese de, dondurulan hesaplardan Filistinlilere ödeme yapılmaya başlandı. HAMAS bir diğer yöntem olarak da topladığı paraları bankaya yatırmak yerine nakit olarak saklamayı ve Filistinlilerin ihtiyaçlarını bu şekilde temin etmeyi tercih etti.³⁵⁷

Kısaca HAMAS'ın sağladığı sosyal hizmetlerin önemi şöyle bir bağlam içerisinde daha iyi anlaşılabilir:

“...derin yoksulluk ve işgal altındaki Filistin'de kalkınmanın yokluğu, ve İkinci İntifada'nın başladığı zamandan beri İsrail'in Filistin altyapısını yıkmasıyla ortaya çıkan durum yüksek işsizlik ve yoksulluğa yol açtı. Filistin Yönetimi'nin (FY) çöküşü ve altyapısının çözülüşü, Filistinlilerin hayatta kalabilmeleri için daha çok aile gibi sosyal bağlara dayanmaları anlamına gelmekteydi...”³⁵⁸

İçinde bulunulan bu ekonomik ve sosyal şartların üzerine İsrail işgalinin sürmesi de eklenince HAMAS'ın sunduğu sosyal hizmetler Filistinliler için hayati önem kazanmıştır.

³⁵⁷ Hroub, “HAMAS after Shaykh Yasin and Rantisi”, s. 33.

³⁵⁸ Beverley Milton-Edwards, “Prepared for Power: HAMAS, Governance and Conflict”, *Civil Wars*, Vol. 7, No. 4, Winter 2005, ss. 323-324.

3.4 2006 SEÇİMLERİ ve HAMAS

2005'te aşamalı olarak gerçekleştirilen yerel seçimler ile Ocak 2006'da yapılan Filistin Yasama Meclisi seçimlerinden çıkan sonuçlar hem Filistin içinde hem de neredeyse tüm dünyada tam bir “şok” etkisi yaptı. HAMAS adayları gerek belediyelerde gerekse Filistin Meclisi'nde önemli bir çoğunluk sağladılar. Bu bölümde, önce HAMAS'ın seçim zaferinin nedenleri analiz edilecek, sonra ise iktidara gelen HAMAS'ın iktidarı boyunca karşılaştığı zorluklar değerlendirilecektir.

3.4.1 HAMAS'ın Seçim Zaferi

Ocak 2006 seçimlerinde 132 üyeli Filistin Meclisi'nin 72 koltuğunu HAMAS üyeleri doldurmuştu. HAMAS'ın boykot ettiği 1996 seçimlerinden beri tek-parti yönetimi olarak El-Fetih tarafından idare edilen Filistin Yönetimi'nde böylece HAMAS hükümetine giden yol açılmış oluyordu. El-Fetih ise seçimlerde 45 sandalye kazanabiliyordu.³⁵⁹ Aslında bu “şok” genel olarak HAMAS'ın başarısının öngörülememesinden kaynaklanmıyordu; daha çok “istenmeyen ama gelmesi kaçınılmaz bir başarıya” duyulan bir tepki olarak ortaya çıkıyordu.

Aslında daha I. İntifada'nın başlarından itibaren HAMAS'ın Filistin siyasetinde çok önemli bir konuma sahip olacağı hem akademik hem de siyasal çevrelerde öngörülmeğe başlanmıştı. Kasım 1989'da Ürdün'de yapılan parlamento seçimlerinde İslami bloğun çoğunluğu elde etmesi üzerine Robinson şunu yazıyordu:

“...eğer işgal altındaki topraklarda gerçekten özgür ve demokratik seçimler yapılırsa, İslamcılar FKÖ'den daha fazla sandalye kazanırlardı.”³⁶⁰

Gerçekten de Oslo Anlaşmaları'nı önceleyen yıllarda İsrail işgali altındaki Filistin topraklarında yapılan yerel seçimlerde, HAMAS temsilcileri birçok başarı kazanmıştı. Yine birçok ticaret odası seçimlerinde HAMAS üye ve sempatizanları çoğunluğu elde etmişti. Hatta Filistin milliyetçiliğinin “kalesi” konumundaki yerlerde de oldukça başarılıydı.³⁶¹

³⁵⁹ HAMAS'ın 72 sandalyesine HAMAS destekli seçilen 4 bağımsız milletvekilini eklediğimizde HAMAS Filistin Yasama Meclisi'nde %59'luk bir çoğunluğa ulaşmaktadır. Öte yandan El-Fetih ise 45 milletvekili ile %34 oranında temsil edilmektedir; bkz. Jamil Hilal, “HAMAS's Rise as Charted in the Polls: 1994-2005”, *Journal of Palestine Studies*, Vol. 35, No. 3, Spring 2006, s. 16.

³⁶⁰ Robinson, *Building a Palestinian State, the Incomplete Revolution*, s. 169.

³⁶¹ A.g.e., ss. 169-170.

Graham Usher'e göre; HAMAS'ın yükselişi ve başarısı üç temele bağlanmaktadır. Bunlardan ilki; Filistinlilerin "Barış Süreci"ne ve görüşmelere olan inancını kaybetmeleridir. İkinci neden, HAMAS'ın bir yandan sosyal ve sivil boyutlarıyla Filistinlilerin yanında yer alması, diğer yandan İsrail işgaline karşı silahlı direnişi devam ettirmesidir.³⁶² Nitekim Filistinlilerin büyük çoğunluğu, İsrail'in 2005 yılının Ağustos ayında Gazze'den çekilmesini³⁶³ başta HAMAS olmak üzere silahlı direniş gruplarının yaptığı mücadeleye bağlamaktadırlar. Bu şekilde HAMAS siyasal meşruiyet kazanmadan çok önce toplumsal meşruiyet kazanmıştı.³⁶⁴ Usher'e göre HAMAS'ın yükselişinin ardındaki üçüncü neden ise El-Fetih'in hemen hemen her alanda başarısızlığı,³⁶⁵ ve yolsuzluk ve yozlaşmaya bulaşmasıdır. Nitekim bu kriter Filistin halkının oy verirken başvurduğu en öncelikli kriterdir:

*"...kendileriyle anket yapılan Filistinlilerin büyük çoğunluğu adayın yolsuzluğa bulaşmış olmamasını, gelecek meclis seçimlerinde adaylarını belirlemede en önemli faktör olarak görüyorlardı...yozlaşmanın olmaması...diğer yedi kriter arasından en kritik olanıydı: (1)barış sürecindeki pozisyonu, (2) siyasal aidiyeti, (3) dindarlık, (4) eğitim düzeyi, (5) seçmenle şahsi ilişkisi, (6) seçmenle akrabalık bağı. "*³⁶⁶

Usher'in bahsettiği faktörlere daha ayrıntılı bakıldığında HAMAS'ın seçim zaferinin ardındaki temel dinamikleri kavramak mümkündür. Öncelikle HAMAS, 2006 seçimlerine "Değişim ve Reform Listesi" adıyla katılmıştır. Bu ad, HAMAS'ın Filistin toplumunun öncelikli meselelerini anladığını ortaya koymaktadır. Nitekim Filistin halkının seçimlerdeki davranışını etkileyen en önemli faktörlerden biri onların hayatlarının her alanında gerçek bir değişim görmek istemeleriydi.³⁶⁷ Uzun yıllar boyunca El-Fetih'in

³⁶² Graham Usher, "HAMAS Risen", *Middle East Report* 238, Spring 2006.

³⁶³ Ocak 2007'de yayınlanan İsraili insan hakları örgütü Gisha (Hareket Özgürlüğü için Yasal Merkez) raporuna göre İsrail Gazze'de halen "çekilmiş bir işgalci" konumundadır. Rapora göre; "Ağustos 2005'te yasadışı yerleşimlerin ve kalıcı askeri üslerin boşaltılmasına rağmen İsrail bir biçimde işgale devam etmektedir... İsrail Gazze üzerindeki kontrolünü bırakmadı, ancak bazı kontrol unsurlarını kaldırırken diğer önemli kontrol unsurlarını sıkılaştırdı." Rapora göre bu sıkılaştırılan kontrol unsurları Gazze'nin hava sahası, suları ve sınırlarının yanında mal ve insanların dolaşımını, vergi sistemini, mali politikalarını ve nüfus kayıtlarını da içermektedir. Dolayısıyla rapora göre, İsrail bir yandan işgali sürdürürken diğer yandan tüm dünyaya işgalin sona erdiğini söyleyerek işgalin oluşturduğu sorumluluklardan kaçmaktadır; bkz. Gisha Report, "Disengaged Occupiers: the Legal Status of Gaza", aktaran Laila El-Haddad, "Invisible Hand of Israel in Gaza", *Aljazeera English*, January 18, 2007, <http://english.aljazeera.net>

³⁶⁴ İbrahim Elbeyyumi Ganem, "Filistin'de Seçim Sonuçları Ne Anlama Geliyor?", *Zaman*, 29 Ocak 2006.

³⁶⁵ Usher, a.g.y.

³⁶⁶ Guilain Denoex, "The Politics of Corruption in Palestine: Evidence from Recent Public-Opinion Polls", *Middle East Policy*, Vol. 12, No. 3, Fall 2005, s. 123.

³⁶⁷ İsmail Abu Arafah, "The Palestinian Legislative Elections", *Shu'un Tanmawiyeh, A Quarterly Journal on Palestinian Development*, Vol. 15, Iss. 32, Spring 2006, ss. 51-52.

hakim olduğu yozlaşmış bir siyasal yapıdan Filistinliler memnun değildiler. Bu yozlaşmış yapıya Oslo ve II. İntifada yılları boyunca artan yaygın işsizlik ve ekonomik çöküntü de eklenmişti. HAMAS sözcüsü Gazi Hamad seçimlerden sonra şunu söylüyordu:

“Biz müzakerelerin tek başına haklarımızı elde etmeye yetmeyeceğini söyledik. Gerekli olan...siyasi ve askeri mücadele arasında düzenli bir dengeydi. Fakat biz ayrıca önceliğin yönetim biçimimizde bir reform ve değişiklik olduğunu da söyledik. İnsanlarımıza bir dilim ekme veremediğimiz zaman, onlara Kudüs’e ve geri dönüş hakkına dair nasıl söz verebiliriz?”³⁶⁸

Filistinlilerin seçim davranışını etkileyen bir başka faktör ise HAMAS’ın seçimlerden önce önemli bir imaj değişikliği geçirmesi olmuştur. HAMAS 2005 yılının başından itibaren silahlı eylemlerini askıya aldığı duyurmuş, İsrail’e uzun süreli bir ateşkes (hudna) teklif etmiş ve nitekim seçim programında askeri bir dilden ziyade Filistinlilerin günlük sorunlarını hedef alan bir yaklaşım geliştirmiştir.³⁶⁹ Böyle bir dil HAMAS’ın Filistin toplumunun gerçek sorunlarını gözetten bir siyasal hareket imajı kazanmasına yardım etmiştir.

Aslında HAMAS’ın sunduğu “alternatif”, Filistin-İsrail çatışmasını “doğru bir zemine” oturtma sözü idi. Oslo’nun İsrail’in “güvenlik ihtiyaçlarının” hegemonyasına ve ABD’nin bölgesel hırslarına dayanan düzeninin yerine yeni bir çerçeve koymaktı: Filistin-İsrail çatışması, yasadışı bir işgal ve bu işgale karşı işgal altındaki insanların silahlı direnişi de kapsayan her türlü yöntemle direniş hakkı³⁷⁰ zemininde anlaşılabilirdi. Bir başka deyişle;

“HAMAS zaferinin en önemli boyutu onun, Filistinlilerin İsrail ve ABD’nin belirlediği şartlarda bir “barış” sürecine “ortak” olmaları gerektiği fikrinin reddedilmesini temsil etmesiydi.”³⁷¹

Öte taraftan, Filistin Yönetimi’nin kurulmasının üzerinden 13 yıl geçmiş olmasına rağmen, Yönetimin Filistin halkıyla ilişkileri çok iyi kurulamamıştı. Bu durum bilhassa tamamen tecrit edilmiş haldeki Gazze Şeridi için geçerliydi. Filistin yönetimine mensup

³⁶⁸ Graham Usher, “The Democratic Resistance: HAMAS, Fatah and the Palestinian Elections”, *Journal of Palestine Studies*, Vol. 35, No. 3, Spring 2006, s. 21.

³⁶⁹ Mahjoob Zweiri, “The HAMAS Victory: Shifting Sands or Major Earthquake?”, *Third World Quarterly*, Vol. 27, No. 4, 2006, ss. 676-78; ayrıca bkz. “The Text of HAMAS Legislative Elections Program”, <http://www.islamonline.net>, 14 Ocak 2006.

³⁷⁰ Usher, a.g.m., s. 22.

³⁷¹ Toufic Haddad, “What Set the Stage for HAMAS’ Victory?”, *Socialist Worker Online*, February 3, 2006, bkz. <http://www.socialistworker.org>

polis ya da memurlar burada yaşayan halka ve onların yaşam tarzlarına saygı göstermiyorlardı. Roy'un belirttiğine göre, Filistin Yönetimi'ne bağlı polisler, oldukça rahat bir şekilde Filistinlilere "hayvanlar" veya "eşekler" diye hitap edebiliyorlardı..³⁷²

Gazzelilere göre ise;

*"...Onları buraya getiren insanlara saygı göstermeliler. Biz onlar için öldük. Bizim acılarımız onların dönmelerini sağladı. Biz olmadan onlar asla burada olamazlardı. Bize saygı göstermeliler."*³⁷³

HAMAS'ın sunduğu sosyal hizmetler de seçimlerde HAMAS'ın başarısına katkı sağlayan bir başka unsurdu. Oslo İlkeler Deklerasyonu'nun imzalanmasından sonra geçen hergün daha da kötüleşen Filistin ekonomisi, Filistin Yönetimi'ne mensup memur ve bürokratların rüşvet almalarını giderek arttırmıştı.³⁷⁴ Bu, rüşvet vermeyen ya da veremeyen Filistinlilerin sosyal hizmetlere ulaşamamasını ifade etmekteydi. Bir başka deyişle her geçen gün Filistin Yönetimi halkının temel hizmetlere ulaşımı konusunda zaafa uğruyordu. Öte yandan HAMAS kurduğu enformel yardım ağlarıyla herhangi bir ücret talep etmeden Filistin halkının ihtiyacı olan temel hizmetleri onlara ulaştırmayı başarabiliyordu. Diğer yandan rüşvet talep etmemesi onların Filistinlilerin gözünde "temiz insanlar" olarak algılanmalarına yardım ediyordu. Buna karşılık Filistinlilerin %86,5'i Filistin Yönetimi kurumlarında yolsuzluk ve yozlaşma olduğuna inanmaktaydı.³⁷⁵ Ayrıca yerel seçimlerden hemen önce Eylül 2004'te Birzeit Üniversitesi tarafından yaptırılan bir kamuoyu araştırmasına göre Filistin halkının % 69'u Fetih hükümetinin yozlaşma ile mücadelede zayıf ve etkisiz olduğunu düşünüyordu.³⁷⁶ Öte yandan HAMAS'ın daha önce yerel yönetim hizmetlerindeki başarısı da onun seçim başarısına katkı sağlamıştı.

HAMAS Filistin seçimlerine katılma kararı alırken aynı zamanda yeni bir taktik de benimsemiş oluyordu. Haim Malka'ya göre bu yaklaşım Lübnan'da Hizbullah'ın 1992'den beri benimsediği modele benziyordu. Seçimler ve direnişi eş zamanlı olarak kullanan bu yaklaşım aslında Lübnan'daki Hizbullah'a ciddi bir açılım ve meşruiyet zemini

³⁷² Sara Roy, "Alienation or Accomodation?", *Journal of Palestine Studies*, Vol. 24, No. 4, Summer 1995, s. 79.

³⁷³ A.g.m., s. 79.

³⁷⁴ A.g.m., s. 80.

³⁷⁵ Denoeux, "The Politics of Corruption in Palestine: Evidence from Recent Public-Opinion Polls", s. 120.

³⁷⁶ A.g.m., s. 121.

sağlamıştı.³⁷⁷ Benzer bir biçimde HAMAS da demokratik mekanizmalara katılma kararı olarak bir nevi “demokratik direniş” olarak nitelendirilebilecek bir söylemi benimsiyordu. Nitekim Atvan Filistin Meclisi seçim sonuçlarını “demokratik darbe” olarak tanımlıyordu. Atvan’a göre;

*“El-Fetih çözüme yönelik siyasi başarısızlığa alternatifler sunmadı, gerçekçi demokratik kurumlar inşa etmekte aciz kaldı, örgütü lider yapan kartı, direnişi bıraktı...”*³⁷⁸

HAMAS, Filistin toplumunun çok çeşitli kesimlerinden destek almasına rağmen yapılan saha çalışmaları, hareketin toplumsal tabanının alt sınıflara mensup Filistinlilerden oluştuğunu göstermektedir. Örneğin, El-Fetih ile kıyaslandığında gerek II. İntifada öncesinde ve gerekse sonrasında HAMAS’ın mülteci kamplarındaki desteği Filistin şehir ve köylerine oranla daha yüksektir. Bu oran özellikle II. İntifada sırasında daha da yükselmiştir.³⁷⁹ Bilindiği gibi mülteci kamplarında yaşam diğer yerlere oranla çok daha zor koşullar altında sürdürülmektedir. HAMAS’ın buradaki desteğinin yüksek oluşu, onun kamplarda üstlendiği yoğun sosyal hizmet faaliyetlerine bağlanabilir. Öte yandan kamplardaki ağır yaşam koşulları buralarda İsrail işgalinin sonuçlarının çok daha ağır hissedilmesine yol açmaktadır. HAMAS’ın İsrail işgaline karşı silahlı direnişi sürdürme kararlılığı, buradaki Filistinlilerin HAMAS’a desteklerinin artmasına sebep olmuş olabilir. Diğer yandan HAMAS’ın kadınlardan aldığı destek her zaman erkeklerden daha çok olmuştur. Örneğin, Oslo yıllarında (Aralık 1994- Nisan 2000 arası) HAMAS Filistinli erkeklerin yaklaşık %13,5’unun desteğini alırken bu oran Filistinli kadınlar arasında %17’ye kadar çıkmaktaydı. El-Aksa İntifadası başladıktan sonra Kasım 2000 ile Kasım 2003 tarihleri arasında HAMAS’ın Filistinli erkekler arasında desteği %19’a çıkarken Filistinli kadınlar arasında bu oran %30’u geçmiştir.³⁸⁰ Kasım 2000’e gelindiğinde HAMAS’ı destekleyen Filistinlilerin %63’ü kadın, %37’si erkektir.³⁸¹

HAMAS’ın popülaritesi genelde alt gelir grubuna mensup Filistinliler arasında yüksek olmuştu. Ancak El-Aksa İntifadası başladıktan sonra HAMAS üst gelir grupları

³⁷⁷ Haim Malka, “Forcing Choices: Testing the Transformation of HAMAS”, *The Washington Quarterly*, 28: 4, Autumn 2005, ss. 44-45.

³⁷⁸ Abdülbari Atwan, “Filistin Demokratik Darbesi”, *El-Kuds el-Arabi*, 27 Ocak 2006.

³⁷⁹ Jamil Hilal, “HAMAS’s Rise as Charted in the Polls: 1994-2005”, *Journal of Palestine Studies*, Vol. 35, No. 3, Spring 2006, ss. 9-10.

³⁸⁰ A.g.e., ss. 10-11.

³⁸¹ A.g.e., s. 13.

hariç, diğer gruplarda El-Fetih'in aldığı desteği yakaladı, hatta bazı durumlarda geçti.³⁸² El-Fetih ile HAMAS arasındaki “sınıfsal farka” dair bir başka gösterge de 1997'de Filistinlilerin yalnızca %16'sı HAMAS'ın fakirleri temsil ettiğini düşünürken, 2004'te bu oran %58'e yükselmişti. Aynı oran 2004'te El-Fetih için %35'ti.³⁸³

HAMAS'ın seçim zaferinin gösterdiği en önemli gerçeklerden biri de Filistin'de İslami hareketi dışlayarak varılacak olası bir çözümün gerçekçi bir çözüm olma imkanından uzak olduğudur. Dolayısıyla, eğer kalıcı bir barış mümkün olacaksa bunun HAMAS tarafından temsil edilen İslami hareketin de onayından geçmesi gerekmektedir. Oslo Süreci'nin ve daha sonraki anlaşmaların en önemli zaaflarından biri de İslami hareketleri bu sürece dahil etmedeki isteksizliktir. Bu noktadan değerlendirildiğinde HAMAS'ın seçim zaferi ve arkasından kurulan HAMAS hükümeti muhtemel bir barış planı için bir tehdit değil tam tersine bir şans olarak anlaşılmalıdır. Nitekim Altunışık'a göre;

“...HAMAS'sız barış olmayacağı..., yani ister iktidarda olsun ister parlamentoda yeterince temsil edilsin ya da edilmesin, Filistin'de HAMAS'sız, yani HAMAS'ın bir şekilde katılmadığı bir barışın olmayacağı da uzun zamandır..., HAMAS'ın gücü nedeniyle, belliydi...Belki HAMAS'ın sisteme dahil olması zorlukları olmasına karşın barış açısından umut verici olabilir diye düşünülebilir.”³⁸⁴

Ancak bu “barış umudu” pek kolay gerçekleşmeyecekti. Nitekim HAMAS hükümeti kurulduğu ilk günden itibaren birçok zorlukla karşı karşıya kalacaktı.

3.4.2 HAMAS İktidarı ve Sorunlar

HAMAS 2006 seçimlerinde Filistin Meclisi'ndeki 132 sandalyeden 74'ünü kazanmasına rağmen seçimlerden hemen sonra Filistin'in yönetiminde söz sahibi olma konusunda birçok sorunla yüz yüze gelmiştir. Gerek içten gelen baskılar, gerekse neredeyse istisnasız tüm uluslararası aktörlerin amborgasuyla karşılaşan HAMAS, demokratik yollarla kendisine verilen Filistin halkını temsil etme görevini yapmaya imkan bulamamıştır.

HAMAS hükümetinin karşılaştığı sorunların başında, seçimlerin hemen ertesinde ABD, İsrail ve AB'nin başını çektiği, neredeyse istisnasız tüm devletler tarafından

³⁸² Örneğin Kasım 2000 ile Kasım 2003 arası aylık geliri 300 Ürdün dinarının altında olan Filistinlilerin %23'ü El-Fetih'i, %26'sı ise HAMAS'ı destekliyordu; bak. Hilal, “HAMAS's Rise as Charted in the Polls: 1994-2005”, ss. 11-12.

³⁸³ A.g.e., s. 12.

³⁸⁴ Meliha Altunışık, *Seçimler Sonrası Filistin Paneli*'ndeki konuşması, Ankara: SETA Vakfı, 2 Şubat 2006, konuşma metinlerine www.setav.org adresinden ulaşılabilir.

uygulanan uluslararası ambargo gelmektedir. Aslında başlangıçta AB içinde de yeni kurulan HAMAS hükümeti ile diyalogun sürdürülmesini isteyenler vardı. Ancak daha sonra AB de Bakanlar Konseyi kararıyla bu ambargoya bir bütün olarak uymayı deklare etti. Uygulanan bu ambargo Filistin’de bugün yaşanan birçok sorunun kaynağı konumundadır. Ambargoyla birlikte;

“Filistin Yönetimi’nin hizmetler ve geniş bir işgücü için ödeme yapacağı gelirleri kesen ekonomik bir kuşatma dayatıldı;

İnsani krizin boyutlarını büyüten bir biçimde, Filistinlilerin milyonlarca dolarlık vergi gelirleri yasadışı bir biçimde İsrail tarafından alıkonuldu;

İsrail tarafından Gazze’ye uygulanan fiziksel kuşatma, Filistinlilerin ürünlerini...ihraç etmesini ve yiyecek ve ilaç gibi temel maddeleri ithal etmesini engelledi;

İsrail’in hava saldırıları, Gazze’de yaşayanları öldürdüğü gibi, elektrik ve su arzı dahil olmak üzere Gazze’nin yaşamsal öneme sahip altyapısına zarar verdi;

Yabancı pasaport sahibi Filistinlilerin vizelerini yenilemeyi durdurarak...binlerce ailenin parçalanmasına neden oldu...”³⁸⁵

Ambargonun nihai hedefi olarak HAMAS’ın İsrail’i tanınması ve daha önce FKÖ ile İsrail arasında yapılan anlaşmaları kabul etmesi amaçlanmıştı. Ancak HAMAS’ın bir anda bunları kabul etmesi mümkün olmadığından asıl amaç, HAMAS hükümetini izole ederek İsrail’in müzakere etmeden tek yanlı eylemlerine devam etmesinin meşru zeminini oluşturmaktı. Fakat bu arada tüm Filistinliler topluca cezalandırılarak onların da HAMAS hükümetine karşı tepki göstermeleri beklenmekteydi.

Uluslararası ambargo, BM Gazze Yiyecek Dağıtım Merkezi Sorumlusu Ahmed Hasan Mekded’e göre, Gazze Şeridi’nin son 13 yılın en büyük krizini yaşamasına sebep olmuştur. Mekded’e göre 2006 yılının Ramazan ayı “kara Ramazan” olarak nitelendirilmelidir. Filistinlilerin açlık tehlikesi ile karşı karşıya olduğunu söyleyen Mekded, sağlık hizmetlerinin çok sınırlı kalması ve gerekli ilaçların temin edilememesi sonucu çocuk ölümlerinin arttığını ileri sürmektedir. Filistinlilerin büyük çoğunluğu ise tüm bunlardan ABD, Avrupa ve Arap hükümetlerini sorumlu tutmaktadır.³⁸⁶

³⁸⁵ Jonathan Cook, “The Trap of Recognising Israel”, *The Electronic Intifada*, 14 December 2006, makaleye <http://www.electronicintifada.net> adresinden ulaşılabilir.

³⁸⁶ “Gazze En Zor Ramazan’a Başladı”, *Zaman*, 25 Eylül 2006.

HAMAS hükümetinin karşılaştığı bir diğer zorluk ise işgal altındaki Filistin topraklarının birbirinden kopukluğu ile alakalıdır. Gazze Şeridi tam olarak izole edilmiş bir şekilde Batı Şeria ile bağlantısı koparılmıştır. Gazze'den milletvekili seçilen HAMAS üyelerinin Batı Şeria'ya gitmeleri yasaklanmıştır. Böyle bir ortamda Meclis iki ayrı yerde toplanmakta, bu da aradaki iletişimsizliği arttırmaktadır. Diğer yandan, Haziran 2006'da HAMAS'ın kaçırdığı bir İsrail askerine karşılık,³⁸⁷ İsrail aralarında 8 bakanın da bulunduğu 42 HAMAS milletvekilini tutuklamıştır. Bu milletvekilleri “yasadışı örgüt üyesi oldukları” gerekçesiyle halen İsrail hapishanelerinde tutuklu durumdadırlar. HAMAS'ın milletvekillerinin yarısının İsrail hapishanelerinde tutulması hem hükümeti hem de Meclisi işlemez bir hale getirmiştir.

İsrail, ABD ve AB'nin desteklediği bu ambargonun yanısıra HAMAS'ın karşılaştığı en önemli sorunlardan biri de bizzat Filistin Devlet Başkanı Mahmud Abbas'ın sahip olduğu aşırı otorite ve bu otoritenin Abbas tarafından kullanılma biçimidir. HAMAS'ın seçimleri kazanmasının hemen ardından, daha henüz iktidar olmadan 29 Ocak 2006'da Mahmud Abbas tüm Filistin Yönetimi güvenlik güçlerinin³⁸⁸ ve Finans ve Enformasyon Bakanlıkları'nın doğrudan kendisine bağlı olacağını deklare etti. Oysa bu bahsedilen birimler anayasal olarak Başbakanlık'a bağlı birimlerdi. Diğer yandan, Önleyici Güvenlik Gücü, Gazze'de El-Fetih'in önde gelen isimlerinden Muhammed Dahlan'ın ve dolayısıyla El-Fetih'in HAMAS yönetimindeki bir hükümete karşı direniş gösterebileceği en organize gruptu.³⁸⁹ Ayrıca Abbas seçimlerden hemen sonra FY'nin personel ve maaşlardan sorumlu idari birimlerin başına El-Fetih'e sadık isimleri atadı. Öte yandan dokuz üyeli Anayasa Mahkemesi'nin üyelerini atama yetkisi, henüz yeni parlamento toplanmadan, El-Fetih üyelerinin çoğunlukta olduğu eski parlamento tarafından bir son dakika değişikliği ile Abbas'a verildi. Anayasa Mahkemesi'nin temel görevi Başkan ile Parlamento arasında çıkabilecek sorunların çözümü idi. Ancak Mahkeme aynı zamanda Parlamento tarafından

³⁸⁷ İsraili asker Gilad Şalit 25 Haziran 2006 tarihinde Filistinli örgütler tarafından kaçırılmıştı. Filistinli örgütler Şalit karşılığında İsrail hapishanelerinde aralarında çok sayıda kadın ve çocuğun da bulunduğu 9000'den fazla Filistinli tutukluların bir kısmının salıverilmesini talep etmektedirler. İsrail bu kaçırılma olayından sonra Gazze'yi yeniden işgal etmiş ve günlerce süren saldırılarında yüzlerce sivil katletmişti.

³⁸⁸ Filistin Güvenlik Güçleri temel olarak polis, sivil savunma ve istihbari nitelikteki Önleyici Güvenlik Güçleri olmak üzere üç bölümden meydana gelmektedir ve sayıları da 50,000- 70,000 civarındadır.

³⁸⁹ Graham Usher, “HAMAS Risen”, *Middle East Report* 238, Spring 2006, bkz. <http://www.merip.org/mer/mer238/usher.html>; ayrıca bkz. Charmaine Seitz, “Fatah Ventures into Uncharted Territory”, *Middle East Report Online*, April 19, 2006, bkz. <http://www.merip.org/mero/mero041906.html>.

çıkarılan yasaların Başkan tarafından iptali ile ilgili meseleleri de değerlendirmekteydi.³⁹⁰ Diğer yandan, HAMAS'ın başında bulunduğu hükümetin memurlarının, Filistin yargı sisteminin ve güvenlik teşkilatının büyük bir kısmı daha önce Arafat'ın ya da Abbas'ın atadığı kadrolardan oluşmaktadır. Bütün bakanlıkların bürokrasileri El-Fetih üyeleri tarafından doldurulmuştu. Dolayısıyla HAMAS hükümeti kurmasına rağmen Filistin Yönetimi'nde ikili bir otorite yapısı vardır.³⁹¹

Öte yandan, HAMAS hükümeti kurulduğu günden bu yana başta ABD ve Avrupa Birliği tarafından Filistin halkına uygulanan amborgolar nedeniyle memurlara maaş ödeyememektedir. HAMAS hükümetine ve daha önemlisi HAMAS'ı işbaşına getiren Filistin halkına bu yolla dışardan ve içerden verilen mesaj şudur: "Eğer HAMAS'ı desteklemeye devam ederseniz açlıktan ölürsünüz!"

HAMAS iktidarı bir yandan böyle bir sorunla karşı karşıya iken, diğer yandan bazen bizzat Abbas ve önde gelen El-Fetih üyeleri tarafından düşürülmekle ya da kendisine karşı "darbe yapılmakla" tehdit edilmektedir. Örneğin, El-Fetih'in Gazze'deki en etkili isimlerinden ve Parlamento üyesi Dr. Faysal Ebuşakla eğer demokrasiye inançları olmasa ve isteseler HAMAS hükümetini çok kısa sürede düşürebileceklerini öne sürmektedir.³⁹²

HAMAS hükümeti için bir diğer sorun da kağıt üzerinde hükümet ve İçişleri Bakanlığı'nın kontrolü altında bulunan Filistin güvenlik güçlerinin en geniş kesimini oluşturan Filistin Ulusal Gücü ile istihbarat biriminin Abbas'ın kontrolünde olmasıdır. Abbas'a bağlı bu Ulusal Güç ile HAMAS'ın iktidara geldikten sonra İçişleri Bakanlığı'na bağlı olarak oluşturduğu "Yönetim Gücü" arasındaki artan gerginlik ve yer yer çatışmalar HAMAS hükümeti için bir sorun teşkil etmektedir. Skikaki'ye göre;

"HAMAS'tan bir içişleri bakanı Mahmud Abbas'ın onayı olmadan çeşitli güvenlik güçlerinin başındaki isimleri değiştiremez...Abbas ve El-Fetih'i otorite olarak gören mevcut güvenlik teşkilatı varken, bu güçlerle HAMAS'a sadık diğerleri arasında şiddetli çatışmalar kaçınılmaz olabilir".³⁹³

Nitekim sık sık dile getirilen iç savaş senaryoları 2006 yılının sonlarına doğru giderek artan bir biçimde tehlikeli sinyaller vermeye başlamıştır. HAMAS ve El-Fetih

³⁹⁰ Usher, a.g.y.

³⁹¹ Toufic Haddad, "Behind the HAMAS-Fatah Conflict: Is Gaza Headed for a Civil War?", *Socialist Worker Online*, Issue 614, 5 January 2007, makaleye http://www.socialistworker.org/2007-1/614/614_04_Gaza.shtml adresinden ulaşılabilir.

³⁹² "El-Fetih İsterse HAMAS Hükümetini Düşürür", *Zaman*, 10 Eylül 2006.

³⁹³ Khalil Shikaki, "Sweeping Victory, Uncertain Mandate", *Journal of Democracy*, Vol. 17, Iss. 3, July 2006, s. 124.

arasında ulusal birlik hükümeti kurma çabalarının sonuçsuz kalması ile HAMAS ve El-Fetih üyeleri arasındaki çatışmalar giderek artmaya başlamıştır. Bu süreç, İsrail ve onu destekleyen ABD'nin işine gelmektedir, çünkü olası bir iç savaş HAMAS'ın hükümette kalmasına imkan vermeyecektir. Nitekim ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice Mahmud Abbas'a bağlı El-Fetih üyelerinden oluşan güvenlik güçlerinin güçlendirilmesi için yardım yapmaya hazırlandıklarını söylemektedir.³⁹⁴ Haddad'a göre, bu tür girişimlerin amacı şudur:

*“ABD'nin gerçekte hedeflediği şey, 1967'de İsrail'in işgal etmiş olduğu toprakların tümünün dekolonizasyonu, Filistinli mültecilerin geri dönüş hakkı, İsrail ve Siyonizmin tanınmaması, ve direnişin devam etmesi çerçevesinde oluşan Filistinlilerin konsensüsünün parçalanmasıdır...”*³⁹⁵

Diğer yandan ulusal birlik hükümeti görüşmelerinin başarısız olmasıyla birlikte FY Başkanı Mahmud Abbas'ın 2006 Aralık ayında tek taraflı olarak erken seçim ilan etmesi mevcut iç problemleri daha da karmaşık bir hale getirmiştir. HAMAS bu kararı kabul etmeyerek bunu bir “darbe girişimi” olarak görmektedir. Seçimlerin yapılmasının üzerinden henüz bir yıl bile geçmeden seçimlerin yenilenmesi kararının neyi değiştireceği tartışma konusudur. Buradaki esas amacın HAMAS'ın yönetimine son vermek olduğu ileri sürülebilir. Bunun yanı sıra Filistin Temel Yasası'na göre Abbas'ın böyle bir çağrıda bulunmaya yetkisi yoktur. Nathan Brown'a göre bu çağrı yasal da değildir:

*“Filistin Yönetimi Başkanı'nun seçimleri yenileme konusunda, Başkan George W. Bush'un eğer sonuçlardan hoşlanmazsa Kongre seçimlerini yenileme çağrısı yapma hakkından daha fazla hakkı yoktur.”*³⁹⁶

HAMAS hükümetinin yaşadığı bir başka zorluk ise El-Fetih ile bir “ulusal birlik hükümeti” kurma yolundaki çabaların sürekli olarak başarısızlığa uğramasıdır. 2006 Ocak ayında yapılan seçimlerin hemen ardından HAMAS'ın zaferi kesinleşince HAMAS liderleri bir ulusal birlik hükümeti için Mahmud Abbas'a teklif götürmüşler, ancak Abbas bunu reddetmiştir. Tarihi süreç içinde bakıldığında da (İhvan'dan beri) HAMAS, FKÖ ile ilişkisinde ulusal bir ittifak içerisinde bulunmayı sınırlı da olsa düşünmektedir. Daha HAMAS bir örgüt olarak kurulmadan önce dahi işgal altındaki topraklardaki İhvan liderleri, “ülkeyi işgalden kurtarmak ve siyonist tehlikelerden korumak için mücadele eden

³⁹⁴ Nigel Parry, “Palestine on the Brink of Civil War?”, *The Electronic Intifada*, 15 December 2006, makaleye <http://www.electronicintifada.net> adresinden ulaşılabilir.

³⁹⁵ Haddad, a.g.m., aynı yer.

³⁹⁶ Aktaran Chris Toensing, “Behind the Gaza Breakdown”, *TomPaine.com*, 18 Aralık 2006.

tüm ulusal gruplara İslami çizgide olmasalar dahi... bu grupların İslam'a karşı düşmanlık göstermemeleri şartıyla"³⁹⁷ işbirliği yapmayı ve birlikte mücadeleyi kabul etmektedir. Fakat HAMAS yönetiminin böyle bir "ulusal birlik" hükümeti kurma çabaları başarısızlığa uğrayacaktır, çünkü:

*"seçimi kaybeden ve yabancı güçlerden destek alan Fetih, seçimi kazanan HAMAS'tan politikalarını ve ilkelerini terk edip Fetih'inkileri uygulamasını istiyor."*³⁹⁸

Oysa El-Fetih'in programı en azından Oslo Süreci'nin başından beri uygulanmaktadır ve başarısız olmuştur. Zaten 2006 seçimlerinde de El-Fetih'in seçimi kaybetmesinin önemli nedenlerinden biri budur. Nitekim HAMAS iktidara geldikten sonra uygulanan katı ambargolarla zorluklar içinde yaşayan Filistin halkı yine de Fetih'in "ulusal birlik" hükümeti için öne sürdüğü şartlara evet dememektedir. Filistin Araştırma Merkezi'nin yaptığı bir araştırma sonucuna göre Filistinlilerin %67'si "uluslararası yardım alabilmek için HAMAS'ın İsrail devletini tanıması gerektiğine inanmamaktadır".³⁹⁹

Diğer yandan HAMAS hükümeti içerde ve dışarda karşılaştığı zorlukları aşabilmek için gerekli esnekliği gerek El-Fetih'le olan görüşmelerinde gerekse uluslararası kamuoyuna dönük olarak göstermiş, ancak bundan da bir sonuç alamamıştır. Seçimlerden hemen sonra Şubat 2006'da HAMAS liderlerinin Kahire'de Arap diplomatlarla yaptıkları görüşmelerde HAMAS, birçok konuda esnek davranacağını açıklamıştır. Filistin Yönetimi Başkanı Mahmud Abbas'ın başkanlığını kabul ettiklerini ve Abbas'ın isterse İsrail'le müzakereleri sürdürebileceğini, FKÖ'ne katılarak onun kararlarıyla bağlı kalabileceklerini, ABD'yi bir düşman olarak görmediklerini ve çatışmada onun rolüne açık olduklarını, bütün Filistinli militanların Filistin Yönetimi'nin otoritesi altına girecekleri birleşik bir Filistin ordusu kurulabileceğini, ve hepsinden önemlisi, "temel Filistin ulusal ilkeleri ile" çatışmadığı müddetçe FKÖ ile İsrail arasında yapılmış olan anlaşmalara bağlı kalacaklarını kabul etmişlerdir.⁴⁰⁰ HAMAS sözcüsü Gazi Hamad'ın açıkça belirttiği üzere;

*"HAMAS 1967 sınırları ve BM kararları ile uyumlu bir Filistin devleti temelinde bir siyasi anlaşmaya karşı değildir. Fakat mesele İsrail'in böyle bir anlaşmaya taraftar olup olmadığıdır."*⁴⁰¹

³⁹⁷ Ebu Amr, *Batt Şeria ve Gazze'de İslami Direniş: HAMAS ve İslami Cihad*, ss. 68-9.

³⁹⁸ Hasan Abu Nimah, ve Ali Abunimah, "Filistin'de İç Savaş Tehlikesi", *Birgün*, 17 Ekim, 2006.

³⁹⁹ A.g.m.

⁴⁰⁰ Usher, "The Democratic Resistance: HAMAS, Fatah and the Palestinian Elections", s. 34.

⁴⁰¹ A.g.m., s. 35.

Bir başka konuşmada da HAMAS'ın önde gelen yöneticilerinden Halid Meşal Oslo ile ilgili olarak şunları söylemiştir:

“Filistin Yönetimi Oslo Anlaşmaları temelinde kuruldu. Bunun bir gerçeklik olduğunu kabul ediyoruz, ...fakat bizim temel ilkelerimizi de ihmal etmeden...Başka bir deyişle, biz sorumluluklarımızı sahip çıkacağız..., ancak bize dikte edilenleri kabul etmeyeceğiz. Bu, çok açık bir biçimde, bizim pozisyonumuzdur. „⁴⁰²

Diğer yandan Halid Meşal ve Filistin Başbakanı İsmail Haniye 2006 yılı Kasım ayı sonlarında İsrail ile başta HAMAS olmak üzere Filistinli gruplar arasında varılan ateşkesten⁴⁰³ sonra yaptığı açıklamada HAMAS'ın, başkenti işgal altındaki Doğu Kudüs olmak üzere 1967 sınırlarına dayanan bağımsız ve yaşayabilir bir Filistin devleti temelinde yapılacak olan müzakerelere hazır olduğunu belirtmiştir.⁴⁰⁴ Bu yaklaşım aslında HAMAS'ın en azından seçilmesinden sonra defalarca dile getirdiği bir yaklaşımdır. Öte yandan bu durum şu iki noktayı göstermesi açısından önemlidir:

“Öncelikle, Meşal “çatışmayı bitirmek,, terimini kullandı, ki bu mültecilerin trajedisinin adil bir çözüme kavuşturulması ile birlikte İsrail'in Doğu Kudüs dahil işgal edilmiş topraklardan çekilmesinin İsrail'le çatışmayı bitirmek için yeterli olması demektir. İkinci olarak, Meşal bu dönemde HAMAS'ın siyasi çabaları engellemek için birşey yapmayacağını ve FY Başkanı Mahmud Abbas'a İsrail'le nihai çözümü müzakere etmesi için açık uçlu bir yetki vereceklerini ileri sürdü.,⁴⁰⁵

Diğer taraftan İsrail 1967 öncesi sınırlara çekilmeyi asla kabul etmemektedir. İsrail Başbakanı Ehud Olmert, İsrail'de okullarda okutulan ders kitaplarına İsrail ile işgal altındaki Filistin topraklarını ayıran Yeşil Hattın çizilip çizilmemesi konusundaki bir tartışmada şöyle demiştir:

“Yeşil Hattın gösterilmesi ile ilgili bir sorun yoktur; ancak hükümetin pozisyonunun ve halkın konsensusunun 1967 sınırlarına geri çekilme seçeneğini ortadan kaldırdığını vurgulamak bir zorunluluktur.,⁴⁰⁶

⁴⁰² A.g.m., s. 35.

⁴⁰³ Bu ateşkes sadece Gazze Şeridi'ni içermekte ve İsrail'in “kendi güvenliği açısından gerekli” olduğu anlarda Gazze'ye “operasyon” yapma hakkını saklı tutmaktadır.

⁴⁰⁴ Dina Ezzat, “Third Time Lucky?”, *Al-Ahram Weekly*, No. 822, 30 November- 6 December 2006, s. 1.

⁴⁰⁵ Khaled Amayreh, “Hopeful but Sceptical”, *Al-Ahram Weekly*, No. 822, 30 November- 6 December 2006, s. 8.

⁴⁰⁶ Jonathan Cook, “The Trap of Recognising Israel”, *The Electronic Intifada*, 14 December 2006, makaleye <http://www.electronicintifada.net> adresinden ulaşılabilir.

HAMAS hükümeti döneminde bir yandan Filistinlilere uygulanan toplu tecrit politikası sürerken öte yandan İsrail sürekli bir biçimde yasadışı yerleşimlerini genişletmeye devam etmektedir. Bir yandan Gazze'den çekildiğini söyleyen İsrail yönetimi, diğer yandan Batı Şeria'da yeni konutlar için ihaleye çıkmaktadır. Son olarak Kudüs'te yaklaşık 700 konut, Batı Şeria'nın üç ayrı yerleşim yerinde de 170 konutluk ihale açılmıştır.⁴⁰⁷ Bu durum görüşmelerin tıkanıdığı bir ortamda İsrail'in bir "oldu-bitti" ile işgal halini kalıcılaştırıcı faaliyetlere hız verdiğini göstermektedir. Bir başka deyişle, İsrail HAMAS hükümetinden daha önce imzalanan anlaşmalara "bağlılık yemini" etmesini talep ederken, kendisi hergün bu anlaşmaların temel ilkelerini ihlal etmektedir.

⁴⁰⁷ *Zaman*, 22 Eylül, 2006, s. 18.

SONUÇ

HAMAS bugün demokratik yollarla seçilmiş bir hükümet olarak Filistin siyasetini yönlendiren en önemli aktörlerden biridir. Hareketin şimdiki konumu ile tarihi geçmişi arasındaki diyalektik ilişkinin HAMAS'ın ve dolayısıyla Filistin siyasetinin geleceğini belirleyeceği ileri sürülebilir. HAMAS'ı etkili bir hareket olarak ortaya çıkaran koşullar, İsrail'in Filistin topraklarını işgal altında tutması ve bu işgale karşı Filistin halkının direnişi ile yakından ilişkilidir. Bir direniş hareketi olarak HAMAS, bizzat bu işgalin ve onu kalıcılaştırmak için üretilmiş olan Apartheid rejimi politikalarının bir sonucudur.

Filistin coğrafyasındaki idari yapılanma 20. yüzyılın başından itibaren sürekli olarak değişiklikler göstermiştir. Birinci Dünya Savaşı sonrası 1920'den itibaren İngiltere'nin mandası altına bırakılan Filistin toprakları bu yıllarda dünyanın her tarafından büyük Yahudi göçlerine sahne olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nda Hitler Almanya'sı tarafından soykırıma ve yoğun baskılara maruz bırakılan Yahudilerin Filistin'e göçü bu dönemde oldukça yüksek rakamlara ulaşmıştır. Savaş sonrası 1947 yılında BM'nin aldığı 181 sayılı Taksim Kararı, Filistin'in %56'sında bir İsrail devleti kurulmasını, kalan bölümünde bir Filistin devletini ve Kudüs'ün BM yönetiminde uluslararası bir statüye kavuşturulmasını öngörüyordu. Ancak I. Arap-İsrail Savaşı sonunda, İsrail Filistin topraklarının %78'ini ele geçirmişti. Ayrıca bu savaş sonunda, Filistin halkının %80'i yerlerinden edilmiş ve mülteci konumuna düşmüşlerdi. Geriye kalan Filistin topraklarından Gazze Şeridi Mısır, Batı Şeria ve Doğu Kudüs ise Ürdün yönetimine bırakılmıştı. Ancak Filistin'i haritadan silen bu durum çok uzun sürmedi. İsrail 1967 Savaşı ile Mısır ve Ürdün denetimindeki Filistin topraklarının da tamamını işgal etti. 1967 yılından sonra bazı önemli siyasal değişimler yaşansa da Filistin topraklarının işgali 40 yıldır devam etmektedir.

40 yıllık işgal süresince İsrail işgalini kalıcılaştırmak için yasadışı yüzlerce Yahudi yerleşimleri açmaktan, duvarlar inşa etmeye, sürgünden tarlaları yakmaya kadar ırk ayrımcılığına dayalı Apartheid politikalarını sistematik bir biçimde hayata geçirmiştir. Doğal olarak işgale ve baskılara maruz kalan bir halk direnecektir. Filistin halkı da bu genel kuralın dışında değildir. 20. yüzyıl boyunca Filistin halkının direnişi de tıpkı kendine baskı uygulayan yönetimlerin geçirdiği değişimler gibi, farklı safhalardan geçmiştir. İngiliz manda yönetimine isyandan El-Fetih ve FKÖ'ye, oradan da HAMAS ve İslami Cihad'a

kadar tüm bu değişik form ve safhalar içinde bulunulan şartlara göre benzerlik ve farklılıklar arzemiştir. Dolayısıyla HAMAS bu işgal ve işgale karşı direniş tarihi içerisinde bir safhayı teşkil etmektedir. Bir başka deyişle içinde bulunduğu tarihi ve sosyo-politik koşullar, gerek bu direniş hareketinin ortaya çıkmasında gerekse onun kullandığı taktik, söylem ve yöntemlerde belirleyici bir rol oynamıştır. Öte yandan, Oslo Süreci ve İkinci İntifada sırasında yaşananlar, İsrail’le müzakerelerin hiçbir somut sonuç vermemesi ve El-Fetih içindeki yolsuzluklar giderek El-Fetih ve FKÖ’nün zayıflamasına ve itibar kaybetmesine yol açmıştır.

Filistin-İsrail Meselesi, özünde bir kolonizasyon ve yayılma projesinin doğurduğu sorunlar dizisinin adıdır. Tarihsel süreç içinde İngiliz manda yönetimi yıllarına kadar giden ve İsrail’in 1948’de kurulmasıyla devam eden, bir halkın “yersiz yurtsuz” bırakılma süreci bu sorunun temelinde yatmaktadır. Daha açık bir ifadeyle meselenin özü, İsrail’in Filistin topraklarını işgal ederek bu topraklar üzerinde sürekli yayılması ve kontrolünü genişletmesidir. Dolayısıyla gerek Filistin Meselesi’ni gerekse de HAMAS’ı anlamada ve / veya şu anki mevcut tıkanmaya çözüm üretmede, meselenin özünü dikkate almayan yaklaşımlar yetersiz kalacaktır.

Öte taraftan HAMAS gerek başka İslami hareketlerden, gerekse başta FKÖ / El-Fetih olmak üzere Filistin siyasetindeki diğer aktörlerden farklı özellikler göstermektedir. Öncelikle dünya üzerindeki İslami hareketlerin monolitik olarak ele alınması mümkün değildir. Onları İslami ortak paydasında buluşturan bazı temel karakteristiklerin yanında, kendi içinde oluştukları özgün koşulların sonucu olarak birbirlerinden farklı yöntem ve örgütlenme modelleri geliştirdikleri görülmektedir.

HAMAS hareketi bir yandan belli bir toprak parçası üzerinde ve o toprak parçası için mücadele verirken, diğer yandan Filistinli kimliği hareketin söyleminde önemli bir yer tutmaktadır. Bu iki özellik HAMAS hareketine İslami kimliğinin yanı sıra belirgin bir milliyetçi boyut katmaktadır. Bir başka deyişle, HAMAS direnişini Filistin coğrafyasıyla sınırlandırmakta ve Filistin halkının kurtuluşu için mücadele vermektedir. Dolayısıyla HAMAS’ın yaklaşımı ümmetçi vurgulardan uzaktır. “Ümmetin kurtuluşu” HAMAS’ın bir direniş hareketi olarak hedefleri arasında bulunmamaktadır.

Ancak diğer yandan HAMAS, Filistin siyasetindeki diğer milliyetçi hareketlerden

de farklılaşmaktadır. Filistin milliyetçiliğinin uzun süre taşıyıcısı konumunda olan FKÖ ve El-Fetih'in yaklaşımı ile HAMAS'ın yaklaşımları örtüşmemektedir. Bu noktada iki farklı milliyetçilik anlayışı ile karşılaşmaktadır. HAMAS'ın aynı anda hem milliyetçi hem de İslami bir direniş hareketi olarak nitelendirilebilmesi, İslam ve milliyetçilik arasındaki ilişki açısından da ilginçtir. Burada temel soru şudur: İslam, milliyetçi bir yaklaşımdan çıkılarak başvurulan ikincil önemde bir referans kaynağı mıdır? Yoksa İslam'dan hareket edilerek bir milliyetçi yaklaşım mı geliştirilmektedir?

İlk bakışta birbirine çok benzer görünen bu sorulara aslında açık bir cevap verebilmek pek kolay görünmemektedir. HAMAS hareketi, özellikle Mısır'daki Müslüman Kardeşler'in sadece Filistin kolu olmaktan çıkıp, Filistinli bir aktör olmaya başladığı I. İntifada yıllarından itibaren, İslam ve "Filistinlilik" arasında ilginç bir sentez oluşturma yoluna gitmiştir. Bu "yeni" yaklaşım HAMAS'ı Müslüman Kardeşler'in evrensel dilinden uzaklaştırarak ona daha "yerel ve Filistinli" bir renk kazandırmıştır. HAMAS mücadele ve direnişini Filistin topraklarının kurtuluşuna ve bu topraklar üzerinde bağımsız bir Filistin milli devletinin kurulmasına adanmıştır. Önemli olan İslam'ın ve İslami dilin benimsenen bu yaklaşım içerisinde nerede durduğudur. HAMAS'ın kurulduğu andan itibaren İslami dilden ve yaklaşımlardan uzaklaştığını söylemek doğru olmayacaktır. Ancak önüne temel hedef olarak "Müslüman Filistin halkını özgürleştirmeyi ve bağımsız bir Filistin milli devletinin başkenti olarak kutsal Kudüs şehrini kurtarmayı" koyan bir hareket olarak HAMAS, kullandığı İslami söylemi de Filistin ve Filistinlilerin içinde bulunduğu reel duruma göre sınırlandırmak ya da yeniden adapte etmek durumunda kalacaktır. Bir başka deyişle, "Filistin halkının maslahatı" bazı "tavizleri" "mubah" kılacaktır. Dolayısıyla süreç içinde İslam ve milliyetçilik birbirini şekillendirmeye başlayacak ve içiçe geçeceklerdir. HAMAS zamanla, Filistin siyasetine özgü bir milliyetçilik ve İslam "sentezinin" kristalleşmesini simgelemeye başlayacaktır.

HAMAS, I. İntifada'dan itibaren bir yandan İsrail işgaline karşı silahlı direnişini sürdürürken, öte yandan Filistin toplumu içerisinde gerçekleştirdiği sosyal hizmetlerle çok önemli bir işlevi yerine getirmiştir. Oslo Süreci ile birlikte kurulan Filistin Yönetimi'nin tam olarak yerine getiremediği eğitim, sağlık, gıda temini gibi Filistinlilerin temel ihtiyaçlarına dönük talepleri karşılayarak Filistinliler arasında itibar kazanmıştır. HAMAS'ın yükselişinin ardındaki önemli nedenlerden biri de budur. Öte taraftan HAMAS

kendi örgütlenmesini farklı bir tarzda gerçekleştirerek verdiği sosyal hizmetlerin daha rahat bir şekilde Filistin halkına ulaşmasını temin etmiştir. HAMAS'ın farklı toplumsal kesimlerle kurduğu esnek ve hiyerarşik olmayan ilişki ağları Filistinlilerin HAMAS kadrolarını kendilerine yakın hissetmelerini sağlamıştır. Böylece HAMAS işgal altındaki Filistin topraklarında bir yandan silahlı kanadı olan, işgale karşı direniş hareketi, öte yandan Filistin halkına sosyal destek sağlayan ve kendi özgün karakteristiklerine sahip bir toplumsal hareket, ama aynı zamanda demokratik seçimlere katılan ve bu seçimlerden başarıyla çıkan bir siyasal parti özelliklerinin tümünü kendi bünyesinde kompleks bir birleşime tabi tutmuştur. Bu birleşim şüphesiz Filistin topraklarına ve işgal koşullarına özgü bir sosyo-politik varolma çabasının sonucu olarak oluşmuştur. HAMAS'a dair birbiriyle çelişiyormuş gibi görünen tüm bu nitelendirmeler, direniş hareketi, toplumsal hareket, siyasal örgüt, aslında İsrail işgalinin Filistin topraklarında yarattığı zorluklar ve “kaotik çelişkilerin” farklı bir yönünü temsil etmektedir. HAMAS üstlendiği birbirinden farklı misyonlarla kendi bireysel hayatlarında “çelişkilerinin” üstesinden gelmeye çalışan Filistinlilerin farklı beklentilerine cevap vermeye çalışmıştır.

HAMAS, Ocak 2006'da yapılan Filistin seçimlerinde, Filistin siyasetinde o zamana kadar tek güç olarak görülen El-Fetih'e karşı bir zafer kazanmıştır. Ancak bu demokratik seçim sonuçları, Filistin'de demokrasinin olgunlaşması için bir fırsat olarak görülme yerine; gerek başta ABD, AB, İsrail ve Suudi Arabistan, Mısır, Ürdün gibi Arap rejimleri olmak üzere uluslararası kamuoyu tarafından, gerekse de Filistin siyasetindeki statüko taraftarlarınca Filistin halkına uygulanacak bir baskının ve ambargonun bahanesi sayılmıştır. Dolayısıyla seçimlerden hemen sonra uygulanmaya başlayan ekonomik ambargo ile Filistin halkına giden bütün yardımlar kesilmiş, İsrail baskı ve tecrite dayalı Apartheid politikalarını daha da sıkılaştırmıştır.

Bu süreçte, Filistin Yönetimi'ne bağlı çalışan sayıları 160,000'i aşan memur ve personelin maaşları ödenmezken, Filistinliler arasındaki işsizlik ve yoksulluk oranı daha da yükselmiştir. Bu dönemde, başta İsrail ve Ortadoğu Dörtlüsü (ABD, BM, AB, Rusya) tarafından şart koşulan HAMAS hükümetinin İsrail'i tanınması koşulu gerçekleşmediği için FY ile İsrail arasında doğrudan görüşmeler de gerçekleştirilmemiştir. İçinde bulunulan işgal şartları ve sosyo-ekonomik bunalım Filistin'de HAMAS ve El-Fetih arasında gerginliklere ardından da çatışmaya yol açmıştır. Çatışmanın giderek yayılması endişesi hakim olmaya

başlayınca uzun müzakereler sonucu iki taraf Suudi Arabistan'ın arabuluculuğunda Mekke'de bir ulusal birlik hükümeti üzerinde anlaşmaya varmışlar ve HAMAS daha önce FKÖ ile İsrail arasında imzalanan anlaşmalara “saygı göstereceğini” deklare etmiştir. Fakat bu “ılımlı yaklaşım” başta ABD ve İsrail'in tavrını değiştirmesine ve uygulanan ambargoların kalkmasına yeterli gelmemiştir. Yakın bir gelecekte de bu sorunun çözüme kavuşacağı beklenmemektedir.

Filistin seçimlerinden sonra yaşanan süreç göstermektedir ki ABD ve İsrail'in arzuladığı demokrasi değil, bölge ülkelerinde kendi çıkarlarını destekleyen yönetimlerin işbaşında bulunmasıdır. Dolayısıyla bu şartlar altında işgale karşı Filistin halkının meşru haklarını savunan bir hükümetin İsrail ve ABD tarafından kabul görme ihtimali yoktur. Ancak diğer yandan, Oslo Süreci'nden bugüne kadar görülen bir başka sonuç ise Filistin halkını ve onun meşru haklarını dikkate almayan “barış süreçleri”nin de başarı şansı yoktur. Aslında gerçek bir barış için HAMAS hükümeti bir şans olarak değerlendirilme potansiyelini taşımaktadır.

Gelinen noktada barışın önündeki gerçek engel, bölgedeki Amerikan politikaları ve bütün BM kararlarına aykırı bir biçimde devam eden İsrail işgali ve Irkçı Duvar gibi Apartheid politikalarıdır. Kısa vadede İsrail bu politikalarından vazgeçecek gibi görünmemekte, aksine söylem ve yöntemlerini daha da sertleştirmektedir. Bu radikalleşme ve Filistinlilere uygulanan şiddetin dozunun artması İsrail'in Apartheid politikalarının geldiği son aşamayı temsil etmektedir.

Bugün başta HAMAS olmak üzere Filistin'deki grupların büyük bölümü artık gizli ya da açık bir şekilde BM kararlarına dayalı iki devletli bir çözümü kabul etmiş durumdadır. Ayrıca henüz Güney Afrika'daki rejime olduğu kadar olmasa da, İsrail'in uyguladığı Apartheid politikaları tüm dünyada en azından kamuoyları nezdinde kabul görmemektedir. Bu durum İsrail'in giderek Güney Afrika'daki rejime benzer bir biçimde “yalnızlaşmasına” yol açabilir.

Öte yandan, Filistin'de yaşananların daha iyi anlaşılmasına başlaması yeni çözüm öneri ve ihtimallerini de beraberinde getirmektedir. Bu öneriler henüz temennilerden öteye geçmese de süreç içerisinde asla imkansız değildirler. Örneğin, İsrail'in Filistin topraklarında yasadışı Yahudi yerleşim yerleri aracılığıyla oluşturduğu de facto durum iki

devletli çözümleri neredeyse atıl hale getirmekte, dolayısıyla bu çözüm seçeneği bir anlamda oyalama ve zaman kazanma amaçlarına dönük olarak da dillendirilmektedir. Filistin topraklarında var olan mevcut durum ve Yahudi ve Filistinlilerin yaşadıkları yerlerin “birbirlerinin içine geçmesi” iki devletli bir çözümleri, dolayısıyla topraksal bütünlüğü olan bağımsız bir Filistin devletinin kurulmasını engellemektedir. Oysa son zamanlarda tartışılmaya başlayan Filistinli ve İsraililerin birlikte yaşadıkları herkesin tek oy hakkına sahip olduğu demokratik tek bir hukuk devleti tezi daha makul bir çözüm olarak ileri sürülmektedir. Aslında bu tez iki devletli çözümleri çok daha realist ve uygulanabilir bir tez olma özelliği taşımaktadır. Bu çözüm yaklaşımının önündeki tek engel -tıpkı Güney Afrika’da olduğu gibi- İsrail’deki Apartheid rejimi ve politikalarıdır. Apartheid rejimi ve onun devamını sağlayan Siyonist ideolojinin ortadan kalkmasıyla bu çözüm önerisi gerçekleşme şansı bulabilecektir.

Diğer yandan, bugün Filistin Meselesi’nin çözümünde temel tartışma noktalarından olan Kudüs ve Mülteciler sorunu da demokratik tek bir devlet içerisinde daha rahat çözümleri kavuşturulabilecektir. İki devletli bir yapıda neredeyse kimse 4 milyona yakın Filistinli mültecinin İsrail’deki yurtlarına dönebileceğine inanmamaktadır. Oysa bu onların en temel ve vazgeçilmez hakkıdır. Kudüs’ün statüsü de üzerinde bir türlü uzlaşamayan bir sorundur. Oysa Filistin’de kurulacak tek bir demokratik devlette, Kudüs başkent olarak herkesin serbestçe girip çıkabileceği bir yer haline gelecektir. Öte yandan, şu anda yasadışı Yahudi yerleşim yerlerinde yaşayan Yahudilerin de önemli bir kısmı kendi yaşadıkları yerlerde yaşamaya devam edeceklerdir. Yurtlarına dönen Filistinli mülteciler bu tek devlet içerisinde çeşitli yerlere yerleştirileceklerdir.

Bu sürecin sancılı geçeceği açıktır, ancak şu ileri sürülebilir ki, bugüne kadar ve bugünden sonra da mevcut Apartheid sistemi içerisinde Filistinlilerin çektikleri/çekecekleri acılar düşünöldüğünde, geçiş sürecinin başarılı yönetildiği takdirde ve gerekli mekanizmalar oluşturulduğunda tüm Filistin topraklarında, Ürdün Nehri’nden Akdeniz’e kadar, kurulacak demokratik bir devletin imkansız olmadığı görülecektir. Böyle bir sürecin yönetimi ve bu süreci yürütecek mekanizmaların oluşumu BM tarafından desteklendiği takdirde başarı şansı artacaktır.

Sonuç olarak denebilir ki; bugüne kadar denenen çözüm yolları barıştan ziyade daha

çok kan ve acı getirdiyse, en azından bundan sonra daha farklı önerileri de tartışacak kadar cesur olunabilmelidir. Bir boyutuyla bu çalışma, şu ana kadar mevcut uluslararası aktörlerin Filistin Meselesi'ne önerdikleri ve uyguladıkları çözüm önerilerinin yol açtığı durumun resmini de vermektedir. Bu resmin pek de parlak olmadığı konusunda şüphe olmadığına göre, meselenin halli için bugüne kadarkinden farklı mekanizmaların devreye girmesi bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- “Filistin Kronolojisi”, *Umran*, Mayıs 2002, Sayı 93.
- “Filistin-İsrail, Kutsal Toprakların Trajedisi”, *Birikim*, Aralık 2000, Sayı 140.
- Abu Arafah, İsmail. “The Palestinian Legislative Elections”. *Shu’un Tanmawiyeh, A Quarterly Journal on Palestinian Development*. Vol. 15, Iss. 32, Spring 2006.
- Abu Nimah, Hasan, ve Ali Abunimah. “Filistin’de İç Savaş Tehlikesi”. *Birgün*, 17 Ekim, 2006.
- Aburish, Said K. *Cry Palestine: Inside the West Bank*. Boulder: Westview Press, 1993.
- Akın, Kenan. *Filistin Dramı ve Yaser Arafat*. İstanbul: Birey Yay., 2002.
- Al-Shuaibi, Issa. “The Development of Palestinian Entity Consciousness”, *Journal of Palestine Studies*. vol. 9, no. 1, 1979.
- Andoni, Lamis. “Searching for Answers: Gaza’s Suicide Bombers”. *Journal of Palestine Studies*. Vol. 26, No. 4, Summer 1997.
- Armaoğlu, Fahir. *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları 1948-1988*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 1989.
- Baumgarten, Helga. “The Three Faces/Phases of Palestinian Nationalism, 1948-2005”. *Journal of Palestine Studies*. Vol. 34, No. 4, Summer 2005.
- Beinin, Joel. “Is Terrorism a Useful Term in Understanding the Middle East and the Palestinian-Israeli Conflict?”. *Radical History Review*. Iss. 85, Winter 2003.
- Bin Sayeed, Khalid. *Western Dominance and Political Islam: Challenge and Response*. Albany: State University of New York Press, 1995.
- Bisara, Amahl. “Tanınmayan Köyler: Yeşil Hattın İçinde Devlet Şiddeti”. *Birikim* 140, Aralık 2000.
- Bisara, Marwan. *Filistin/ İsrail, Barış veya Irkçılık*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2003.
- Bligh, Alexander. *The Israeli Palestinians: An Arab Minority in the Jewish State*. London; Portland, Or.: Frank Cass, 2003.
- Bloom, Mia. *Dying to Kill: The Allure of Suicide Terror*. New York: Columbia University Press, 2005.
- Bostancı, Naci. “Filistin, Bir Kelime...”. *Türkiye Günlüğü*, Kış 2002, sayı: 68.
- Bowen, Donna Lee, and Evelyn A. Early(eds.). *Everyday Life in the Muslim Middle East*. Bloomington: Indiana University Press, 2002.

- Brannan, David W, Philip F. Esler, ve Anders Strindberg. "Talking to "Terrorists": Towards an Independent Analytical Framework for the Study of Violent Sub-State Activism". *Studies in Conflict & Terrorism*. 24 (1), January 2001.
- Budeiri, Musa K. "The Nationalist Dimension of Islamic Movements in Palestinian Politics". *Journal of Palestine Studies*. Vol. 24, No. 3, Spring 1995.
- Burdett, Anita L. P. *Islamic Movements in the Arab World 1913-1966*. Londra: Archive Editions, 1998.
- Butt, Gerald. *Life at the Crossroads: A History of Gaza*. Nicosia: Rimal Publications, 1995.
- Çalışkan, Koray ve Münir Fahreddin. "Yeni İntifada ve Filistin Sorununun Kısa Tarihi". *Birikim 140*, Aralık 2000.
- Çandar, Cengiz. *Direnen Filistin*. İstanbul: May Yay., 1976.
- Carey, Roana(ed.). *Yeni İntifada, İsrail'in Apartheid Politikasına Direnmek*. İstanbul: Everest Yay., 2002.
- Childers, Erskine B. "The Wordless Wish: From Citizens to Refugees", *The Transformation of Palestine: Essays on the Origin and the Development of the Arab-Israeli Conflict* içinde, (der.) İbrahim Ebu-Lughod, Evanston: Northwestern University Press, 1987.
- Chiorazzo, Sharon. "Parçalanan Topraklar, Parçalanan Kimlikler". *Birikim 140*, Aralık 2000.
- Chomsky, Noam. *Kader Üçgeni, ABD, İsrail ve Filistin*. İstanbul: İletişim Yay., 1993.
- Clark, Janine A. *Islam, Charity and Activism: Middle Class Networks and Social Welfare in Egypt, Jordan and Yemen*. Bloomington: Indiana University Press, 2004.
- Cobban, Helene. *The PLO, People, Power and Politics*. Cambridge, Cambridge University Press, 1984.
- Cockburn, Andirw. "Dosya: Batı Şeria", *National Geographic*, Ekim 2002.
- Cook, Jonathan. "The Trap of Recognising Israel". *The Electronic Intifada*. 14 December 2006.
- Çubukçu, Mete. *Bizim Filistin, Bir Direnişin Tarihçesi*. 2. basım. İstanbul: Metis, 2004.
- Çubukçu, Mete. "Hamis: İşgal Altındaki Toprakların Gerçeği". *Birikim*, Sayı: 140, Aralık 2000.

- Dajani, Souad R. *Eyes Without Country: Searching for a Palestinian Strategy of Liberation*. Philadelphia: Temple University Press, 1995.
- Davutoğlu, Ahmet et al. *Filistin, Çıkılmazdan Çözüme*. İstanbul: Küre Yay., 2003.
- Dawisha, Aaded. *Arab Nationalism in the Twentieth Century: From Triumph to Despair*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 2002.
- Denoeux, Guilain. "The Politics of Corruption in Palestine: Evidence from Recent Public-Opinion Polls". *Middle East Policy*. Vol. 12, No. 3, Fall 2005.
- Dolphin, Ray. *The West Bank Wall: Unmaking Palestine*. Pluto Press, 2006.
- Döğüş, İlhan. "Bir Direniş Aygıtı Olarak Filistinli Bedeni". <http://www.siyar.org>.
- Dursun, Davut. *Ortadoğu Neresi?*. İstanbul: İnsan Yay., 1995.
- Ebu Amr, Ziad. *Batı Şeria ve Gazze'de İslami Direniş, Hamas ve İslami Cihad*. İstanbul: Ekin Yay., 1998.
- Ebu Amr, Ziad. " Hamas: A Historical and Political Background.", *Journal of Palestine Studies*. XXII, no. 4, Summer 1993.
- Ebu Rabi, İbrahim M. *Çağdaş Arap Düşüncesi, 1967 Sonrası Arap Entellektüel Tarihi Arastırmaları*. İstanbul: Anka Yay., 2005.
- Ebu Rabi, İbrahim M. *İslami Hareketin Entellektüel Kökenleri*. İstanbul: Yöneliş Yay., 2001.
- Eickelman, Dale F., ve James Piscatori. *Muslim Politics*. Princeton: Princeton University Press, 1996.
- Elpelek, Zvi. *Filistin Ulusal Hareketinin Kurucusu Hacı Emin El-Hüseyni*. İstanbul: İletişim, 1990.
- Esposito, John(ed.). *Political Islam: Revolution, Radicalism or Reform?*. Boulder, Colo.: Lynne Rienner Publishers, 1997.
- Finkelstein, Norman G. *Image and Reality of Israel-Palestine Conflict*. Londra, New York: Verso, 2001.
- Fletcher, William. "Two Walled Cities: Jerusalem and Johannesburg, Apartheid and Palestine". *The Palestine Center For the Records*. No. 269. December 19, 2006.
- Frisch, Hillel. "From Palestinian Liberation Organization to Palestinian Authority: The Territorialization of 'Neopatriarchy'". *The PLO and Israel 1964-1994* icinde. Sela Avraham, ve Moshe Maoz (der.). New York: St. Martin's, 1997.

- Gaess, Roger. "Interview with Mousa Abu Marzook". *Middle East Policy*. Vol. 5, No. 2, May 1997.
- Glaser, Daryl J. *Politics and Society in South Africa: A Critical Introduction*. London: Sage, 2001.
- Glaser, Daryl J. "Zionism and Apartheid: A Moral Comparison". *Ethnic and Racial Studies*. Vol. 26, No. 3, May 2003.
- Gündüz, Tayanç. "Filistin-İsrail Meselesi'nin Ekonomik Arkaplanı Üzerine Bir Değerlendirme". *Filistin Çıkamazdan Çözüme* içinde. Ahmed Davutoğlu ve diğerleri. İstanbul: Küre, 2003.
- Güney, Ahmet. *İntifada Gerçeği*. İstanbul: Ceylan Yay., 2002.
- Haddad, Toufic. "Behind the Hamas-Fatah Conflict: Is Gaza Headed for a Civil War?". *Socialist Worker Online*. Issue 614, 5 January 2007.
- Haddad, Toufic. "What Set the Stage for Hamas' Victory?". *Socialist Worker Online*. February 3, 2006.
- Hafez, Mohammed M. *Why Muslims Rebel? Repression and Resistance in the Islamic World*. Boulder, Co.: Lynne Rienner Publishers, 2003.
- Hafez, Mohammed M. ve Joseph M. Hatfield. "Do Targeted Assassinations Work? A Multivariate Analysis of Israel's Controversial Tactic During Al-Aqsa Uprising". *Studies in Conflict and Terrorism*. (29), 2006.
- Halliday, Fred. "The Politics of the Umma: States and Community in Islamic Movements", içinde yer aldığı eser: B. A. Roberson(ed.), *Shaping the Current Islamic Reformation*, London; Portland, Or.: Frank Cass, 2003.
- Hamzeh, Muna. "Deyseh'ten Notlar". *Yeni İntifada: İsrail'in Apartheid Politikasına Direnmek* içinde. Roana Carey (der.). İstanbul: Everest, 2002.
- Hass, Amira. *Reporting from Ramallah: An Israeli Journalist in an Occupied Land*, New York: Semiotext(e), 2003.
- Hilal, Jamil. "Hamas's Rise as Charted in the Polls: 1994-2005". *Journal of Palestine Studies*. Vol. 35, No. 3, Spring 2006.
- Hilal, Jamil. "Seperation as a Form of Apartheid". *Palestine-Israel Journal*. 2003.
- Hiltermann, Joost R. *Behind the Intifada: Labor and Women's Movements in the Occupied Territories*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1991.

- Hollstein, Walter. *Filistin Sorunu, Filistin Çatışmasının Sosyal Tarihi*. İstanbul: Yücel Yay., 1975.
- Hourani, Albert. *Çağdaş Arap Düşüncesi*. İstanbul: İnsan Yay., 1994.
- Hroub, Khaled. " Hamas after Shaykh Yasin and Rantisi". *Journal of Palestine Studies*. Vol. 33, No. 4, Summer 2004.
- Hroub, Khaled. *Hamas, Political Thought and Practice*. Washington: Institute for Palestine Studies, 2000.
- Husain, Amin M. "Who is the Legitimate Representative of the Palestinian People?". *Chinese Journal of International Relations*. 2003.
- Husrevsahi, Seyyid Hadi. "İntifada ve İslami Hareketler", *Dünya ve İslam*, Sayı 13.
- International Crisis Group. "Islamic Social Welfare Activism in the Occupied Palestinian Territories: A Legitimate Target". *Middle East Report*. no. 13, 2 April 2003.
- Jarrar, Bassam. "The Islamist Movement and the Palestinian Authority". *Political Islam: Essays from Middle East Report* içinde. Joel Beinin, ve Joe Stork (eds.). Berkeley, Los Angeles: University of California Press, 1997.
- Karaman, Lütfullah. *Filistin Sorunu*. İstanbul: İz, 1991.
- Kasım, Naim. *Hizbullah: Bir Hareketin Anlatılmamış Öyküsü*, İstanbul: Kesit Yayınları, 2006.
- Kasrils, Ronnie. Address by MP, Minister of Water Affairs and Forestry, South Africa, to *Palestine Solidarity Conference*. London. 30 November 2002.
http://www.palestinecampaign.org/pdf/ronnie_kasrils.pdf
- Khalidi, Rashid. *Palestinian Identity: The Construction of Modern National Consciousness*. New York: Columbia University Press, 1997.
- Khosrokhavar, Ferhad. *İntihar Bombacıları: Allah'ın Yeni Şhitleri*. İstanbul: Versus Kitap, 2006.
- Kidron, Peretz(ed.). *Yesh Gvul, Baskaldıran İsrail Askerleri*. İstanbul: Aykırı Yay., 2005.
- Knudsen, Are. "Islamism in the Diaspora: Palestinian Refugees in Lebanon". *Journal of Refugee Studies*. Vol. 18, No. 2, 2005.
- Kristianasen, Wendy. "Challenge and Counterchallenge: Hamas's Response to Oslo". *Journal of Palestine Studies*, Vol. 28, No. 3, Spring 1999.

- Kumaraswamy, P. R. "The Cairo Dialogue and Palestinian Power Struggle". *International Studies*, 42, 1, 2005.
- Kupferschmidt, Uri M. *The Supreme Muslim Council: Islam under the British Mandate for Palestine*. Leiden, New York: E. J. Brill, 1987.
- LeVine Mark. "Chaos, Globalization and the Public Sphere: Political Struggle in Iraq and Palestine". *The Middle East Journal*. 60, 3, Summer 2006.
- Li, Darryl. "The Gaza Strip as Laboratory: Notes in the Wake of Disengagement". *Journal of Palestine Studies*, Vol. XXXV, No. 2, Winter 2006.
- Lipton, Merle. *Capitalism and Apartheid South Africa, 1910-1986*. Cape Town: David Philip, 1986.
- Litvak, Meir. "Inside Versus Outside: The Challenge of the Local Leadership, 1967-1994". *The PLO and Israel 1964-1994* içinde. Sela Avraham, ve Moshe Maoz (der.). New York: St. Martin's, 1997.
- Loewenstein, Jennifer. "Sürgün: Lübnan'ın Filistinli Mültecileri". *Yeni İntifada: İsrail'in Apartheid Politikasına Direnmek* içinde. Roana Carey (der.). İstanbul: Everest, 2002.
- Louis, William R., ve Robert W. Stookey (der.). *The End of the Palestine Mandate*. Londra: I. B. Tauris, 1986.
- Malka, Haim. "Forcing Choices: Testing the Transformation of Hamas". *The Washington Quarterly*. 28: 4, Autumn 2005.
- Masra, Rania. "The Al-Aqsa Intifada: The Consequence of Israel's 34-year Military Occupation". *International Socialist Review*. Kasım-Aralık 2001.
- McGeary, Johanna, Jamil Hamad, Aharon Klein, ve Matt Rees, "Inside Hamas". *Time Canada*. Vol. 163, Iss.: 14, Mayıs 2004.
- Milton-Edwards, Beverley. "Prepared for Power: Hamas, Governance and Conflict". *Civil Wars*. Vol. 7, No. 4, Winter 2005.
- Milton-Edwards, Beverley, ve Alastair Crooke. "Elusive Ingredient: Hamas and the Peace Process". *Journal of Palestine Studies*. Vol. 33, No. 4, Summer 2004.
- Mishal, Shaul. "The Pragmatic Dimension of the Palestinian Hamas: A Network Perspective". *Armed Forces & Society*. Vol. 29, No. 4, Summer 2003.
- Mishal, Shaul, and Avraham Sela. *The Palestinian Hamas: Vision, Violence and Coexistence*. New York: Columbia University Press, 2000.

- Mitchell, Richard P. *The Society of the Muslim Brothers*. USA: Oxford University Press, 1993 [1969].
- Morris, Benny. *The Birth of the Palestinian Refugee Problem, 1947-1949*. Cambridge: Cambridge University Press, 1988.
- Mourad, Kenize. *Toprağımızın Kokusu: Filistin ve İsrail'in Sesleri*. İstanbul: Everest Yay., 2004.
- Mugrabi, Fuad. "Ramallah'tan Mektup". *Birikim* 140, Aralık 2000.
- Nasrallah, Fida. "Lebanese Perceptions of the Palestinians in Lebanon; Case Studies". *Journal of Refugee Studies*. c. 10, n. 3, 1997.
- Öke, Mim Kemal. *Siyonizm ve Filistin Sorunu 1880-1982*. İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1982.
- Oliver, Anne Marie, ve Paul Steinberg. *The Road to Martyrs' Square: A Journey into the World of the Suicide Bomber*. New York: Oxford University Press, 2005.
- Öner, Ali. *Dünden Bugüne Filistin (1987 İntifada Sürecinden Günümüze Kadar Filistin İsrail Anlaşmazlığında Dini ve Milliyetçi Akımların Rolü isimli tez çalışması)*. İstanbul: Ekin Yay., 2006.
- Owen, Roger. *State, Power and Politics in the Making of the Modern Middle East*. Londra: Routledge, 1992.
- Pacheco, Allegra. "Çiğnenen Ahit: Oslo Anlaşmaları". *Yeni İntifada: İsrail'in Apartheid Politikasına Direnmek* içinde. Roana Carey (der.). İstanbul: Everest, 2002.
- Palestine Land Society, *Financing Racism and Apartheid: Jewish National Fund's Violation of International and Domestic Law*, August 2005.
- Palestinian Academic Society for the Study of International Affairs (PASSIA). *Settlements and the Wall: Preempting the Two-State-Solution*. Kudüs: December 2004.
- Pape, Robert. *Dying to Win: The Strategic Logic of Suicide Terrorism*. New York: Random House, 2005.
- Pappe, Ilan. *A History of Modern Palestine; One Land Two Peoples*. Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2004.
- Pappe, Ilan. *Britain and the Arab-Israeli Conflict 1948-1951*. Londra: Macmillan, 1988.
- Pappe, Ilan (ed.). *The Israel/ Palestine Question: Rewriting the History*. Londra; New York: Routledge, 1999.

- Parry, Nigel. "Palestine on the Brink of Civil War?". *The Electronic Intifada*. 15 December 2006.
- Paz, Reuven. *Questions and Answers*. Council on Foreign Affairs. 16 March 2006.
<http://www.cfr.org/publication/8968/>
- Pedahzur, Ami ve Arie Perliger. "A Changing Nature of Suicide Attacks: A Social Network Perspective". *Social Forces*. Vol. 84, No. 4, June 2006.
- Peteet, Julie. "Words as Interventions: Naming in the Palestine-Israel Conflict". *Third World Quarterly*. Vol. 26, No. 1, 2005.
- Prior, Michael (ed.). *Speaking the Truth: Zionism, Israel and Occupation*. Northampton: Olive Branch Press, 2005.
- Procyszen, Crystal. "Islam, Institutions and Insurgency: Territorial and Network Jihad". *Conflict, Security & Development*. 1:3, 2001.
- Rabbani, Mouin. "Envai Çeşit Başarısızlık: Oslo ve El-Aksa İntifadası". *Yeni İntifada: İsrail'in Apartheid Politikasına Direnmek içinde*. Roana Carey (der.), İstanbul: Everest, 2002.
- Rex, John(ed.). *Apartheid and Social Research*. Paris: Unesco Press, 1981.
- Robinson, Glenn. *Building a Palestinian State, the Incomplete Revolution*. Bloomington: Indiana University Press, 1997.
- Robinson, Glenn. "Güçlünün Barışı". *Yeni İntifada: İsrail'in Apartheid Politikasına Direnmek içinde*. Roana Carey (der.). Istanbul: Everest, 2002.
- Robinson, Glenn. " Hamas as Social Movement". *Islamic Activism: A Social Movement Theory Approach içinde*. Wictorowicz, Quintan(ed.). Bloomington, Ind.: Indiana University Pres, 2004.
- Roy, Sara. "Alienation or Accomodation?". *Journal of Palestine Studies*. Vol. 24, No. 4, Summer 1995.
- Roy, Sara. "Gerileme ve Çöküş: Oslo'dan Sonra Filistin Ekonomisinin Durumu". *Yeni İntifada: İsrail'in Apartheid Politikasına Direnmek içinde*. Roana Carey (der.). Istanbul: Everest, 2002.
- Roy, Sara. "Religious Nationalism and the Palestinian-Israeli Conflict: Examining Hamas and the Possibility of Reform". *Chicago Journal of International Law*. Vol. 5, No.1, Summer 2004.

Said, Abdülmunim. "Image and Reality". *Al Ahram Weekly Online*. Iss. 790, 13-19 Nisan 2006.

Said, Edward, İbrahim Abu-Lughod, Janet Abu-Lughod, Muhammed Hallaj, ve Elia Zureik. "A Profile of the Palestinian People". *Blaming the Victims: Spurious Scholarship and the Palestinian Question* içinde. Edward W. Said ve Christopher Hitchens (der.), Londra, New York: Verso, 2001.

Said, Edward ve Christopher Hitchens(eds.). *Blaming the Victims: Spurious Scholarship and the Palestinian Question*. Londra; New York: Verso, 2001.

Said, Edward. "Filistinliler Kuşatma Altında". *Yeni İntifada: İsrail'in Apartheid Politikasına Direnmek* içinde. Roana Carey (der.). İstanbul: Everest, 2002.

Said, Edward. *Filistin Sorunu*. İstanbul: Pınar Yay., 1985.

Said, Edward. *The End of Peace Process: Oslo and After*. New York: Pantheon, 2000.

Said, Edward. *The Politics of Dispossession*. New York: Vintage Books, 1995.

Sayigh, Yezid. "The Armed Struggle and Palestinian Nationalism", *The PLO and Israel 1964-1994* içinde. Sela Avraham, ve Moshe Maoz (der.). New York: St. Martin's, 1997.

Segev, Tom. *One Palestine, Complete: Jews and Arabs under the British Mandate*. New York: Metropolitan Books, 2000.

Sela, Avraham. "Transjordan, Israel and the 1948 War: Myth, Historiography, and Reality". *Middle Eastern Studies* 28, 4, October 1992.

Shalev, Michael. "Jewish Organized Labor and the Palestinians: A Study of State/ Society Relations in Israel". Baruch Kimmerling (ed.), *The Israeli State and Society: Boundaries and Frontiers* içinde. Albany: State University of New York Press, 1989.

Shikaki, Khalil. "Sweeping Victory, Uncertain Mandate". *Journal of Democracy*. Vol. 17, Iss. 3, July 2006.

Shlaim, Avi. *The Politics of Partition: King Abdullah, the Zionists and Palestine 1921-1951*. New York: Columbia University Press, 1990.

Sikaki, Fethi. *İslami Hareket ve Kudüs*. İstanbul: Ekin, 1997.

Sirriyeh, Hussein. "Jordan and the Legacies of the Civil War of 1970-71". *Civil Wars*, Vol. 3, No. 3, Autumn 2000.

Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA), *Seçimler Sonrası Filistin Paneli Transkripti*, Ankara: 2 Şubat 2006.

- Slater, Jerome. "What Went Wrong? The Collapse of the Israeli-Palestinian Peace Process". *Political Science Quarterly*, v. 116, n. 2, 2001.
- Smith, C. D. *Palestine and the Arab-Israeli Conflict, A History with Documents*. Boston: Bedford/ St. Martin's, 2001.
- Strindberg, Anders. "Challenging the "Received View": De-Demonizing Hamas". *Studies in Conflict & Terrorism*, 25, 2002.
- Strindberg, Anders, ve Mats Warn. "Realities of Resistance: Hizballah, The Palestinian Rejectionists and Al-Qa'ida Compared". *Journal of Palestine Studies*. Vol. 34, No. 3, Spring 2005.
- Sukarieh, Mayssoun. "Kamplarda Hayat". *Yeni İntifada: İsrail'in Apartheid Politikasına Direnmek* içinde. Roana Carey (der.). İstanbul: Everest, 2002.
- Süleyman, Cabir. "The Current Political, Organizational and Security Situation in the Palestinian Refugee Camps of Lebanon". *Journal of Palestine Studies*. Vol. 29, No. 1, Autumn 1999, ss. 66-80.
- Tessler, Mark. *A History of the Israeli Palestinian Conflict*. Bloomington: Indiana University Press, 1994.
- "The Text of Hamas Legislative Elections Program", <http://www.islamonline.net>, 14 Ocak 2006.
- Tibi, Bessam. *Arap Milliyetçiliği*, İstanbul: Yöneliş Yay., 1998.
- Turan, Sefer. *Allah'a İsmarladık Kudüs*. İstanbul: Pınar Yay., 2006.
- Turan, Sefer. *Kudüs*. İstanbul: Pınar Yay., 2002.
- Turhan, Fatma Sel. "Diyar-ı Kenan'dan Arz-ı Filistin'e Kutsal Toprakların Kayıp Geçmişi". *Anlayış*. n. 2, Temmuz 2003.
- Turki, Fawaz. *Filistin Sürgünü*. İstanbul: Metis Yay., 1986.
- Turner, Mandy. "Building Democracy in Palestine: Liberal Peace Theory and the Election of Hamas". *Democratization*. Vol. 13, No. 5, December 2006.
- Usher, Graham. "The Democratic Resistance: Hamas, Fatah and the Palestinian Elections". *Journal of Palestine Studies*. Vol. 35, No. 3, Spring 2006.
- Varol, Ahmet. "Aksa İntifadası Kronolojisi", *Kudüs*, Bahar 2003, Sayı 1, ss. 143-144.
- Verdery, Richard N. "Arab 'Disturbances' and the Commissions of Inquiry". *The Transformation of Palestine: Essays on the Origin and the Development of the Arab-Israeli*

Conflict içinde. (der.) İbrahim Ebu-Lughod, Evanston: Northwestern University Press, 1987.

Voll, John. ve Amjad Atallah. "HAMAS: Past and Present". *The Palestine Center Reports*. No: 258, 12 July, 2006.

Waines, David. "The Failure of Nationalist Resistance". *The Transformation of Palestine: Essays on the Origin and the Development of the Arab-Israeli Conflict* içinde, (der.) İbrahim Ebu-Lughod, Evanston: Northwestern University Press, 1987.

Weinstock, Nathan. "The Impact of Zionist Colonization on Palestinian Arab Society Before 1948". *Journal of Palestine Studies*. 2, Winter 1973.

Wickham, Carrie R. *Mobilizing Islam: Religion, Activism and Political Change in Egypt*. New York: Columbia University Press, 2002.

Wictorowicz, Quintan(ed.). *Islamic Activism: A Social Movement Theory Approach*. Bloomington, Ind.: Indiana University Pres, 2004.

Wictorowicz, Quintan. "Islamic Activism and Social Movement Theory: A New Direction for Research", içinde yer aldığı eser: B. A. Roberson(ed.), *Shaping the Current Islamic Reformation*, London; Portland, Or.: Frank Cass, 2003.

Wright, J.W.(ed.). *Structural Flaws in the Middle East Peace Process: Historical Contexts*. New York: Palgrave, 2002.

Zureik, Elia. "Toward a Sociology of Palestinians", *Journal of Palestine Studies*. vol. 6, no. 4, 1977.

Zweiri, Mahjoob. "The Hamas Victory: Shifting Sands or Major Earthquake?". *Third World Quarterly*. Vol. 27, No. 4, 2006.

Rapor ve Bildiriler

Amnesty International Raporları

BM İnsan Hakları Komisyonu Raporları.

Filistin İnsan Hakları Merkezi (Palestinian Center for Human Rights) Raporları.

Filistin İnsan Hakları ve Çevre Koruma Derneği (LAW) Raporları,

<http://www.lawsociety.org>

HAMAS Bildirileri.

İnsan Hakları İzleme Komitesi Raporları

Uluslararası Adalet Divanı İsrail Duvarı Kararı, 9 Temmuz 2004.

